

**T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**POLİTİK PSİKOLOJİK BİR İNCELEME: IRAK ÖZELİNDE DEAŞ
ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ebru ÇAVDAR

**Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Uluslararası İlişkiler ve İstihbarat İncelemeleri Programı**

Mayıs, 2021

**T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**POLİTİK PSİKOLOJİK BİR İNCELEME: IRAK ÖZELİNDE DEAŞ
ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Ebru ÇAVDAR
(Y1712.300009)**

**Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Uluslararası İlişkiler ve İstihbarat İncelemeleri Programı**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ragıp Kutay KARACA

Mayıs, 2021

ONAY FORMU

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Politik Psikolojik Bir İnceleme : Irak Özelinde Deaş Örneği ” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografya da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim. (.../.../2021)

Ebru ÇAVDAR

ÖNSÖZ

Sorunlu bir miras olarak günümüz sahnesinde yerini alan Irak'ın tarihi sürecinin Politik Psikolojik açıdan incelenmesi önem arz etmektedir. Ortadoğu ülkelerinin devletleşme süreçleri birçoğunda Irak'ta olduğu üzere sancılı olmuştur. Bugün sorunlu bir coğrafya olarak karşımızda olan bölgenin temel yapısal sorunları incelendiğinde farklı disiplinler farklı verileri bize sunabilmektedir.

2010 Arap Baharı ile başlayan olaylar, bu baharı yaşayan çoğu ülkeye bahar getiremediği gibi aksine onları kaosa sürüklemiştir. Ancak bölgenin bugün geldiği durum pek tabii sadece Arap Baharı ile açıklanamamaktadır. Süreci başlatan olaylar her ne kadar on yıl öncesinde baş göstermeye başlamış olsa da şüphesiz bu süreci oluşturan temel dinamiklerin yıllar öncesine uzandığı bir gerçektir.

Kitlelerin, bireylerin, grup ya da örgütlerin politik seçimlerini, politik davranışlarını inceleyen, bu davranış ve tutumların nasıl oluştuğunu inceleyen politik psikoloji en basit anlamda bu şekilde tanımlanırken, aslında bizlere sunduğu veriler olayların 'nasıl' kısmını cevaplarken çok önemli detayları da gözler önüne sermektedir.

Şüphesiz, ABD'nin Irak işgali ile başlayan ve gittikçe derinleşen hatta kronik bir hal alan terör olayları ve terörizm artık Irak ile anılan bir olgu haline gelmiştir. 11 Eylül saldırılarıyla birlikte küresel bir boyut kazanan terörizm, DEAŞ'ın kurulması ile bir anda tüm dünyanın dehşetle izlediği adeta bir sahneye dönüşmüştür. Bu tezde Irak özelinde, cihatçı ve terörist grupların oluşumu daha sonra DEAŞ ve hilafetin ilanına giden süreç ile Irak'ın devletleşme süreci birbirleri ile ilintili olarak incelenmesini amaçlamaktadır.

Mayıs, 2021

Ebru CAVDAR

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	vii
ÖZET.....	viii
ABSTRACT	x
1. GİRİŞ	1
2. TERÖR ve POLİTİK PSİKOLOJİ.....	5
2.1 Terör, Terörizm ve Terörü Oluşturan Nedenler	5
2.1.1 Ekonomik Nedenler	6
2.1.2 Küreselleşme	8
2.1.3 Siyasi İstikrarsızlıklar	10
2.1.4 Psikolojik Nedenler	12
2.2 Politik Psikoloji	12
2.3 Milliyetçilik, Etnisite, Çatışma ve Soykırım Psikolojisi	14
2.3.1 Milliyetçiliği Açıklamada 5 Yaklaşım	17
2.3.1.1 Gerçekçi Grup Çatışması Teorisi	17
2.3.1.2 Sosyal Kimlik Teorisi	18
2.3.1.3 Sosyal Baskınlık Teorisi	19
2.3.1.4 Psikanalitik Yaklaşım	20
2.3.1.5 Biopolitik Yaklaşım	21
2.3.2 Soykırımın Psikolojisi	22
2.4 Irkçılığın ve Politik Toleranssızlığın Psikolojisi	24
2.4.1 Otoriter Kişilik Teorisi	25
2.4.2 Sosyal Baskınlık Teorisi	25
2.4.3 Şema Teorisi / Stereotipleme	26
2.4.4 Hoşgörü / Tolerans ve Toleranssızlık	27
2.5 Terörizmin Psikolojisi	29
2.5.1 Hüsransaldırğanlık Teorisi	30
2.5.2 Narsistlik-Saldırğanlık Teorisi	31
2.5.3 Psikoanalitik-Freudyen Yaklaşım	32
2.5.4 Durumsal Faktörler	33
2.5.5 Horgan'ın Süreç Modeli.....	36
3. ZAYIF DEVLET KAVRAMI ve IRAK'IN POLİTİK TARİHİ	38
3.1 Zayıf Devlet Kavramı.....	38
3.2 Ortadoğu'da Modern Ulus Devletlerin Yapısı ve Irak'ın Devletleşme Süreci	41
3.2.1 Irak Devletini Oluşturan Osmanlı Vilayetlerinin Yapısı	44
3.2.2 İngilizler'in Irak'ı İsgali	47
3.3 Monarşi Dönemine Kısa Bir Bakış (1921-1958)	49
3.4 Darbeler Dönemi	50
3.4.1 I. Kasım Dönemi	51

3.4.2 Arifler Dönemi	54
3.5 Baas Partisi ve Saddam Hüseyin Dönemi	55
3.5.1 1980-1988 Irak-İran Savaşı.....	59
3.5.2 1990-1991 Körfez Savaşı.....	61
3.5.3 Saddam Hüseyin'in Devrilmesi ve ABD'nin Irak İşgali	63
4. DEAŞ'IN ORTAYA ÇIKIŞI.....	69
4.1 Irak İslam Devleti.....	69
4.2 Liderlerin Psiko-Politik Profilleri.....	71
4.2.1 Ebu Musab Ez-Zerkavi	71
4.2.2 Ebu Bekir el-Bağdadi / Avvad İbrahim al-Badri / İbrahim Avad İbrahim Ali al-Badri	72
4.3 DEAŞ'ı Meydana Getiren Faktörlerin Politik Psikolojik Açıdan İncelenmesi	77
4.3.1 Örgüte Katılım ve Yabancı Savaşçıların Durumu	78
4.3.2 Toplumsal Hareketlerin Psikolojisine Bakış- DEAŞ İncelemesi.....	87
5. SONUÇ.....	89
KAYNAKÇA	93
ÖZGEÇMİŞ.....	101

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
İŞİD	: Irak Şam İslam Devleti
DAEŞ	: Irak ve Şam İslam Devleti
BM	: Birleşmiş Milletler
İRA	: İrlanda Kurtuluş Ordusu
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi
HAMAS	: İslami Direniş Hareketi
KDP	: Kürdistan Demokrat Partisi
KYB	: Kürdistan Yurtseverler Birliği
OPEC	: Organization of Petroleum Exporting Countries
ICSR	: Uluslararası Radikalizm Çalışmaları Merkezi
ISIS	: Irak Sham Islamic State

POLİTİK PSİKOLOJİK BİR İNCELEME: IRAK ÖZELİNDE DEAŞ ÖRNEĞİ

ÖZET

Bu çalışma, Irak'ın devletleşme sürecini politik psikolojik açıdan incelerken, benzer psiko-politik davranışların bölgedeki terörist oluşumları nasıl etkilediğini de incelemeyi amaçlamaktadır. Terörün günümüze kadar genel olarak sosyolojik, ekonomik etkileri çok incelenmiştir. Ancak literatürde herhangi bir radikal sözde din temelli bir örgütün politik psikolojik incelemesi azdır. Dolayısıyla bu tezin amacı DEAŞ'ı ortaya çıkışını ve varoluşunu psiko-politik argümanlar üzerinden açıklamaktır.

Osmanlı Devleti'nde Irak'ı oluşturan vilayetlerin yapısı ve İngilizlerin bu bölgeyi işgali ile başlayan tarihi süreçten, DEAŞ'ın bir devlet ilanıyla ortaya çıkması ve yayılmasına kadar olan süreç tezin kapsamını oluşturmaktadır.

Tezde üç bölüm üzerinden ele alınırken terörizm kavramı, politik psikoloji kuramı ve Irak'ın devlet olarak varoluş süreci ayrı bölümler şeklinde incelenirken, temelde bu konuların birbirleri ile olan ilişkilerden yola çıkarak DAES'in örgütlenişini gerekçelere dayandırarak açıklamaktadır.

Birinci bölümde, terör ve terörist faaliyetlerin kavramsal açıklamaları ve teröre neden olan durumlar ele alınmakta ve politik psikoloji alanına giriş yapılmaktadır. Çatışmanın ve terörün politik psikolojik argümanları başlıklar altında ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Irak'ın devletleşme süreci zayıf devlet ulus-devlet, ulus-kimlik kavramları üzerinden açıklanmakta ve önemli siyasi gelişmeler üzerinde durulmaktadır. Üçüncü bölümde, incelenen tarihi süreç ve politik psikolojiye girişin ardından, artık DEAŞ'ın kurulma süreci ve hızla yayılması, yabancı savaşçılar durumu incelenmektedir.

Çalışmanın ortaya koyduğu hipotezler, cevap aranan sorular ve temel söylemleri açısından bakıldığında, Irak'ın nasıl bir devletleşme deneyimi yaşadığı, hangi etnik ve dini yapıların toplumun şekillenmesinde rol oynadığı, bireylerin nasıl terörize olduğu ve netice olarak kısa zamanda büyük toprak parçalarına ve sayıları yüzbinlerle ifade edilen adeta devlet gibi hareket eden konvansiyonel bir orduya sahip DEAŞ gibi bir örgütün nasıl ortaya çıktığı sorgulanmaktadır.

Metodolojik çalışma yapılırken, Irak tarihi konulu ve Politik Psikoloji alanında öne çıkan temel kaynaklara başvurulmuştur. Oxford Üniversitesi Politik psikoloji merkezinde yayınlanan kitap, makale ve aylık sayılardaki aynı zamanda DEAŞ konulu kaynaklara sıklıkla atıfta bulunulmuştur.

Literatür çalışması yapılırken, Türkçe kaynaklarla birlikte, İngilizce dillerinde de literatür taraması yapılmış ve Arapça kaynaklara da başvurulmuştur. Akademik çalışmaların yanında yakın geçmişte ortaya çıkan ve sosyal medya ile görsel araçları etkin kullanan bir örgüt söz konusu olduğundan basında çıkan haberler, görüş yazıları ve makaleler de bu çalışmanın oluşturulmasında başvurulan kaynaklar olmuştur. Çalışmanın ortaya çıkmasında emeği geçen ailem, arkadaşlarım ve hocalarıma şükranlarımı sunarım.

Anahtar kelimeler: *Irak, Politik Psikoloji, Terör, DEAŞ.*

A POLITICAL PSYCHOLOGICAL STUDY: THE CASE OF DAESH IN IRAQ

ABSTRACT

This study, analyzing nationalization process of state of Iraq, in terms of political psychology, aims to make a study of how psycho political behavior effects terrorist organizations in region. So far, it has been studied sociological, economical and etc. effects of terrorism generally. But it has not been studied any kind of psycho political analysis of a radical and so-called basically religious terrorist organization yet. Therefore, this thesis aims to study arise and presence of ISIS by means of psycho political arguments. Consisting of three parts, terrorism, the theory of political psychology and political history of Iraq are studied separately in these three parts.

In this study, it has been stated organization of ISIS with its justifications. Every terrorist organization has some reasons, arguments and motivations which are reasonable in their point of view. Mainly it has been argued by this study all factors ensured ISIS' organization, psycho political analysis of participation to IS, political history of Iraq and its ethnic and religious nature.

By this thesis it's been studied political psychology of the so-called jihadist terrorist organization of Isis which basically arose in Iraq and why terrorism has become such a chronic problem in region particularly. On the other hand, some specific occasions and facts in Iraq's history, which is called as "troubled legacy" in literature, have been examined in terms of political psychology.

Key words : *Iraq, Political psychology, terrorism, ISIS*

1. GİRİŞ

Ulus-kimlik inşasına dayanan, başarılı örneklerini Batı da gördüğümüz ulus-devletler maalesef aynı oranda Ortadoğu'da başarılı olamamışlardır. Tek bir millete, ırka ya da dine sahip ülkelerde oluşturulmak istenen sistem genellikle işlemektedir, ancak söz konusu Ortadoğu coğrafyası ise basit bir ulus-devlet şeklinin tam anlamıyla başarılı olmasını beklemek gerçeklik dışı olarak görülebilir. Çünkü Batılı devletlerdeki ulus-devlet anlayışının karşılığı, Birinci Dünya Savaşı sonrasında sınırları yapay, bölgenin gerçekleri ile bağdaşmayacak şekilde oluşturulan devletlerde aynı olmamıştır. Irak ve Lübnan gibi kanlı ve acılı bir geçmişe sahip olan ülkelerin söz edilen basit bir ulus-devlet konseptinin işlemiyor olması, bahsedilen durumun adeta bir delilidir.

Irak, Osmanlı Devleti döneminde Musul, Bağdat ve Basra olmak üzere üç vilayet şeklinde idare edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında emperyal güçler tarafından, diğer coğrafya ülkelerinde de olduğu gibi kendi çıkarlarına hizmet edecek şekilde, bölgenin kendi iç dinamikleri göz ardı edilecek şekilde bölünerek birçok devlet veya devletçikler oluşturulmuştur. İktidar için kendi kitlesini gözetirken, kendinden olmayan diğer grupları tehdit olarak gören otoriter yöneticiler, bu gücü pekiştirebilmek için şiddete başvurmaktan çekinmemişlerdir. Yapay sınırlarla oluşan bu başarısız ulus-devletler günümüzde halen ülkelerinde tam anlamı ile barışı tesis edebilmiş değillerdir.

İlksel kimliklerin yanında, Ortadoğu ülkeleri için geleneksel aşiret yapısı ve mezhepsel bölünmeler de oldukça önemlidir. Toplumsal yapının çeşitlilik gösterdiği Irak ve Lübnan gibi ülkelerde toplumun her kesimini tek devlet çatısı altında birleşme düşüncesinden yola çıkılmış ancak, çeşitlilik arz eden toplumsal yapı nedeniyle, ortak bir ulus bilincinin geliştirilmesi mümkün olmamıştır. Lübnan biraz daha farklı bir toplum yapısına sahip olsa da temelde Irak ile benzer sorunsallara sahiptir. Çizilen yapay sınırlar, Irak'ın kendi içindeki aşiret bağları ile köken olarak farklı ırkları barındırması ve inanç kaynaklı bölünmelerin yanı sıra iktidar-güç mücadeleleri sonucunda, ortak bir

ulus-devlet bilincini oluşturmada yetersiz kalınmış ve Irak artık sorunlu miras olarak anılan bir coğrafya olarak tarih sahnesinde yerini almıştır.

Darbeler dönemi olarak anılan Kasım ve Arifler Döneminde de ne yazık ki, bazı iyi niyetli çabalarla birlikte, tek bir ulus bilincinde buluşulmaya çalışılsa da gruplar karşısında tehdit algısı devam etmiş, bu algıların sonucu olarak darbeler dönemi yaşanmıştır. Son olarak Baas Partisi'nden Saddam Hüseyin darbesi ile, belki de Irak için sonun başlangıcı denebilecek sürece girilmiştir. Derinleşerek gelen toplumsal gruplaşmalar, iktidarın gucunu belli gruplar üzerinden pekiştirmesi mezhepsel ayrılıklar sonucunda Irak, sadece i gerginliklerle kalmamış, dönem dönem bölgesel olarak da bir tehdit olarak görülmüştür. Gerek İran savaşı gerekse Kuveyt'e saldırılması, Saddam Hüseyin'in artık uluslararası arenada yalnızlaşması dahası bölge barışı için bir tehdit olarak görülmesine neden olmuştur. Nihayetinde ABD'nin, Birleşmiş Milletlerin desteğini almadan ve gerekli hazırlığı yapmadan Irak'ı işgal edip, Irak ordusunu lağvetmesi ülkeyi derin bir karışıklığa sürüklemiş, izleri uzun süre silinemeyecek trajedilerin yaşanmasına yol açmıştır. Bu trajediler politik psikolojik olarak incelendiğinde köktenci terörist grupların oluşmasına ortam sağlamıştır.

Politik Psikoloji; kitlelerin ve ulusların birbirleri ile olan ilişkilerini analiz ederek bu ilişkilerin gelişiminde ve yurutulmesinde rol oynayan psikolojik argümanları değerlendirmektedir. Ayrıca politik psikoloji, bahse konu kitlelerin ya da devletlerin liderlerinin ve bu liderlerin birbirleri ile olan ilişkilerini de incelemektedir. Terörizm ise basit tanımıyla terörün sistemli ve planlı ve bir amaç gözeterek kullanılmasıdır. Bu alışmada Irak'ın sorunlu miras olarak anılan tarihi süreci ile DEAŞ 'ın oluşmasını politik psikolojik faktörler üzerinden okunması amaçlanmıştır.

DEAŞ'nin kısa süre içerisinde ön görülemeyecek kadar buyuk toprakları işgal etmesi, şehirleri hakimiyeti altına alması ve buraları kendilerince sözde 'İslam devleti ve vilayetleri' şeklinde yönetmeye başlaması, şüphesiz bu zamana kadar bilinen terörizm araştırmalarının ötesinde incelenmesi gereken bir konu haline gelmiştir. unku, DEAŞ'ın ortaya çıkması ve çok sayıda savaşçıyı bünyesine katması tam da politik psikolojik incelenmesi gereken bir olgudur.

2010 yılında dalga dalga birçok ülkeyi etkisi altına alan Arap Baharı, Esad yönetiminin reformlarına rağmen, 2011 yılında Suriye'yi de, yeni ve sancılı bir sürecin içine itmiştir. Irak'ta ABD işgali ile başlayan kaos, ülke halkını derinden etkilemiş, cezaevlerinde toplama kamplarında yapılan işkenceler, Baas'sızlaştırma politikaları başlığı altında ordu mensuplarının ve bürokratların görevden uzaklaştırılması, netice olarak bilhassa son yıllarda küresel ölçekte etkileri olacak derin trajedi ve travmalara sebebiyet vermiştir.

Irak işgali, sonrasında ise Arap Baharı ile başlayan sürecin Suriye'de iç çatışmaya dönmesi, süreçlerinin sonucunda küresel bir tehdide dönüşen, eylemlerini sadece Ortadoğu ülkelerinde değil, Avrupa'da devam eden bir örgütün ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bugün DEAŞ, her ne kadar 2013-14 yıllarında sahip olduğu büyük bölgeleri elinden alınmış, gücü zayıflatılmış da olsa, sözde cihatçı bir terör örgütünün ve mensuplarının mevcudiyeti bir gerçektir. Sözde hilafet ilan eden bu örgüte, konjonktürün sağladığı elverişli ortamla kısa sürede birçok cihatçı radikal örgütler kendisine biat etmiş, böylece örgüt etki alanını küresel ölçekte sağlayabilmiştir.

Örgüte katılım politik psikolojik olarak incelendiğinde, yerel savaşçı olarak niteleyebileceğimiz bölge vatandaşları Iraklı ve Suriyeli savaşçılar sayılabilir. Ancak, bu yerel savaşçılar kadar da yabancı savaşçılar örgüte katılmıştır demek yanlış olmayacaktır. Bu çalışmada sözde İslam Devleti ilanında bulunan bu örgütün politik psikolojik motivasyonları irdelenmiştir.

Tezde genel olarak şu sorulara cevap aranmaktadır.

Soru 1 : Terör, terörizm ve terörist faaliyetlerin nedenleri nelerdir ?

Soru 2: Politik Psikoloji terör örgütlerinin oluşumuna nasıl etki etmektedir?

Soru 3: Ulus-kimlik bilinci, ulus-devlet modelleri temelde hedefledikleri modeli Irak'ta ne denli başarılı olabilmiş ve ya olamamıştır ?

Soru 4: Irak bölgesi neden yakın geçmişte sıklıkla terörü içinde barındırmaktadır?

Soru 5 : Yabancı savaşçı daha sonra yabancı terörist olarak algılanan cihatçı örgüt mensupları hangi motivasyonlarla bu örgütlere katılmaktadır ?

Yukarıda bahsedilenlerden yola çıkarak hazırladığımız çalışmada ilk bölümde, terörizm ve politik psikoloji kavramlarının tanımlamaları yapılmış olup terörizmi meydana getiren temel nedenler irdelenmiştir. Sonraki bölümde ise zayıf devlet kavramı üzerinde durularak bu kavram perspektifinde Irak Devleti'nin tarihi arka planı anlaşılmaya çalışılmıştır. Son bölümde ise DEAŞ'ın ortaya çıkışının politik psikolojik arka planı Irak Devleti özelinde tartışılmıştır. Tüm bu belirtilenler ışığında aşağıdaki önermeler ileri sürülmüştür ve bu önermeler sonuç bölümünde incelenmiştir.

Önerme 1: Ulus bilincinin gelişmediği ülkelerde bu nedenle yaşanan politik psikolojik travmalar terör örgütlerinin ortaya çıkışlarına zemin hazırlamaktadır.

Önerme 2: Irak Devleti'nin sorunlu mirasının, "Zayıf Devlet" kavramı ile açıklanabilir yönleri bulunmaktadır.

Önerme 3: DEAŞ'ı ortaya çıkaran nedenlerin politik psikolojik arka planları, bu tür örgütlerin ortaya çıkmalarına ve bölgede devamlılık gösterebilmelerine zemin hazırlamaktadır.

2. TERÖR ve POLİTİK PSİKOLOJİ

2.1 Terör, Terörizm ve Terörü Oluşturan Nedenler

Terör olgusu, eski dönemlerden bu yana insanlığı tehdit eden bir unsur olarak bilinse de 11 Eylül saldırıları ile birlikte küresel bir tehlike haline gelmiştir. Devletin en temel görevlerinden birisinin ülke sınırlarında yaşayan insanların güvenliğini sağlamak olduğu düşünüldüğünde, kamu düzeninin ve ulusal güvenliğin sağlanmasında terör faaliyetlerine karşı mücadelede devlet aygıtının ne kadar önemli bir olgu olduğu karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, birbirleri yerine kullanılıyor olsalar da “terör” ve “terörizm” kavramları kendi tanımlamaları açısından farklılık arz etmektedirler. Öyle ki; terör kelimesi, korku, panik, yıldırma, sindirme eylemleri şeklinde nitelenebilirken, terörizm ise terörün sistemli ve planlı ve bir amaç gözeterek kullanılmasıdır. Bu yönü ile terörizm, terörü kapsar niteliktedir.

Terörizm bir dönem, genel olarak devletlerin teröristlerle mücadele etmesi yani meselenin güvenlik boyutuyla ilgilenilmesi olarak anlaşılmışsa da 1960'lı yılların sonlarına doğru, konuya güvenlikçi politikalarla yaklaşmanın, teröristlere karşı yürütülen mücadelenin başarıya ulaşabilmesi açısından yetersiz olduğu anlaşılmıştır. 1970 yılı içerisinde tüm dünya genelinde 302 terörist saldırı olmasına rağmen, Batılı ülkelerin terörizmle mücadele konusunda elle tutulur bir tedbir almadıkları belirtilmiş, bunun sonucunda da teröristle mücadele ile terörizmle mücadelenin farklı iki saha olduğu gerçeği göze çarpmaya başlamıştır (Çakmak, 2009).

Terörle mücadele kapsamında etkisiz hale getirilen terörist sayısının artması, terör örgütlerinin tarih sahnesinden silmelerini sağlayamamış ve bu konuda devletlerin salt güvenlikçi yaklaşımlarla bu meseleyi çözemeyeceklerini gözler önüne sermiştir. Hatta bu yaklaşım bazı örgütlerin eleman kazanma stratejilerine hizmet etmiştir. Örneğin birçok İRA (İrlanda Kurtuluş Ordusu) mensubunun İngiltere tarafından yok edilmesi, binlerce FKÖ (Filistin Kurtuluş

Örgütün) mensubunun İsrail tarafından öldürülmesi ya da binlerce PKK terör örgütü mensubunun Türkiye tarafından yakalanması hatta örgütün liderinin tutuklanmasına rağmen terör faaliyetleri uzun yıllar devam etmiştir.

“Terörle” mücadelede 1960’lı yıllardan başlayarak terkedilmeye başlanan güvenlikçi yaklaşımın yerine “terörizmle” mücadele kapsamında terörist faaliyetlere neden olan toplumsal birikimin nedenleri daha kapsamlı şekilde araştırılmaya başlanmıştır. Bu açıdan; terörizmin psikolojik, sosyo-kültürel, ekonomik vs. nedenleri sıklıkla irdelenmiştir (Aydın, 2014, s. 145).

Her toplumda var olan siyasi durumdan, yönetimden, toplumun yatay ve dikey sosyolojik yapısından memnun olmayanlar bulunabilmektedir. Bu kitleler memnuniyetsizliklerini bir şekilde dışa vurmak için yeterli imkâna sahip olmadıklarında bu hoşnutsuzluklarını şiddet kullanımı yoluna giderek sistematize edip mevcut güvenlik ortamını tehdit edebilmektedirler. Bu açıdan mevcut siyasal yapıdan hoşnutsuzluk; adalet, eğitim, sağlık, savunma ve güvenlik gibi bireyi doğrudan etkileyen unsurlarda yaşanan zaaflarda ifadesini buluyorsa, terörizm kendisine geniş bir zemin bulmaktadır (Dilmaç, 1997, s. 19). Bu nokta da terörizmin ortaya çıkışında etkili olan başlıca nedenlerin irdelenmesi hem çalışmanın ilerleyen bölümlerinin temellendirilmesi açısından hem de konuyu sınırlarının daha net bir biçimde çizilebilmesi açısından yerinde olacaktır.

2.1.1 Ekonomik Nedenler

“Terörün nedenlerinden birisinin mevcut ekonomik koşullar olduğu, fakirliğin, gelir dağılımında var olan adaletsizliğin, bölgesel dengesizliklerin terörün nedeni olduğu yönünde fazlaca çalışıma yapılmıştır. Bu çalışmaların çoğunda, yoksul ülkelerde bireylerin yaşadıkları ekonomik hüsrân ve çaresizliğin terörün en önemli belirleyicisi olduğu vurgusu ön plana çıkmaktadır” (Krieger ve Meierrieks, 2011: 6). Ayrıca terörün ekonomik nedenleri değerlendirilirken ekonomi sahasının bileşenlerinden mikro ve makro yaklaşımlar önem arz etmektedirler. Mikro ekonomik yaklaşımda birey ve bireyin ekonomik tercihleri üzerine yoğunlaşmıştır. Makro yaklaşımlarda ise; daha çok ülkelerin analizleri ile Cezayir’deki İslami Grup, Filistin İslami Direniş Hareketi HAMAS üzerine yapılan araştırmalarda ekonomik nedenlerden çok, daha farklı, özellikle de etnik

farklılıkların önemli rol oynadığı gözlenmiştir. Bu çalışmalardan hareketle ekonomik nedenlerin terörün temel nedeni olmayıp, tetikleyici nedenlerden bir tanesi olduğu düşünülebilir. (Özsoylu ve Dücan, 2016.)

Terörün; fakirlik, gelir dağılımının adil olmaması, bölgesel istikrarsızlar gibi nedenlerle ortaya çıktığına dair birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların büyük çoğunluğunda, görece yoksul sayılabilecek ülkelerde insanların yaşadıkları ekonomik bunalımların terörün başat nedenlerinden olduğuna dair elde edilen bulgular ön plana çıkmaktadır. Konu ile ilgili akademik literatür incelendiğinde bir coğrafyada yaygın şekilde görülen terör faaliyetleri ile o bölgedeki ekonomik sorunlar ya da yoksulluk arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunduğu yorumlarına ulaşılabilmektedir. Bununla birlikte yoksul kesimlerin kendi hayatlarını kontrol edilebilir bir zemine taşıyabilmek için şiddet eylemlerine (ya da kriminal faaliyetlere) başvurabildiklerini izah eden çalışmalar bulunmaktadır (Akers. 2000). Gelir dağılımında yaşanan adaletsizlikler ve kırsal nüfusun kendi bölgelerinde geçimlerini sağlayamamaları nedeniyle kentlere göç ederek buradaki demografiyi bozmaları ve kentlerde alt yapı sorunlarına yol açarak sosyal düzeni tahrip etmeleri neticesinde şiddet olaylarının yaşanmasına zemin hazırlamaları düşünülmektedir. Bu nedenle sosyal düzensizlikler ve yoksulluk ile suç arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu düşünülebilmektedir (Quillian, 1998). Yine kötü ekonomilerin siyasi darbelere zemin hazırlayabileceği, iç savaşlara sebebiyet verebileceğini savunun çalışmalar da bulunmaktadır (Collier ve Hoeffler, 2004).

Diğer taraftan ise yoksulluk ile terörizm arasında anlamlı bir bağlantının bulunmadığına dair görüşler de mevcuttur. Buna göre her suç ya da şiddet eylemi terör faaliyeti olarak nitelenmemektedir. Terör, siyasi amaçlar doğrultusunda belirli bir ideolojik zemin üzerinden eyleme geçirilmiş örgütlü faaliyetler olarak tanımlanmaktadır. Öyle ki benzer sivil özgürlük seviyelerine sahip olan ülkelere daha yoksul olan bazıları terör faaliyetlerinin görece daha az olduğunu ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır. (Krueger ve Maleckova. 2003).

Konuya genel olarak bakıldığında ise terörizmin ekonomik bir problem olmasından ziyade siyasi bir sorun olduğu genel kabul gören görüş olarak görülmektedir. Bu görüşe göre siyaset mekanizması ekonomi politikalarına yön

vermek kaydıyla gelir dağılımında adaletsizliğe ya da yoksulluğa sebep olabilmekte, bu nedenle bazı kesimler politikacılar aleyhine ses yükselterek toplumda anarşinin yayılmasına zemin hazırlayabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında terörizm ile ekonomi arasında bir ilişki olduğu düşünülebilir ancak bu ilişkinin doğrudan bir ilişki olmasından ziyade dolaylı ya da ikincil denebilecek bir ilişki olduğu da göze çarpmaktadır.

2.1.2 Küreselleşme

Terörizmin temelinde, yapılan eylemlerin mutlaka siyasal bir amaç taşıması düşüncesi yatmaktadır. (Örgün, 2001). Bu amaca ulaşabilmek için terörizmin, terörist faaliyetleri kullanmayı asli yöntem olarak benimseyen bir stratejiye de sahip olması gerekmektedir. Ayrıca terörizm sadece devletlere karşı olan grupların siyasal tercihlerinden ibaret değildir. Devletlerin de zaman zaman kendi politikalarını diğer devletlere dayatmak için bu yola tevessül ettikleri görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında; günümüzde terörizm, çatışan taraflar arasında süregelen güç mücadelesinin siyasal argümanlarında birisidir denilebilir.

İki kutuplu dünya sisteminin yıkıldığı, topyekûn savaşların yaşanmasının çok zor olduğu bu dönemde terörizm, sınırları uluslararası antlaşmalarla çizilmiş olan düzenli ordular eliyle yürütülen savaşların yerini alarak, nispeten düşük maliyetli, daha düşük riskli barındıran, bir mücadele şekli olarak ortaya konulmaktadır. Diğer taraftan gelişen teknolojiler ve devletlerarası ilişkiler terörizmin boyutunu farklılaştırmış böylece terörizm, yerel ya da bölgesel olma kimliğinden sıyrılarak uluslararası bir hüviyet kazanmıştır. Bu durum “küresel terör” denen bir sorunsalı ortaya çıkarmıştır (Yılmaz, 2004).

Esasen küreselleşme, ülkelerin kendi aralarındaki siyasal ve sosyal sınırların kalktığı, devletlerarası kültürlerin daha hızlı bir iletişim içerisinde olduğu ve birbirlerinden etkilendiği, insanların birbirlerinden çabucak haberdar olabildikleri bir sistemi tanımlamaktadır (Acar, 2002: 25). Ayrıca küreselleşme, sadece sosyal bilimlere değil, sağlık, hukuk, mimari, tıp gibi teknik alanları da kapsar niteliktedir (Gürel, 2008:13). Diğer taraftan küreselleşmenin, üretimin ve diğer hizmetlerin gelişimine ve artışları bağlı olarak, teknolojiye ileriyelemlerle

birlikte uluslararası sermayeyi etkilemek suretiyle ülkeleri ekonomik anlamda birbirlerine mahkûm hale getirdiği de düşünülebilir (İncekara vd.,2011:5).

Uluslararası terör kavramı ise, ülkelerin ulusal sınırların dışında birden fazla ülkenin sınırlarını da içerecek şekilde görünen terör faaliyetleridir denilebilir. Öyle ki günümüzde terör faaliyetleri sadece yerel özellikler göstermekten daha ziyade uluslararasılaşmıştır denilebilir. Terörün globalleşmesi, 21. Yüzyıl dünyasında küreselleşmenin terör örgütlerine sağlamış olduğu fırsatlara genel olarak bakıldığında görünen terörizm tehdidi aslında kavram olarak “küresel terörü” ifade etmektedir. Örgütlerin eylem stratejileri, siyasi amaçları, eylemlerin sonuçları, yapılan propaganda faaliyetleri hep birlikte düşünüldüğünde terörizmin artık bölge ayırt etmeksizin insanlığın tamamını tehdit ettiği görülebilmektedir (Sökücü, 2009: 9).

Küreselleşme süreci terörizme birçok fırsat da sunmuştur. Teknolojinin dünyaya kazandırdığı konfor, terörist örgütler tarafından da bu örgütlenmelerin amaçları doğrultusunda kullanılmakta ve bu durum terör örgütlerinin eylem kabiliyetlerini arttırmaktadır. Yine küreselleşmenin etkisi ile sermayenin serbest dolaşımına imkân tanıyan liberal ekonomi politikalarının genel olarak kabul görmesi de özellikle terörizmin finansmanı bağlamında, terörist örgütlere fırsatlar sunmaktadır. Bu açıdan “terörist örgütler ile uluslararası organize suç örgütlerinin (mafya) iç içe geçtiği ve bu durumun terörist örgütlere, finansman, silah ticareti gibi lojistik destek imkânları yarattığı bir gerçektir” denilebilir. (Escude, 2002: 80)

Küreselleşme denilen durumun, terörist faaliyetlere yol açmasının bir diğer nedeni ise, küreselleşme ile birlikte kültürel, ekonomik, dini vb. alışkanlıkların dönüşüme uğraması neticesinde bazı toplumların bu durumu bir risk unsuru olarak algılamalarına neden olmasıdır. Küreselleşmenin etkisi ile kültürünün ve yaşantısının dönüştüğünü fark eden bu toplumlarda -bir tür savunma mekanizması olarak- radikalleşme ve şiddete olan yönelim belirgin biçimde artış göstermekte bu da terörizmin bu tür toplumlarda daha kolay zemin bulmasına neden olmaktadır. Son dönemde yaşanan sağ yönelimlerin artması da bu perspektifte değerlendirilebilir.

2.1.3 Siyasi İstikrarsızlıklar

Siyasi istikrarsızlık, devletlerin yasama yürütme ve yargı organlarının işleyişlerinin kesintilere uğraması olarak tanımlanabilir. Bu kesintilerin nedenleri ise ülkelerde yaşanan dış müdahaleler, darbeler ya da halk ayaklanmaları olabilmektedir (Arıcan: 2005:15). Bu anlamda örnek olarak verilebilecek ülkelerin başında yıllardır siyasi istikrara kavuşmamış olan Afganistan gösterilebilir. Afganistan, kurulduğu 1747 yılından günümüze kadar süren period içerisinde kısa zaman dilimleri hariç siyasi istikrarı yakalayamamış bir devlet olarak görülmektedir. Bunun önemli sebeplerinden biri ulus bilincinin kazanılması safhasına denk gelen İngiliz ve Rus müdahaleleridir (Jones, 2008:13). Özellikle 1979 Sovyet işgali ülkenin siyaseten düzene kavuşmasını neredeyse imkânsız hale getirmiştir. Yıllardır süren çatışmalar nedeniyle yerli ve yabancı sermaye ülke içerisinde yatırım yapma düşüncesinde olmamıştır. Sermaye hareketliliğinin çok sınırlı kalması zaten geçmişten beri ihtilafli olan etnik gruplar arasındaki ilişkileri tamamen bitirme noktasına getirmiştir. Yerli sermaye ise devlet aygıtının işlevsel olmamasından kaynaklanan otorite boşluğunu illegal faaliyetlere yönelerek doldurmuştur. Diğer taraftan Afganistan 1970'lere kadar dünya uyuşturucu piyasasında -her ne kadar ülkede afyon yetiştiriciliği her zaman olmuş olsa da- etkin bir ülke değilken 1972 yılında İran, Pakistan ve Türkiye'de haşhaş üretiminin kısıtlanması kararları alındığında üretimi Afganistan'a kaydırmıştır (Thoumi, 2007:127). Devlet otoritesinin olmaması yukarıda bahsedildiği üzere ülke genelinde tam da terör örgütlerinin faaliyetlerine zemin hazırlayabilecek ortamı hazırlamıştır. Bu bölgedeki terör örgütlerinin özellikle silah kaçakçılığı ve uyuşturucu ticareti ile kendi faaliyetlerini finanse ettikleri bilinmektedir (Ghufran, 2008: 157). Tüm bunlara ek olarak yasa dışı patlayıcı, mühimmat ve silahların ülkeye Pakistan üzerinden kolaylıkla girebilmesi ülkedeki tüm ayrılıkçı grupların birbirleri aleyhine güçlenmelerine zemin hazırlamaktadır (Phytian, 2000:6-7).

Siyasi yönden istikrarsız olarak nitelenebilecek bir diğer devlet Lübnan. Gerçekten Lübnan'ı Batı Asya bölgesinin bu anlamda en istikrarsız devleti olarak belirtmek yanlış olmayacaktır. Nitekim son yıllara bakıldığında bölgede terör, iç savaş ve halk protestoları sıklıkla görülmektedir. Özellikle 2011 de başlayan Arap baharı sürecinden bu yana yaklaşık on yıl içerisinde Lübnan'da

sekiz defa başbakan değişti. Bu durumun 2008'den beri sadece üç defa seçim yapılmış olmasına rağmen yaşanmış olduğunu da belirtmek gerekir. İsrail 1982'de Lübnan'ı işgal etmiş bu bölgede aynı yıl şii siyasetinin etkili unsuru olan Hizbullah hareketi sahneye çıkmıştır. Ekim 1983'te Beyrut havaalanında Hizbullah tarafından gerçekteştirilmiş bir intihar eylemi yaşanmıştır. Bu saldırı da 241 ABD'li öldürölmüştür. Yine 18 Nisan 1983'te, Beyrut'taki ABD büyükelçiliğine yönelik yapılan bir terör eyleminde 90 kişi öldü. O dönem ABD'yi yöneten Reagan yönetimi yetkilileri, saldırıdan Hizbullah'ın sorumlu olduğuna inanıyordu (Hajjar 2002).1990 yılına gelindiğinde Taif Anlaşmasıyla birlikte iç savaş sona ererken devletin siyasi açıdan istikrarsız olmasından dolayı mevcut sorunlar yerlerini başka krizlere bırakmıştır. 1992 yılında Hizbullah Lübnan seçimlerine katılmış bu sayede öлке siyasetinde etkin olma yoluna gitmiştir. 200 yılında ise İsrail Lübnan'dan tamamen çekildi. Fakat 2005 yılında Başbakan Refik Hariri bir suikasta kurban giderek hayatını kaybetti ve Sedir Devrimi hareketi gerçekteşti ve Suriye Lübnan'dan çekilmek durumunda kaldı ve bu durumda Hizbullah'ın bölgeye daha da yayılmasına neden oldu.

Mevcut siyasi yapının bir şekilde değişmesi ya da dönüşmesi, zorunlu olarak yeni koşullar meydana getirecektir. Siyasi yapıdaki dönüşüm ise kaçınılmaz olarak bazı gruplar için uyum sorununu beraberinde getirebilmektedir. Dönüşüm süreçleri iktidarların istikrarlı yönetimlerini etkileyebilmekte ve böylece doğacak olan güç boşlukları terörize olmaya müsait olan odaklarca doldurulabilmektedir. Giderilmesi hızlı şekilde mümkün olmayan bu boşluklar, terör için zemin oluşturabilmekte, yeni konjonktürden olumsuz etkilenen kitleler terörizme başvurabilmektedir. Devletlerin başarısızlıklarının, devletlere paralel şekilde bazı çıkar (rant) mekanizmaları yarattığı ve bu durumun da bazı marjinal kitleleri tahrik ettiğini iddia eden çalışmalar literatürde mevcuttur. Bu açıdan bakıldığında siyasi istikrarsızlıkların terörizme zemin sağladığı düşünölebilir. Siyasi istikrarsızlıkların diğer bir besleyicisi ise "siyasi temsil" mekanizmasıdır. Kendi kültürel, ekonomik ya da politik düşöncelerinin siyaset zemininde karşılığının olmadığını düşönen çevrelerin, terörist faaliyetlere daha yatkın olabileceği yorumu yapılabilir.

2.1.4 Psikolojik Nedenler

Terörizmin ekonomik, siyasi, coğrafi, askeri, tarihi, sosyal (göç, küreselleşme), stratejik, uluslararası çıkarlar gibi çok çeşitli nedenlerinden söz edilebilir (Çevik, 2009). Ancak terörizmde, bireylerin yaşantılarından ve tarihi süreç içerisinde gelişen olaylardan kaynaklanan psikolojik nedenler göz ardı edilemez. Dünya devletleri ve kamuoyları bu yeni savaş yönetimine karşı belirli ve tutarlı bir mücadele yolu belirleyememiştir. Bu konudaki belirsizlik, teröristlerin psikolojik olarak kendilerini haklı hissetmelerinde ve teröre devam etmelerinde çok önemli bir neden oluşturmaktadır. Çünkü kamuoyu belirsizliği amaçlarına ulaşmak için şiddete başvuran grupların yasal koruma altına girebilmesini sağlayabilir. Bunun sonucunda bir ülke ya da lider için terörist sayılanlar, diğer ülke ve lideri için terörist sayılmadığı gibi “özgürlük savaşçısı” olarak da değerlendirilebilir. Teröristler, şiddet olaylarının sorumluluğunu üstlenen, kamuoyunun dikkatini kendi üzerlerine çekmeye çalışan kişilerdir. Teröristler, kendilerinden saymadıkları topluluklara karşı yaptıkları terörü bir savaş olarak kabul etme ve kendilerini kendi gruplarının kurtarıcısı olarak tanımlarlar ve bu nedenle kendilerini bağımsızlık mücadelesi yürüten gerillalar olarak görürler.

Burada şu soru akıllara gelebilir; benzer psikolojik travmalar yaşayan her insan terörist olur mu? Bu nokta da önemli olan bireyin psikolojik durumunun terörize olan grubu ortaya çıkaran nedenlerle örtüşmesi ile ilgilidir. Örneğin babası tarafından şiddet görmüş dolayısı ile otorite ile problemlili olan bir birey, devlet otoritesine baş kaldırmış etnik kimlik üzerinden şiddet eylemlerine başvurmuş bir örgütü kendisine yakın bulabilmektedir. Diğer taraftan terör örgütlerinin liderlerinin patolojilerinin, teröristlerin bilinç dışı yönelimleri ile örtüşmesi de teröristler için örgütlere katılımı kolaylaştıran bir diğer husus olarak düşünülebilir (Kansu ve Tarhan, 2018). Tüm bu sorunları analiz ederek toplumu oluşturan kitlelerin siyasal yönelimlerini belirlemeye çalışan saha ise Politik Psikolojidir.

2.2 Politik Psikoloji

Terörizmin ekonomik, siyasi, coğrafi, askeri, tarihi, sosyal (göç, küreselleşme), stratejik, uluslararası çıkarlar gibi çok çeşitli nedenlerinden söz edilebilir.

Ancak terörizmde, bireylerin yaşantılarından ve tarihi süreç içerisinde gelişen olaylardan kaynaklanan psikolojik nedenler göz ardı edilemez. Dünya devletleri ve kamuoyları bu yeni savaş yönetimine karşı belirli ve tutarlı bir mücadele yolu belirleyememiştir. Bu konudaki belirsizlik, teröristlerin psikolojik olarak kendilerini haklı hissetmelerinde ve teröre devam etmelerinde çok önemli bir neden oluşturmaktadır. Çünkü kamuoyu belirsizliği amaçlarına ulaşmak için şiddete başvuran grupların yasal koruma altına girebilmesini sağlayabilir. Bunun sonucunda bir ülke ya da lider için terörist sayılanlar, diğer ülke ve lideri için terörist sayılmadığı gibi “özgürlük savaşçısı” olarak da değerlendirilebilir. Teröristler şiddet olaylarının sorumluluğunu üstlenen, kamuoyunun dikkatini kendi üzerlerine çekmeye çalışan kişilerdir. Teröristler, kendilerinden saymadıkları topluluklara karşı yaptıkları terörü bir savaş olarak kabul etme ve kendilerini kendi gruplarının kurtarıcısı olarak tanımlarlar ve bu nedenle kendilerini bağımsızlık mücadelesi yürüten gerillalar olarak görürler.

Bu alan; kitlelerin ve ulusların birbirleri ile olan ilişkilerini analiz ederek bu ilişkilerin gelişiminde ve yürütülmesinde rol oynayan psikolojik argümanları değerlendirmektedir. Ayrıca Politik Psikoloji, bahse konu kitlelerin ya da devletlerin liderlerinin ve bu liderlerin birbirleri ile olan ilişkilerini de incelemektedir. Diğer taraftan Politik Psikoloji; psikolojik verilerin sosyal hayattaki karşılıklarını anlamaya çalışan, psikolojik süreçlerin sosyal olaylarla olan bağlantılarını ya da kesişim noktalarını aydınlatmaya çalışan bir alandır. Baskı gruplarının idare ile olan ilişkileri, toplumsal travmalar, iç savaşlar, soykırımlar, terör faaliyetleri gibi sosyal entegrasyon problemleri ile de ilgilenen Politik Psikoloji bu yönüyle bu tür sorunların temelinde yatan asıl nedenleri ortaya koyarak karar vericilere bilimsel veriler sunabilmektedir. Politik Psikolojide alanında yapılan değerlendirmeler reel olaylarla bu olayların psikolojik arka planlarını birbirlerinden ayırarak; ilkinin her zaman nesnel bir tarafının olduğunu ancak ikincisinin ise olayın asıl çıkış noktasına katkı sunduğunu, daha sonra toplum psikolojisinin yıpranarak bir tür kısır döngüye girdiğini ya da bir tür sarmal yarattığını varsayar (Aktan, 2006). Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde daha detaylı şekilde değinileceği üzere, seçilmiş travmalar ve bunlara bağlı olarak oluşturulan mağduriyet psikolojisi terör örgütlerinin temel motivasyonları olarak değerlendirilmektedir.

Burada Şu soru akıllara gelebilir; benzer psikolojik travmalar yaşayan her insan terörist olur mu? Bu nokta da önemli olan bireyin psikolojik durumunun terörize olan grubu ortaya çıkaran nedenlerle örtüşmesi ile ilgilidir. Örneğın babası tarafından Şiddet görmüş dolayısı ile otorite ile problemlı olan bir birey, devlet otoritesine baş kaldırmış etnik kimlik üzerinden Şiddet eylemlerine başvurmuş bir örgütü kendisine yakın bulabilmektedir. Diğerk taraftan terör örgütlerinin liderlerinin patolojilerinin, teröristlerin bilinç dışı yönelimleri ile örtüşmesi de teröristler için örgütlere katılımı kolaylaştıran bir diğerk husus olarak düşünölebilir (Kansu ve Tarhan, 2018). Tüm bu sorunları analiz ederek toplumu oluşturan kitlelerin siyasal yönelimlerini belirlemeye çalışın saha ise Politik Psikolojidir.

Politik Psikoloji gruplar arası çatışmaları aŐağıda verilecek olan başlıklar altında incelemektedir. Bireylerin, grupların, toplumların birbirleri ile girdikleri mücadele veya çatışmaları, soy kırımları, ulus rekabetlerini politik psikolojik açıdan milliyetçilik üzerinden, bunun da altında beş yaklaşımla açıklamaktadır. AŞağıdaki başlıklar Oxford Üniversitesi Politik Psikoloji kitabı kaynak alınarak yazılmıştır.

2.3 Milliyetçilik, Etnisite, Çatışma ve Soykırım Psikolojisi

Milliyetçilik ve etnik kökenli çatışmalarda 90'lı yıllardan beri gözlemlenen artış / patlama akademik çalışmalarda da yeni bir sorgulamaya gidilmesini gerektirmektedir. Artan bu çatışmaların derininde belki de daha önce ağırlıklı olarak değinilmemiş olan nedenler, sorunlar ya da değışen konjonktürün bu çatışmaları son yıllarda nasıl etkilediğiki gibi konular literatüre yeni çalışmalar katmaktadır. Politik psikoloji de bu alana katkı sağlayan çalışma disiplinlerinden biridir.

Milliyetçilik ve etnik çatışma yeni kavramlar olmamakla birlikte, milliyetçilik akımı 1789'daki Fransız İhtilaline kadar uzanmaktadır. Walker Connor ' Ethnonationalism' The Quest for Understanding kitabında, milli ve etnik huzursuzluğın 1960'lı yıllarda çeşitli ve özellikle Kanada, Guyana, Hindistan, Uganda, Sudan, Burma, Yugoslavya, Kıbrıs, Ruanda, Birleşik Krallık ve Irak'ta mevcut olduğundan bahsetmektedir. (Connor, 1994) Belirtilen milli ve etnik huzursuzluk konularının ciddiyeti , hassaslığiki her ne kadar Soğuk Savaş'ın

gölgesinde kalsa da, milliyetçi ve etnik sorunların genellikle en çok Kapitalizm ve Komünizm çatışmaları üzerinden o dönem okunuyor olabileceği söylenebilir ve konuya örnek olarak Vietnam Savaşı en belirgin ve baskın durum olarak gösterilebilir.(Houghton, 2009)

Batılı anlamda ilk ulus-devlet örneklerinden yola çıkılarak, gelinen dönemde de bu fikrin oldukça yaygınlaşmasına rağmen, günümüz devletlerinin çoğunun tek bir etnik grup ya da ulustan oluşmadığı görülmektedir. Konuya örnek olarak Birleşik Krallık ele alınabilir. Birleşik Krallık çok uluslu bir devlet olmakla birlikte, İngiltere, İskoçya, Galler, ve Kuzey İrlanda'dan oluşmaktadır. (Pressly, 2014) Öte yandan tezin konusu olan Irak toprakları da multi-etnik kökenlilik açısından bir diğer örnek olarak verilebilir. Kürt, Türkmen ve Araplardan oluşan Irak, bunların da altında Sünni ve Şii olarak da gruplara ayrılmaktadır. (Arı, 2017) Irak'ta da görüldüğü üzere, ulusların her zaman devletle eş değer olmadığı gerçeği, genellikle ayrılıkçı, tek bir ulus altında sade bir devlet oluşumu fikrini paylaşan irredantist hareketlere yol açabilmektedir. Bahsedilen bu husus toplumların politik tavırlarını etkileyen belki de başat unsur olabilmektedir. Etnik ve ya din temelli grupların farklı fikirler ve yönelimleri sonucu psiko-politik tavırları oluşmakta, bazen de bu durumun Irak'da görüldüğü üzere ayrılıkçı ve ya terörist grupların temelini etkilemektedir.

Tarihte etnik kökenli çatışmaların maalesef bir çok örneğine rastlanmaktadır. Yugoslavya, Ruanda, Sudan, Conor bu örnekler arasında gösterilebilir. Ruanda'daki kanlı çatışmalarda 1944 'te Başkan Habyarimana, Hutu'lu radikaller tarafından öldürülmüş ve Hutular yönetimi ele geçirmiştir. Bu dönemde yaklaşık 8 bin Ruandalı katledilmiştir. Nüfusun yaklaşık %10'una denk gelen 800.000 kişi hayatını kaybetmiştir. (Krause, 2014)

Darfur'daki çatışmalar da benzer şekilde etnik çatışmalardan biri olarak hafızalarda yer almaktadır. Silahlı ve radikal ve Arap kökenli bir örgüt olan Janjaweed milisleri Darfur'da bir soykırım suçu işlemiş, Arap olmayan Sudanlı kabilelerden yaklaşık 100.000 kişinin ölümüne sebep olmuştur. (Sikianga, 2009)

Milliyetçiliğin ve etnisitenin tanımları, diğer sosyal bilimler konseptlerinde olduğu gibi, her zaman tartışma konusu olmuştur. Joshua Searle'ün ' beyaz

tanımı ' bir bakıma kullanışlı bir tanım olarak söylenebilir, zira milliyetçiliğin psikolojik bir faktör olarak zaten kafamızın içinde var olduğunu savunmaktadır : ' Milliyetçilik en geniş anlamıyla ve basitçe , ortak bir tarih, dil, bölge, kültür ya da bunların bir kombinasyonunu paylaşan bir grubun kimlik duygusudur.(Houghton,2009) Milliyetçilik, açıkça , ulusal bir grubun bağımsız bir devlet oluşturma hareketi olabilir de olmayabilir de. Zira, self-determinasyon günümüz dünyasında ayrıcalıklı olduğundan, ulus-devlet (bağımsız bir ülkede nüfusun ilksel olarak tek bir ulusal gruptan oluştuğu) fikri aslında bir çok milliyetçi hareketlerin belirli hedefidir. (Searle, 2001)

Sir Ernest Barker'ın milliyetçilik ve etnisite konusundaki görüşlerine de bu doğrultuda değinmekte fayda vardır. Barker, 'Ulusların öz bilinci kavramı 19.yy'ın bir ürünüdür.' demektedir. Bunun birinci derecede önemli olduğunu söylerken, ulusların zaten yüzyıllardır orada olduğunu belirtmektedir. Ama tam olarak ' orada' olmanın insan hayatı için sorun olmadığını, asıl konunun bir fikir olarak anlaşılmasıdır der Berner, ki bu fikir hareketin bir neden ve eylem kaynağı olana dek, duygu ile donanmaktadır. Hareket dünyasında, kavranan fikirler yalnız elektrikseldir ve bir ulus, dinamik bir güç olmaktan önce bir fikir olduğu kadar aynı zamanda bir gerçeklik de olmalıdır. (Connor, 1993)

Bugün milliyetçilik üzerindeki çoğu çalışmalar milliyetçiliğin sosyal olarak yapılandırılmış bir derece olduğuna vurgu yapmaktadır. (Smith , 1983) Milliyetçiliğin öncelikle psikolojik bir şey olduğu düşünüldüğünde Batı demokrasilerindeki parti özdeşleşmesi gibi - ulusları bir arada tutan ve bir 'ulus' duygusu yaratan sosyal uyumu açıklayabilecek hangi teoriler vardır? Politik Psikoloji bizlere, birbirlerine rakip etnik güçler arasındaki çatışmanın nedenlerine dair neler söyleyebilir ? Bu sorulara cevap ararken, Stanley Milgram çalışmalarından ve otoriter kişilik teorisinden faydalanılabilir. Son yıllarda milliyetçiliğin açıklanmasında kullanılan , ' *gerçekçi grup çatışması teorisi, sosyal kimlik teorisi, sosyal baskınlık teorisi, psiko-analitik yaklaşım ve biyopolitik yaklaşım* ' olmak üzere beş yaklaşımı ele almak bu doğrultuda açıklayıcı olacaktır. (Sidanius ,1993) İlk iki yaklaşım açık bir şekilde sitüasyonist , diğer üçü ise öncelikli olarak dizpozisyonist / içsel eğilimci f olarak nitelendirilebilir.

2.3.1 Milliyetçiliği Açıklamada 5 Yaklaşım

2.3.1.1 Gerçekçi Grup Çatışması Teorisi

Gerçekçi grup çatışması teorisi genel olarak ‘ onlara karşı biz ‘ ya da bazı sosyal psikologların deyişiyile ‘grup içi ve grup dışı ‘ yaklaşımlarını ele alır. Bu yaklaşımdan hareketle , bir grubun diğerine karşı yarışması ve ya savaşıması için gerçekçi, rasyonel bir sebebi olması halinde çatışmanın gelişeceği söylenir. (Jackson,1993)

Sosyal psikolog Muzafer Sherif, 1950’li yıllarda Robbers Cave Oklahama’da , gerçekçi grup çatışması açısından oldukça ilginç bir çalışmaya imza atmıştır. Şöyle ki , Muzafer Sherif , birbirini tanımayan 22 öğrenciyi bir yaz kampına alır öncelikle. Gruplar kampa vardıklarında rastgele bir şekilde bu öğrenciler iki gruba ayrılır. Bu gruplar birbirlerinden bir haftalık süre için ayrılırlar. Gruplar belirli bir mesafede kabinlere alınırlar, bu şekilde birbirleri ile olabilecek sosyal etkileşim en aza indirgenir. Zamanla her grup kendi liderlerini seçer, kimliklerini ve kültürlerini geliştirirler. Sherif daha sonra her iki grubu bir takım yarışmacı aktivite ve oyunlara tabi tutar. Bunun akabinde ise iki grup arasında düşmanlığın ortaya çıkması hiç de uzun sürmez. Ulusların tersine, bu gruplar etnik ya da diğer bağlara göre ayrılmamış, öylesine iki gruba ayrılarak kategorize edilmişti. Bu rastgele oluşturulan gruplar ise bir araya geldiklerinde aralarında düşmanlığın çıkması için yetkin duruma gelmişlerdir. (Sherif, Harvey, White, Hood, W.Sherif, 1954) Sherif’in bu çalışmadan çıkardığı sonuçlar aslında herhangi bir spor takımını tutan ya da oynayan hiç kimse için şaşırtıcı olmamalıdır. Zira Manchester United ve Arsenal takımlarına bakıldığında oyuncuların tek bir etnik köken ya da dini gruptan gelmediği görülmektedir, ama yine de insanlar bu grupların taraftarları olarak rahatça iki ayrı kategori gösterebilmektedir. Buradan, grupların her zaman belirli bir etnik köken, sosyo-ekonomik sınıf, din ya diğer bir kategoriden oluşmayabileceği sonucu da çıkarılabilir. Diğer taraftan Filistin-İsrail çatışmasında görüldüğü üzere, her iki taraf da belirli toprakların kendilerine ait olduğu savıyla birlikte yıllardır mücadele içindedirler. Sherif’in örneği göz önüne alındığında, herhangi bir kültürel rekabet olmaması durumunda bile herhangi bir psikolojik sorunu olmayan normal bireyler de doğal bir çatışma içine girebilmektedir.

2.3.1.2 Sosyal Kimlik Teorisi

Milliyetçiliğin psikolojisini anlamada oldukça yaygın olan yaklaşımlardan biri de durumsalçı yaklaşımlardan biri olan sosyal kimlik teorisi. Sosyal kimlik teorisi, ulusları bir arada tutan, ulusları birbiriyle çatışmaya götüren süreçteki hem sosyal hem de politik bağlılık hakkında derinlemesine bir iç görü sağlar. (Waller, 2002) Birinci yaklaşıma benzer şekilde, sosyal kimlik teorisi yaklaşımı da iç gruplar ve dış gruplar arasındaki ayrımı merkeze alarak konuyu ele alır.

İngiliz sosyal psikolog Henri Tajfel ve arkadaşları, Muzafer Sherif'in yaklaşımının da ötesine giderek, dış gruplara yönelik düşmanlığın ya da bir gruba taraf tutmanın gruplar arası etkileşim olmadığı ve gruplar arasında makul ve rasyonel farklar olmadığı da ortaya çıktığını ortaya koymuştur. Dolayısıyla, sosyal kimlik teorisi diğer bir deyişle , iç grubun diğer dış gruptan kazanabileceği hiç bir şey olmadığı durumlarında da çatışmanın olabileceğini savunmaktadır. (Tajfel, Turner, 2004)

Sherif'in çalışmasına benzer şekilde, Henri Tajfel de tamamen yabancılardan oluşan kişileri , benzeşen amaçlar için rastgele iki ayrı gruba böler. Kasıtlı olarak, müzik tercihleri gibi , oldukça absürt ve teorik olarak anlamsız sıralara koyarak böler deneyindeki katılımcıları .Katılımcılardan, daha önce hiç duymadıkları ve rastgele seçilmiş bir takım sanatçıların ayırt edilemez soyut resimleri hakkında ‘ Paul Klee Tarzı mı yok sa Wassily Kandinsky Tarzı mı ‘ şeklindeki tercih noktasında görüşlerini belirtmeleri istenir. Bu keyfi sınıflandırmada, iki ayrı gruba bölünen deneklerin birbiriyle iletişimine kesinlikle izin verilmez. Tajfel'in kendisinin de şaşıracağı üzere, her grubun üyeleri kendi iç gruplarının içinde olmak üzere , belirgin bir taraf tutma tavrına girerler ve aynı şekilde diğer dış gruba karşı düşmanca tavır takınırlar. (Waller, 2002)

John Turner , bu çalışmalardan hareketle, önemsiz, geçici gruplar arası kategorizasyon, grup içi taraftarlığa ve diğer dış gruba karşı ayrımcılığa yol açtığını düşünmektedir. Örneğin, bir çalışmada, iki grup arasında mali kaynakları tahsis etme göreviyle karşı karşıya kalan iç grup, daha fazla para almak yerine dış grubu cezalandırmayı seçer. Dış gruba verilen para, iç gruba verilen parayı etkilemeyecek bile olsa, dış gruba daha az miktarda para verilmesi tercih edilir. (Tajfel, Turner, 2004)

Tajfel modeli başlangıçta tamamen bilişsel olsa da, Tajfel grup içi güçlü kimliğin oluşmasında başka motivasyonların da olması gerektiği sorularını da gündeme getirmiştir. Tajfel, bu motivasyonu özgüven fikriyle bağdaştırmaktadır. Bir gruba ait kimlik bilinci, özellikle de grup avantaj olarak eğer üst sınıf bir statüye ya da inanca sahipse, bireylerinin özgüvenlerinin daha da artırdığını göstermiştir.

Diğer yandan, Joshua Searle- White bu teoriyi milliyetçilik olgusunu, sosyal psikoloji açısından anlamlandırmada kullanır. White, bireylerin aslında bir çok kimlikleri olduğunu ve bu farklı kimliklerin eşit olarak bazı amaçlara hizmet edebileceğini kabul etmektedir ve ona göre , bununla birlikte milli kimlikler, modern dönemde , özellikle bazı kullanışlı amaçlara da hizmet etmektedir. Sosyal kimlik teorisi, bir milletin üstün olduğu fikrinin kişinin özgüveni için temel insani bir ihtiyaç olduğunu öne sürmektedir. White göre , bu teori aslında bazı duyguları da beslemektedir. Örneğin, kahramanlık, haklılığı pekiştirme ya da kendini tamamen haklı görme ya da intikam duygularını pekiştirir. Milli kimlik bizlere hayatımızın anlamını bulmamızda yardımcı olur. (Searle, 2001)

Sosyal kimlik teorisi, aynı zamanda milliyetçiliği çok basit bir şekilde açıkladığı için eleştirilmektedir, bazıları ise teorinin karşılaştığı sorunları genel olarak politik olgular yüzünden olduğunu vurgulamaktadır. Örneğin, Alan Finlayson milliyetçi grupların diğer gruplardan tür olarak ayrıştığını düşünmektedir. Finlayson, ‘ Milletler ve Milliyetçilik ‘ çalışmasında ; ‘ Sosyal Psikoloji araştırmalarının gruplara ilişkin bulgularını alıp olduğu gibi ulus çalışmalarına geçiremeyiz. Uluslar insanların tanımladığı herhangi bir grup değildir, buna karşın son dönemlerde, modern devlet formuna ilişkin, temelde kitlesel siyasi güce dayanan icat edilmiş bir türdür.’ demektedir. (Finlayson, 1998)

2.3.1.3 Sosyal Baskınlık Teorisi

Milliyetçiliğin ve diğer grup çatışması türleri hakkında analizler son zamanlarda yeni olarak sosyal baskınlık teorisi üzerinde durulmaya başlanmıştır. Bu kuramda karşımıza çıkan isimlerden Jim Sidanius ve arkadaşlarının çalışmaları dikkat çekicidir. Bu teori ağırlıklı olarak evrimsel psikolojiden etkilenmiştir. Sosyal baskınlık kuramı toplumu doğası gereği baskıcı görmekte ve grup baskısının insan ilişkilerinde normal varsayılan bir koşul olarak almaktadır. (

Sidanius, 1993) Sidanius şöyle düşünmektedir : ‘ Irkçılık, etnikmerkezcilik, cinsiyetçilik, milliyetçilik, sınıfçılık, ve insan tarafından gösterilen bazı sosyal tavırları içeren baskı türlerinin çoğu, grup temelli hiyerarşik yapıyı ve bu yapının entegrasyonunu kurmada etkili olmaktadır. (Sidanius, 1993)

Tüm toplumlar bir dereceye kadar hiyerarşik temellidir diyen teorinin destekçileri , aynı zamanda her toplumda en az bir baskın grup ve en az bir alt grup varlığına da vurgu yapmaktadır. Monroe, Hankin ve Van Vechten , sosyal baskınlık teorisi oryantasyonunun, bir kişinin kendi grubuna olumlu yaklaşması ve diğer gruplara nazaran, yüksek sosyal statüyü elinde tutmayı istemesinin temel bir istek olduğunu düşünmektedir. (Monroe, Hankin, Vechten, 2000)

Sosyal baskınlık teorisine ilişkin oryantasyon, bazılarınca, eşitsizlik, baskınlık ve tüm hiyerarşik düzene göre tanzim edilmiş sistemlerde görülen ayrımcılığı meşrulaştırdığı düşünülmektedir. Milgram ve Sidanius’e göre bu tarz hiyerarşileri doğal olarak ortaya çıkan sistemler olarak görmektedirler, çünkü böyle toplumlar, bu sisteme göre organize olamayanlara karşı, rekabetçi evrimsel bir avantaja sahiplerdir. Ayrımcılık, en zekice ve hoş hazırlanmış bir formda bile olsa, böyle toplumların günlük hayatının temel bir gerçeğidir. Fakat, sosyal kimlik teorisinin aksine, dış-grup taraftarlığı ya da saygısı da , özellikle üst sınıfa saygı duyan düşük statülü gruplar arasında sıklıkla gözlemlenir. Sidanius, burada ‘ Uncle Tomming ‘ sendromunu örnek göstermektedir. (Sidanius,1993) ABD’de ırk ayrımcılığı döneminde siyahilerin beyazlara karşı , kendilerini alt sınıf olarak görüp beyazlara itaat ettikleri bu sendromu burada zikr etmek tam da yerinde olacaktır. (Devadas,2018) Alt statüye sahip gruplar , kendilerine yerleştirilen , self-handikap diyebileceğimiz düşük sosyal beklentileri yüzünden de başarısız olabilirler .

2.3.1.4 Psikanalitik Yaklaşım

Milliyetçiliği açıklarken istifade edilen yaklaşımlardan biri de psikanalitik yaklaşımdır.(Houghtan,2009) Sigmund Freud, ‘ Medeniyetleşme ve Bunun Hoşnutsuzluğu ‘ adlı çalışmasında, küçük farklılıkların narsizmi hakkında, çatışma eğiliminin sadece bize yakın yaşayanlarla değil, aynı zamanda bize önemli oranda benzeyenlerle de yaşanabileceğini söylemektedir. (Freud, 1961) Bu yaklaşıma örnek olarak, Arap-İsrail ve Kuzey İrlanda’daki Protestan-Katolik çatışmaları örnek olarak gösterilebilir. Zira, sayılan bu örneklerdeki halklara

bakıldığında dışarıdan nerdeyse ayırt edilemeyecek şekilde birbirlerine benzemektedirler. Freud, saldırganlığın temel ve doğuştan gelen bir insan dürtüsü olduğunu savunmaktadır, yine de milliyetçiliğin psikolojisine dair çok şey söylememiştir.

Milliyetçilik ve çatışma hakkındaki kuramlarıyla, politik psikoloji alanında belki de ilk akla gelen isimlerden biri olan Vamik Volkan, ‘ The Need to Have Enemies and Allies ‘ çalışmasında, klasik Freudyen fikri olan bölünmekten bahsetmektedir. (Volkan,1988) Tarihimizin ilk dönemlerinde, iyi ve kötü olarak ilk ayrımlar yapılmaktaydı , ya da sevdiğimiz ve sevmediklerimiz şeklinde. Bununla birlikte, karşı gruplarda kınadığımız şeyler aslında kendimizde sevmediğimiz şeyler olabilir. Bunu yaparken, bir anlamda kendimizde sevmediğimiz tarafları dış dünyaya karşı gizlemiş oluyoruz. Dolayısıyla düşman olarak niteleyebileceğimiz karşı grup aslında bir nevi bilinçaltı bir amaca hizmet etmektedir. Onlara karşı beslediğimiz kızgınlık ve öfke, kendimize karşı beslediğimiz aynı duyguların dışa çıkmasını sağlamaktadır.

Vamik Volkan’ın , tüm uluslararası çatışmalarda bilinçaltı bizim aslında farkında olmadığımız bir durum olduğu düşüncesi şüphesiz çok önemli bir yaklaşımdır. Diğer taraftan , bilinç altı hakkındaki tartışmaları savlar doğrulanması ya da çürütülmesi zor konulardır. Nörobilim bilinçaltının gerçek dünyada var olduğuna dair sağlam deliller ortaya koysa da, Hoghtan’a göre , hala bu tarz karışık teorileri test edilememektedir. (Houghtan, 2009)

2.3.1.5 Biopolitik Yaklaşım

Milliyetçilik ve çatışma açıklanmaya çalışılırken, biyolojik ve dolayısıyla biopolitik yaklaşımlara da değinilmektedir. Biyolojik bir açıklama olarak ‘ doğal seleksiyon insan oğluna doğuştan saldırgan bir içgüdü aşlamaktadır ’ denmektedir. (Lorenz,1966)

Biopolitik yaklaşımı politika ile ilişkilendirirken bazı yorumcular, Darwinist perspektifle, evrimin nasıl davranacağımızı öngörülebilir kılıyor olduğunu düşünmektedir. Bazılarına göre ise bu teori hayali bir kuramdan başka bir şey değildir. Bazı evrimsel psikologlar, etolojistler ve bioloğlar, evrimsel dönem yüzünden genetik olarak kablolu olduğumuz görüşünü paylaşabilmekteler.

Richard Dawkins, insanların kişisel çıkar yoluyla hareket etme yeteneğini geliştirerek geldiği bir dünyadan bahsetmektedir. Ona göre, başarılı bir gende baskın bir kalite beklenmesi gereken acımasızlık ve bencilliktir. Bu bencillik geni bireysel tavırlarımızda bencilliği ortaya çıkaran şeydir. Bencil bir genin kendisini gerçekleştirebileceği bazı hususi durumlar vardır. Gen bu ortamda, hayvanlarda mevcut olduğu kadar kısıtlı bir fedakarlık duygusu ile hareket ederken kendini en iyi gösterebilmektedir. (Dawkins,2006)

Mary Clark, Dawkins'in bu yaklaşımından hareketle, bencil genin sevmeye, empati kurmaya ve erdemli olmaya engel olduğu şeklinde yorumlamaktadır. (Clark, 2002) Clark, bencil genler tarafından şekillendirilmiş olmak yerine, yardımda bulunmak için genetik olarak önceden belirlenmiş veya fiziksel olarak bağlanmış durumda olduğumuzu savunmaktadır.

Diğer taraftan, J.Philippe Rushton, hem fedakar tavrı hem de ait olunan etnik grupları ve diğer gruplara karşı düşmanca tavrı ‘ genetik benzerlik teorisi’ üzerinden tartışmaktadır. Bu düşünceye göre, genetik olarak bizle benzerlik gösterenlere karşı iyilikte bulunmaya eğilimliyizdir. (Ruston,2005) Bu tarz kısıtlı fedakarlık, evrimsel amaçlarla dönüşmektedir, çünkü kendi genlerimizi tekrarlamaktadır. Yaklaşımına örnek olarak, etnik olarak bize benzeyen, bizle aynı yaşta olan, aynı eğitim ve tavırlara sahip, hatta kişilik olarak da bize benzeyenlerle evlenme eğilimleri gösterilebilir. Bu ve bu gibi analizler bazen çokça indirgemeci olabilir. Ancak, görünüşe göre Rushton, politik tutumları genetik çıkar için bilinçaltı rasyonalizasyonlar olarak görmekte, bu da pek çok şeyi dışarıda bırakan bir öneri olarak okunabilir. Bu tür bir analiz, genetik dürtülerin politik eyleme dönüştüğü mekanizmaları gerçekten belirtmez ve aynı zamanda genetik yapımızı paylaşmayanlara karşı nefreti açıklamada yeterli olmayabilir. Etnik milliyetçilik, yabancı düşmanlığı ve soykırımın fedakarlığın karanlık tarafı olarak okumanın ötesinde, Rushton genetiğin neden diğer gruplara karşı düşmanca tavır sergilendiğini açıklayamamaktadır. (Ruston,2005)

2.3.2 Soykırımın Psikolojisi

Önceki kısımlarda da değinildiği üzere, maalesef insanlık tarihinde, adeta ders çıkarılmamışçasına defalarca savaş suçu işlenmiş, soykırımlar yapılmış, toplu ölümler gerçekleşmiştir. Şüphesiz, bu üzücü olaylara maruz kalan insanların

psikolojilerinde derin yaralar, belki de bir şekilde sağ kalanların hayatları boyunca atlatamayacakları travmalar bırakmıştır. Soykırıma maruz kalmış toplumların, devam eden soylarına da elbette ki bu travmalar etki etmektedir. Soykırıma maruz kalan bir grubun gelecek nesilleri, atalarına yapılanların acılarını çoğu zaman hatırlayacak, belki de bu acı zamanla diğer dış gruba karşı, ya da soykırım suçunu işleyenlere karşı nefrete dönüşecek, dahası intikam duyguları perçinlenecek, bu şekilde de çatışma sürekli devam edebilecektir.

Milliyetçilik ve çatışmaya dair yaklaşımlar ele alınırken değinildiği üzere sosyal kimlik teorisi, bu alanda tartışılırken alan üzerinde çalışanlardan bazıları bu teorinin soykırım psikolojisinde değerlendirilmesinin sakıncalı olabileceğini savunmaktadır. Bu eleştiriden hareketle, soykırım ve ırkçılığın aslında normal grup özdeşleşmesinin ve davranışlarının aşırı tezahürleri olabileceğini düşünmektedirler. (Monroe, Hankin, Vechten, 2000) James Waller ise, sosyal kategorizasyon ve onun bizim düşüncemizdeki etkisi bizim diğer tüm dış gruplardan nefret etmemize yol açmaz. Waller, soykırım ve kitlesel öldürmeyi kenara bırakın, toplumsal dışlanmanın toplumsal sınıflandırmanın kaçınılmaz bir sonucu olmadığını savunur. (Waller, 2002) Ona göre, sosyal kategorizasyon, bir grubun tanımlanmasıyla, kendi grubumuzla diğer grup arasında farklılıkların abartılması ve grup içi dayanışmayı ve etkinliği artırmakta, sık sık diğer gruplara karşı antagonizmi, zıtlığı pekiştirmektedir.

Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, bize karşı onlar yaklaşımından hareketle milliyetçilik ve etnik çatışma tam olarak açıklanamamaktadır.’ Bize karşı onlar’ metaforu belki çatışma durumlarında gerekli bir faktör olabilir ama tek başına bir sebep olarak sayılamaz. Dolayısıyla, milliyetçiliğin ve etnik çatışmanın analizi yapılırken, bize karşı onlar metaforunun diğer durumsal ve iç eğilimsel teorilerle birlikte ele alınması yerinde olacaktır.

Bir çok soykırım veya toplu katliamlarda , aniden gelişen çatışma eylemleri, sayılan teorilerle karşılaştırıldığında teorik olarak bir zayıflık ya da tamamen örtüşmemeyi ortaya koymaktadır. 90’lı yıllarda Yugoslavya’da olanlar bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Aynı şekilde, Balkanlar’daki Sırp-Boşnak-Hırvat çatışmalarına bu bağlamda değinmek yerinde olacaktır. Zira, bu üç farklı etnik grup yıllarca uyum içinde yaşamışken, milliyetçilik akımının etkisiyle sadece birden birbirleriyle savaşmaya başlamamış, adeta birbirlerini yok etmeye

çalışmışlardır. Dolayısıyla , yer yer durumlar birbirine benzer olsa da tek başına hiç bir teori bu anlamda soykırım ve çatışmaya açıklamada yeterli değildir.

Peki, zikredilen tüm bu çatışmaları göz önüne aldığımızda, soykırım tam olarak nedir ? Kristen Monroe tanımından hareketle ; soykırım insanların bireysel eylemleri veya suçlulukları nedeniyle değil, buna karşın, ulusal, etnik, ırksal veya dini bir grupta doğmaları nedeniyle kasıtlı ve sistematik olarak yok edilmesini ifade eder. (Monroe, 1995) Monroe, bu tanımlamayı yaparken, iki açıklamaya dikkat çekmektedir. Birincisi, siyasi ve ekonomik durumlarda grup eşitsizliği, diğeri ise baskın olan grubun daha iyi koşullara, daha büyük topraklara ve azınlık grubun elinde tuttuğu maddi zenginliklere sahip olmak için güç kullanmasıdır. Her iki yaklaşım da soykırımı açıklarken yeterli olmamaktadır, zira herhangi bir petrol ya da zenginliğin olmadığı bölgelerde de soykırım ve toplu katliamlar görülmüştür. O halde, Monroe'nun da işaret ettiği üzere, çeşitli faktörlerin bir arada bulunması, ya da bazen tek bir tanesinin mevcut olması durumunda da toplu katliamlar görülür denebilir.

2.4 Irkçılığın ve Politik Toleranssızlığın Psikolojisi

Tüm toplumlarda, ırk ya da ait olunan etnik grup , gerek olumlu gerekse olumsuz , sadece bireysel hayatlarda değil, aynı zamanda ekonomik ve politik tavırlarına da etki etmektedir.(Federice,Luks,2005) Politik Psikoloji çalışan akademisyenler ırkçı önyargının köklerine dair çeşitli çalışmalar oraya koymaktalar. Peki, normal, makul, psikolojik olarak sağlıklı bireylerin, alenen ya da örtülü şekilde, başka birisine ve ya gruba sadece ten rengi yüzünden ırkçı davranmasının arkasında ya da bilinç altında ne gibi argümanlar olabilir ? Bu çok bilinmeyenli sorunun cevapları sosyal bilimlerde aranmaya devam etmekle birlikte, belki de bu soruya politik psikolojik açıdan cevaplar aranması da yerinde olacaktır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde görülen ayrımcılıklara, ön yargı ve ırkçılığa dair bir çok çalışması bulunan Susan Fiske, bir yüzyılda oluşan bu kadar çok etnik kökenlerin göçüyle , bir arada yaşamaya başladığı heterojen toplumlarda, er geç ayrılıkçı, ötekileştirici sorunların yaşanacağını düşünmektedir. (Fiske,2000)Irkçılığı açıklamaya çalışan çok sayıda psikolojik teoriler bulunmakla birlikte, bazılarını tezin konusuna istinaden ele alınacaktır.

2.4.1 Otoriter Kişilik Teorisi

Otoriter kişilik teorisi dendiğinde , özellikle son çalışmalarıyla birlikte akla gelen isimlerden en önemlisi Bob Altemeyer denebilir. Altemeyer, Theodore Adorno ve onun çalışma arkadaşları ile ilişkilendirilen eski otoriter kişilik teorisi üzerinde çalışmalar yapmış ve bu teoriyi daha görünür kılmıştır. Teoriye göre , sağ kanat otoritesini oluşturan dokuz kişilik özelliği bulunmaktadır. Altemeyer ise bu teoriyi daha sadeleştirmiş, ağırlıklı olarak üç kümeye bölmüştür. Otoriter teslimiyet, otoriter saldırganlık ve gelenekselcilik. (Altemeyer,1981) Peki bu üç ayrı küme ne ifade etmekte ? Altemeyer'in otoriter teslimiyetten kastı, otoriteye karşı gösterilen gücü itaat etme eğilimidir. Otoriter saldırganlık , dış gruplara karşı gösterilen düşmanca tavırken, gelenekselcilik ise sosyal normlardan duyulan memnuiyet ve mevcutları olduğu gibi muhafaze etmek ve herhangi bir değişimden kaçınmaktır. (Altemeyer,1981)

2.4.2 Sosyal Baskınlık Teorisi

Diğer bölümlerde sıkça değinildiği üzere, Jim Sidanius sosyal baskınlık teorisini gruplar arası ilişkileri ele alırken incelemekteydi. Otoriter kişilik teorisinin aksine, sosyal baskınlık teorisi genel bir gruplar arası ilişkiler teorisidir. Bu anlamda, gruplar arası çatışmaları anlamakta oldukça faydalı olabilmektedir. Ağırlıklı olarak sosyal baskınlık oryantasyonu gösteren bireylerde, kendi gruplarını diğerlerinden farklı ve üstün görme eğilimi görülmektedir, bu sebeple de toplumu kendi gruplarının domine etmelerini isterler. Bu teori daha bireyselci bir teoridir, bireysel tavırları ve köklerini ele alarak gruplar arası çatışmayı ve ırkçılığı açıklamada faydalanılabilir. Önceki bölümlerde Uncle Tomming örneğinde de görüldüğü üzere, sadece yüksek statülü gruplarda görülmeyen , aynı zamanda düşük statülü grup ve bireylerin de toplumu yüksek statülü grupların yönetmesine dair bir inanç görülebilmektedir. (Sidanius,1993)

Sosyal baskınlık teorisi savunucuları özellikle bu yaklaşımı ırkçılık üzerinde ağırlıklı olarak ele almaktadırlar. Felicia Pratto'ya göre sosyal baskınlık teorisi kuvvetli bir şekilde siyahlara karşı yapılan ırkçılık ve genel olarak azınlık gruplara karşı adaletsizlikle ilişkilidir. (Pratto,1992) Pratto ve arkadaşlarına göre, siyahilere karşı yapılan ırkçılık ideolojisi, hem kişisel ayrımcılıkta bulunma durumuna ilişkin, hem de Afro-Amerikalılara karşı bankalarca, kamu

taşımacılığı yetkililerince , okullar ve kiliselerce, evlilikle ve cezalarla ilişkili hukuksal zeminde kurumsal olarak da maalesef örnekleri görülebilmektedir. (Pratto,1992) Teori, bu tarz ırkçı ve ötekileştirici tavırların nasıl yasallaştığına dair mitler hakkında çok şey söylememekle birlikte, aslında hiyerarşik düzeni ve baskın grubun toplumu domine etmesine dair savların belki de en az önemli olduğunu öne sürmektedir. Yani, diğer bir deyişle ayrımcılığa uğrayan kişi ve grupların yaşadıkları zorluklar çok daha önem arz etmektedir denebilir. Dolayısıyla, sosyal baskınlık teorisi, ırkçı tavırlar gösteren bireysel psikolojik mekanizma hakkında fazla bilgi vermezken, teorinin doğası gruplar arası çatışması durumlarının bir dalı olmasını mümkün kılmaktadır.

2.4.3 Şema Teorisi / Stereotipleme

Son yıllarda, ırkçılık ve kökleri araştırmaları yapılırken, şema teorisinin bu anlamda politik psikolojik açıdan ele alınmaktadır. Şema teorisi perspektifinden bakıldığında, ırksal stereotiplemenin, insanların basitleştirme gerçeğine olan temel ihtiyacı ve bir şeyleri kategorilere ayırmaktır şeklinde yorumlanabilir. (Houghton,2009) Fiske ve Taylor'un Sosyal Biliş kitabında çalıştıkları üzere, insanlara uygulanan normal bilişsel sürecin bir parçası olarak stereotipleme görüşünün yaygınlaştığını düşünmektedirler. (Fiske,Taylor,1984) Irksal stereotipleme ya da azınlıkların olumsuz şemaları, kısmen gerçekleşiyor denebilir. Zira insanlar, bireyler ve parçası olarak gördükleri daha geniş grup arasında hayali ilişkiler kurarlar. Fiske ve Taylor, bu bağlamda , çoğunluk grubu üyelerinin, nispeten, azınlık grup üyeleriyle çok az etkileşimde bulduklarını ve olumsuz davranışların yine nispeten daha az görüldüğünü belirtmektedir. (Fiske,Taylor,1984)

Houghton ise, politik psikoloji çalışmasında bu konuya örnek olarak şöyle bir örnek vermektedir. Farz edin ki siz İngiltere-Leed bölgesinde, kırsal bir kesimde Pakistanlı ev sahiplerinden apartman dairesi kiralayan beyaz bir öğrencisiniz. Pakistanlıların , İngiltere'de azınlıkta olan bir gruptur ve genellikle kuzey ve Midlandans bölgelerinde Birmingham, Manchester ve Leeds gibi büyük şehirlerde yaşamayı tercih etmekteledir. Evinizin çatısında bir delik olduğunu, ev sahibinizi arızanın giderilmesi için defalarca aramanıza rağmen cevap vermediğini ve sonuç olarak kendisine kızgın olduğunuzu varsayalım. Dolayısıyla ev sahibinizle ilgili, kendisinin iyi biri olmadığını düşünmeye

başladınız ve evden en kısa zamanda taşınmaya karar verdiniz. Böyle bir durumda, eğer özellikle de Pakistanlı arkadaşınız yoksa veya diğer Pakistanlılarla çok az iletişiminiz varsa, ev sahibiniz ile diğer Pakistanlılar arasında bir bağlantı kurabilir, yani yanılıcı bir korelasyon üretebilirsiniz. Hatta kendinizi, normalde önyargılı biri olmadığınızı düşünseniz bile, tüm Pakistanlılara karşı ırkçı bir tavır içinde bulabilirsiniz. (Houghton,2009)

2.4.4 Hoşgörü / Tölerans ve Töleranssızlık

Bireylerin toplum içindeki grup içi ve gruplar arası davranışları ele alınırken, politik psikolojik olarak değinilen diğer bir konu ise tölerans konusudur. Demokrasilerde her ne kadar karşıt görüşlerin varoluşu temel esaslardan biri olsa da, bu durum gruplar arası töleransı/ hoşgörüyü beraberinde getirmeyebilir. Hatta Irak gibi sorunlu miras olarak anılan ülkelerde, kimilerine göre işlediği düşünülen demokratik sistemlerde, diğer gruplara karşı tölerans göstermeme ve dahası töleranssızlığı n çatışmaları da beraberinde getirdiği görülmüştür. Saddam Hüseyin döneminde en uçlara ulaşan dış gruplara ve ötekilere karşı beslenen güvensizlik ve düşmanca tavır , üzücüdür ki ülkenin geleceğine mal olmuştur denebilir.

Bir toplumda grup dışı yaklaşımlar incelenirken başvurulan diğer bir yaklaşım olarak politik tölerans & töleranssızlık bilim dalı olarak siyaset çalışmalarında özellikle ABD 'de üzerine yoğunlukla çalışılan bir konu olarak öne çıkmaktadır.(Houghtan, 2009) Amerika Birleşik Devletleri'nin yapısına bakıldığında içinde bir çok farklı grubu barındırdığından , politik tölerans çalışmaları açısından el verişli bir saha olduğu düşünülebilir. Bu doğrultuda, araştırmacılar, son yıllarda çoğu Amerikalının başat olarak politik töleransa olan desteklerini ifade ederken, geleneksel normları ihlal ettiği düşünülen bireylerin karıştığı gerçek bir durumla karşılaştıklarında, çoğu Amerikalının daha az töleranslı davrandıkları gözlemlenmiştir. (Marcus,Sullivan,Theiss-Morse,Wood,1995)

Tölerans konusu ele alınırken, hoşlandığımız ya da yakınlık duyduğumuz gruplara karşı olan tavrımız değil, daha çok onaylamadığımız bireyler ve fikirlerle yaşama durumu söz konusu olduğunda aslında hoş görünün özü ortaya

çıkılmaktadır. Diğer bir deyişle gerçekten hoş görülme ve toleranslı olup olmadığı, bizi rahatsız eden durumlarla karşılaştığımızda açığa çıkmaktadır.

Konuya ilişkin yapılan çalışmalardan birisi de Sosyolog Samuel Stouffer'ın komünizm hakkındaki çalışmasıdır.1954 yılında Stouffer ve asistanları, Amerikalıların ortalama ne kadar hoşgörülü olduğu, toplumdaki onay görmeyen görüşlere karşı, özellikle de Komünistlere karşı ne derece hoş görü ya da toleranssızlık gösterdiğine dair bir çalışmaya imza atmışlardır.(Stouffer,1955) Stouffer bu çalışmasıyla çarpıcı bir sonuca varmıştır. Çalışmanın sonucuna göre ; önemli çoğunluklar komünistlerin kamu içinde yüksek sesle konuşmalarına, okullarda eğitim vermelerine hatta mağazalarda tezgahlar olarak dahi çalışmalarına izin verilmemesi gerektiğini savunmuşlardır. Aynı çoğunluk, komünistlerin vatandaşlıklarının iptal edilmesi, komünistler tarafından yazılan kitapların kamu kütüphanelerinden kaldırılması ve kanıt olarak sunulabilmesi için telefonlarının devlet izniyle dinlenmesi, takip edilmesi ve suçlu bulunanların cezaevine gönderilmesi yönünde görüş belirtmişlerdir. (Sullivan,Piereson, Marcus,1982)

Samuel Stouffer'ın çalışması, Mc Carthy döneminde yapılmış olması açısından önemlidir. Çünkü söz konusu bu dönemde ortalama Amerikalıların önceki ve sonraki dönemlere göre daha az hoş görülme olduğunu düşünmüştür. Zira Cumhuriyetçi Senatör Mc Carthy dönemi, komünistlere karşı politik toleranssızlığın zirve yaptığı dönem olarak bilinmektedir.(Wall,2007) O halde, politik hoşgörüsüzlüğün ya da bir gruba karşı hoşgörüsüz politika uygulanmasının, halk nezdinde de karşılık bulduğu sonucuna varılabilir. Bu durum politik psikolojik açıdan oldukça önemli bir olgudur.

11 Eylül saldırıları ardından, batıda ve ABD de artan İslamofobi, Müslümanlar yeni Komünistler mi sorusuna akıllara getirmiştir .Zira Müslümanlara karşı takınılan hoşgörüsüzlük oranı, saldırı öncesinde aynı oranda gözlemlenmemiştir. ABD'de 9/11 olayları sonrası yapılan anketlerde, artan hoşgörüsüzlüğün somut örnekleri ortaya konmuştur.2007 yılında Müslümanlara yapılan anketlerde, bu kişilerin çoğunluğu, Müslüman olmayan kesimlerden destek gördüklerini ifade etmişlerdir.(Rosentiel ,2007) Bush yönetiminde 11 Eylül olayları sonrasında uygulanan politikanın tabanı da etkileyerek, Müslümanları kökten dinci oldukları algısıyla hoşgörüsüzlüğe uğramalarına ve

daha az tolere edilme durumu söz konusu olmuştur.(Lewis,2003) Burada da yine yönetimin politikaları sonucu toplum dış gruplara karşı olumsuz yönde tavır almaya başlamıştır.

2.5 Terörizmin Psikolojisi

Terörün sebepleri analiz edilmeye çalışılırken, değinilmesi gereken hususlardan biri de terörün psikolojisi konusudur . Önceki başlıklarda, terörü olası çeşitli sebeplerine değinilmişti. Tezin konusu gereği incelenmeye çalışılırken, politik psikolojik olarak terörizmin psikolojisi bu başlıkta ele alınacaktır.

Uluslararası ilişkiler, güvenlik alanı vs. kapsamında bu güne kadar terörizme dair literatürde bir çok çalışma bulunmaktadır. Ancak Rex Hudson'a göre terör gruplarını, politik ve sosyal bağlamda çalışan bir çok siyaset bilimci ve sosyologların aksine, terörizm çalışan çok az kişi öncelikli olarak terör gruplarını bireysel anlamda, mikro oranda irdelenmiştir. Hudson, terörizme psikolojik yaklaşımda, teröristlerin birer birey olarak ayrı çalışılması gerektiğini düşünmektedir. Her bir teröristin , terör gruplarına nasıl dahil olduğu, bir nevi nasıl işe alındıklarını, kişiliklerini, inançlarını , yaklaşımlarını ve motivasyonlarını ve terör kariyerlerinin hepsinin tüme varımsal olarak incelenebileceğini belirtmektedir (Hudson, 1999).

Bir çok analiste göre teröristin tek bir kişiliği bulunmamaktadır, hatta politik radikallerin genel olarak bir çok açıdan normal olduklarına dair bir fikir birliği dahi vardır.(Houghton,2009)O halde, bir çok açıdan dışarıdan normal görünen bu kişileri karşımıza birer terörist olarak çıkaran nedir ? sorusu akıllara gelebilir. Terörizmin psikolojisini açıklamada başvurulan Hüsrans-Saldırganlık teorisi, Narsistlik- Saldırganlık teorisi, Psikoanalitik-Freudyen yaklaşım, Horgan'ın Süreç Modeli gibi yaklaşımların yanı sıra durumsal faktörler bu bağlam da ele alınacaktır.

Terörü diğer şiddet eylemlerinden ayıran noktanın, tek bir eylemle , hedef kurbanların da ötesinde büyük kitlelerin dikkatleri çekmek, toplumları alarma geçirmek suretiyle yapılıyor olmasının altını önceki başlıklarda çizmiştik. Terör eylemlerinde genellikle kurbanların kimliklikleri önem açısından ilk sırada

gelmemektedir, zira şiddetin amacı ses getirmek ve daha çok kitleye ulaşmaktır.(Jenkins,1974)

Terörizmi, diğer toplu katliam ve soykırımdan ayıran yönü, bir grubu öldürme, yok etme eylemi yerine sayıca daha az kişiyi öldürerek daha fazla etki alanı oluşturmak, modern anlamda da basın ve medya yoluyla daha çok seyirciye ulaşmak öncelikli amaçtır. Örneğin, Hitler ve Nazilerin Avrupa'da Yahudileri katlederken ya da Ruanda'da Tutsiler Hutular tarafından öldürülürken birincil ve en önemli amaç hedef grubu ortadan kaldırmaktı. Bu yönüyle toplu öldürme eylemleri terör eylemlerinden ayrılmaktadır. Çünkü terör seçilen kurbanlar üzerinden asıl hedef kitlelere ulaşmaktır. Teröristler bu eylemleriyle belirli bir asıl hedefe, gruba bir mesaj yollamayı amaçlarlar.(Jenkins,1974)

2.5.1 Hüsran-Saldırganlık Teorisi

Terörizmi ve genel olarak politik şiddeti açıklarken başvurulan yaklaşımlardan birisi Hüsran-saldırganlık teorisidir. (Hudson,1998) Bu yaklaşım ilk olarak John Dollard ve çalışma arkadaşları tarafından ortaya konan bir teoridir. Hüsran ve Saldırganlık kitabıyla 1930'lu yılların sonunda literatüre kazandırılan bu yaklaşım basit olarak, saldırganlığın bireyin, hedefleri engellenmiş olduğunu ve ya haksızlığa uğradığını düşündüğünde ortaya çıktığını savunmaktadır. (Dollard,Doob,Miller,O.H.Mowrer,Sears,1939) Dollard, bu çalışmada hüsrana uğrama durumunun genellikle saldırganlığa sebebiyet verdiğini, saldırganlığın her zaman hayal kırıklığına uğramanın, haksızlığa maruz kalmanın bir sonucu olduğunu belirtmektedir. Bu yaklaşım terörizm açısından ele alındığında, terör eylemi, Freudyen psikanalitik argümandan hareketle , bir yer değiştirme formudur. Bu formu Houghton şöyle örneklendirmiştir: Düşünün ki işinizi kaybettiniz ve kötü bir modtasınız. Eve geldiniz ve evcil hayvanınız köpeğinize tekme attınız. Köpek aslında bu nahoş kaderi hak edecek hiç bir şey yapmadı fakat sizin saldırganlığınız, öfkeniz kadersiz bir hayvana döndü, yani yer değiştirdi. (Houghton, 2009)Benzer şekilde, hüsran-saldırganlık teorisi, terörizmin başka bir şeyle yer değiştiren aslında bir saldırganlık olduğunu savunmaktadır. Teröristlerin anormal kişilikleri, kendi kişisel hayatlarındaki hüsranlardan kaynaklanmaktadır ve bu durum bireyleri diğerlerine karşı extrem şiddet içeren eylemlere itmektir.

Hüsransaldırđanlık teorisine göre, özellikle devlet mekanizmasının normal bir siyasi faaliyet için hiç bir çıkışa izin vermediği durumlarda, kişinin hedeflerine yönelik hayal kırıklığı, terör eylemlerinde belirgin bir rol oynamaktadır. Literatürde bu yaklaşımı destekler nitelikte olan, 1981'de Batı Almanya olarak geçen bölgede, teröristler üzerine yapılan bir çalışmada, incelenen kişilerin çoğunun önceki yaşamlarında kişisel zorluklara maruz kaldıklarını ortaya koymuştur. Yine aynı çalışmada incelenen bireylerin çeyreği kadar bir kısmının çocukluklarında ailelerini kaybettikleri ortaya çıkmıştır.(Houghton,2009) Buradan hareketle, ebeveyni kaybetmenin kızgınlık veya bir tür çıkış gerektiren bir yetersizlik duygusu yarattığını söylemek mantıklı olacaktır.

2.5.2 Narsistlik-Saldırđanlık Teorisi

Narsist terimi köken olarak Yunan efsanesi Narcissus'tan gelmektedir. (Hudson,2012) Efsaneye göre kendi yansımasını suda görüp aşık olmuştur Narcissus. Bazı analizcilere göre hepimizin içinde bir nebze narsistlik ya da en azından kibir, gösteriş vardır çünkü özgüven üzerinde önemli bir rolü bulunmaktadır. Bazı akademisyenlere göre ise, aşırı bir narsistlik, terörist eylemlerde makul bir açıklama olarak görülmektedir. (Pearlstein,1991)

Narsist kişi kendisini çok önemli ve değerli olarak görmektedir, bu fikre derin olarak bağlıdır, dolayısıyla diğerleri ile olan ilişkileri de bu doğrultuda ilerlemektedir. Narsist kişi her ne kadar bu fikre bağlı olsa da, bu fikir diğerleri tarafından paylaşılmamaktadır, yani çevresindekilerden arzu ettiği ilgi ve önemi görememektedir ve bu durum kişide narsistik öfke ve saldırganlığa sebebiyet vermektedir.(Hudson,1999) Hudson bu durumu şöyle açıklamaktadır: 'Temel olarak, 'görkemli benlik' biçimindeki birincil narsisizm gerçeklik testi ile etkisiz hale getirilmezse, büyüklenmeci benlik sosyopatik, kibirli ve başkalarından yoksun bireyler üretir.(Hudson,1999)

Nitekim, bu teoriyi kanıtlar nitelikteki , hüsransaldırđanlık teorisinde de değinildiği üzere, 1981 Batı Almanya'sında yapılan çalışmada, narsistik öfke teorisi destekçileri bir çok teröristin kişisel hayatlarında büyük aksilikler, başarısızlıklar yaşadıklarını ortaya koymuşlardır. Örneğin, ilk okul yıllarında pasif ve başarısız bir performans sergilemişlerdir.(Houghton,2009) Buradan

hareketle, terörizmin, böylesi bir başarısızlığın neden olduğu öfke ve özgüvene verilen zarardan kaynaklandığı sonucuna varılabilir.

2.5.3 Psikoanalitik-Freudyen Yaklaşım

Önceki iki teori psikanalitik köklerden oluşmuş olmasıyla birlikte, psikanalitik yaklaşımın diğer formlarına da terörizmi açıklamada literatürde sıklıkla başvurulmaktadır. Milliyetçiliği açıklamada anlatılırken de değinildiği üzere, Freud insanın, bilinçdışı olarak farklı bir çok motivi olduğunu savunmuştur. Hatta bu motiv ve istekleri, sosyal olarak kabul edilebilir olmadığından, çoğu zaman bastırılmaktadır. Bunlardan biri, Freud'un Ödipal kompleks olarak tanımladığı, çocukluk dönemindeki psikoseksüel gelişim aşamasıdır. Çocuk bu dönemde babasını anne sevgisi için kendisine bir düşman ve rakip olarak görmektedir. Yani bir anlamda annesini babası ile paylaşmak istememektedir. Freud'e göre bu durum o dönemde sağlıklı bir şekilde çözülmezse ilerleyen dönemde kişinin bir sürü sorunla karşılaşmasına sebep olmaktadır.(Mullahy,1948)

Hans-Joachim Klein, Carlos the Jackal ve Konrad Kellen'in terörist analizine dair söylemlerine göre, babaya karşı bilinçli ya da bilinçsiz nefret, otoriteye ya da baba figürlerine karşı isyanla ve sonunda şiddetle sonuçlanmaktadır. Bu kişilerin, daha az bilinçli olarak, terörizme dönüşleri bu özel, kişisel mücadelelerinin kamuya yansması olarak ortaya çıkmaktadır. (Kellen,1982) Diğer bir ifade ile, babaya karşı güdülen rekabet duygusunun başarılı bir şekilde çözülmemesi sonucu, kişi bu duyguyu zamanla artık bastıramayarak kamusal alanda şiddet eylemleri ile ortaya çıkarabilmektedir.

Eric Erikson gibi , Sigmund Freud ekolünü savunanlardan bazıları , çözülmemiş kişisel mücadelelerin ve kişinin kişiliğini bütünleştirememesinin daha sonraki yaşamda derin psikolojik zorluklara yol açtığı 'negatif kimlik' teorisi geliştirmişlerdir. (Erikson,1956) Hudson'ın bu yaklaşıma dair şu sözlerini burada zikretmek yerinde olacaktır: (Hırvat bir teröristten bahsedilmektedir) 'Üniversite eğitimi alma arzusunun başarısızlığı karşısında hayal kırıklığına uğradı ve sonuç olarak terörist olarak olumsuz bir kimliğe büründü. 'O halde, negatif kimlik, bir bireyin ailesi ve içinde bulunduğu toplum tarafından arzu

edilen ve uygun görülen rolün ikinci bir şekilde reddedilmesini içerir. (Hudson,1999)

2.5.4 Durumsal Faktörler

Dünya Ticaret Merkezi'nin 11 Eylül 2001'de saldırılarla yıkılması, 2004 Madrid bombalamaları, 2005 Londra metro saldırısı ardından, insanlarda eylemlerin faillerine dair normal olmadıkları, çıldırmış failler olduklarına dair gibi genel bir kanı oluşması şaşırtıcı değildir. Hiçkimse kendisi kadar normal olan birinin bu eylemleri gerçekleştirdiğini düşünemez, elbette bu kişilerin bir şekilde anormal davranışlar sergileyen kişiler hatta psikopatlar olabilecekleri akıllara gelmektedir. Bu olayların arkasından Osama Bin Ladin'in basına servis edilen görüntülerinde, yaptığı açıklamalar da insanların eylemciler hakkındaki düşüncelerini destekler nitelikteydi. Nitekim Unobomber olarak bilinen Theodore Kaczynski gibi bir figürün hastalıklı tavırları da bu duruma örnek olarak gösterilebilir, bu kişilerin mental sorunlarla boğuştuğunu ortaya koyabilir. O halde, bu durumda teröristlerin, özellikle de eylemlerin faillerinin bizler gibi normal insanlar olmadığı sonucuna varılabilir. Fakat bazen de bazı teröristlerin sanki bizden birileriymiş, toplumun sıradan sorunsuz üyeleriymiş gibi görünmeleri bizleri şaşırtır. Örneğin Oklahoma City bombalamasında önemli rolü olan Timothy McVeigh, Kaczynski'nin aksine çok temiz yüzlü sanki 'komşunun çocuğuymuş gibi bir imaja sahipti. Yukarıda zikredildiği üzere, dehşet verici eylemleri sergileyenlerin anormal kişilik sorunları olduğunu düşünmek şaşırtıcı olmazken, dışardan normal görünen bazı kişilerin de birer eylemcilere dönüşebilmeleri sorgulanabilir.

Bazı durumsal faktörler, biz her ne kadar da normal birer bireyler olsak da, bizi doğamızın tersine, kendi rutinimizin dışına itebilir. Eğer, psikolojik açıdan normal kişilerin bu tarz eylemlere girişebiliyor olması söz konusu ise, aynı şekilde eşit normaliteye sahip kişiler, kendi ideolojileri uğruna, sosyal bir teşvikle benzer çirkin zalimliklere imza atabilmeleri şaşırtıcı olmayabilir. Örneğin, Hitler ekibinde Yahudi olaylarının organizatörlerinden sayılan Adolf Eichmann. Ya da Abu Gureyb hapishanelerinde Iraklıların başına gelenler nitekim bu duruma örnek gösterilebilir. Oraya gönderilen ABD görevlileri de görünüşte mental sorunu olmayan devlet adına görevde olanlardı.(Houghton,200)

Durumsal faktörlere ikincil bir örnek olarak, çoğu terörist bu eylemlerini gerçekleştirirken başka seçenekleri olmadığını ifade etmektedirler. İçinde buldukları duruma hapsolmuş, yüzleşmek zorunda oldukları durumların kendilerini siyasi şiddete başvurarak ancak çözebileceklerini, haklarını elde edebileceklerini düşünmektedirler. Taylor ve Quayle, gerçek terör failleriyle yaptıkları görüşmelerde, yaptıklarını düşmana karşı gerçekleştirilen kaçınılmaz cevap gibi birer eylem olarak tanımladıklarını görmüşlerdir.(Taylor,Quayle,1994)

Baskıcı siyasi sistemlerde özellikle, terörizm aslında değişim arayanlar için mevcut tek eylem yolu olarak görülebilir. Örneğin, Suudi Arabistan'da insan haklarının batılı devletlere nazaran önemli ölçüde bastırılıyor olması, muhalefet için politik şiddetten başka çıkış bırakmıyor gibi görünebilir. Fareed Zakaria, Suudi Arabistan toplumu için , gençlere kimin örnek olabileceğini sorguluyor.(Zakaria,1993) Böylesi yoğun baskılanmış toplumlarda kahraman figürler yetersizdir, ancak çoğu radikal gençler için Bin Ladin bir rol dodel olabilmüş ve Ladin'in yöntemleri diğer bütün yöntemlerden daha çekici olmuştur.(Zakaria,1993)

Tore Bjorgo, terörün kök nedenleri olarak tanımladığı durumsal faktörleri şöyle sıralamaktadır:

- Demokrasi ve sivil özgürlüklerden yoksunluk ile hukukun işlemeyişi
- Başarısız ya da zayıf devlet varlığı
- Hızlı modernizasyon
- Seküler veya dini nitelikte aşırılık yanlısı ideolojiler
- İşgal, diktatörlük, devrimler, iç savaşlar ve siyasal şiddetin tarihi geçmişi
- Hegemonya ve güç eşitsizliği
- Meşru olmayan ve ya çökmüş hükümetler
- Gayri meşru hükümetleri destekleyen güçlü dış aktörler
- Kolonyal güçlerin ya da yabancı işgal güçlerin baskısı
- Etnik veya din temelli ayrımcılıkların yaşanması

- Dışlanmış grup ya da sosyal sınıfların devlet tarafından sisteme entegre edilmesi isteksizliği ya başarısızlığı
- Sosyal adaletsizlik yaşanması
- Karizmatik ideolojik liderlerin varlığı
- Tetikleyici olaylar

(Bjorgo, 2003)

Zikredilen bu maddelerden bazıları diğerlerinden daha fazla etkili olabilir elbette. Bazılarına göre durumsal faktörler terörün tek başlarına sebebi olamazlar ancak bize terörün nedenlerine dair aydınlatıcı açıklamalar sunabilirler. Örneğin, ekonomik nedenleri incelediğimizde, durumsal faktörler , kişilerin neden teröre başvurduklarını açıklamada tek başına yeterli olmayabilir. Vahhabi radikalizmi petrol zengini Suudi Arabistan'da en çok taraftarı olan ekoldür. (Zakaria,1993) Eğer, fakirlik terörün başat nedeni ise, neden ABD ve Batılı diğer ülkeler Sahra-Altı Afrika gibi yoksun ülkelerin mensupları tarafından saldırıya uğramamaktadır? Oysa, terörün üreme alanları son otuz yılda en büyük servet akışlarının görüldüğü yerler olmuştur. 11 Eylül saldırılarında kullanılan dört uçaktaki on dokuz korsanın on beşi, dünyanın en büyük petrol ihracatçısı Suudi Arabistan'dandı. (Zakaria,1993) O halde, fakirlik bu saldırganlar için ana sebeptir denemez. Buradan da anlaşılacağı üzere, ekonomik sebepler ve ya durumsal faktörler terörü tek başlarına açıklamada yetersizdir.

Bazı terörist gruplar, doğası gereği ekonomik şikayetler barındırır da, endişeleri ekonomik olduğundan çok daha dini ve siyasi olan El Kaide için durum kesinlikle böyle değildir. Dahası, neden sadece sert durumlarla karşılaşan bazı kişiler bunlara şiddetle tepki verirken diğerleri onları kaderlerinin kaçınılmaz bir parçası olarak kabul ediyor gibi görünmektedir? Ayrıca, tüm terör örgütlerinin siyasi şiddeti haklı çıkarmak ve meşrulaştırmak için kullandıkları şikayetleri, argümanları olsa da, terörist grupların kendilerince olan bu hoşnutsuzlukları zaman içinde sık sık değiştirdiği doğrudur. Horgan bu konuda şunları ifade etmektedir: Terörizmin hayali ya da sanal, yani gerçeği yansıtmayan şikayetlere dayandığını biliyoruz. Ya da , bu şikayetlerden biri bile ortaya çıktığında örgütlerin bunu gayet becerikli bir şekilde kullandıklarını ,

veya bu rahatsızlıklardan biri ortadan kalktığında örgütlerin ortaya attıkları savların da değiştiğini biliyoruz. Bu durumu diğer kamuya yansıyan konularla ustaca harmanlayarak sürekli ön planda tutmaya çalışmaktadırlar.(Horgan,2005)

Horgan'ın bu söylemine örnek olarak El-Kaide örnek gösterilebilir. ABD güçleri Suudi Arabistan'da konuşlandıklarında, Osama Bin Ladin video kayıtlarında bu durumu İslam'a karşı bir aşağılama olarak görmüştü. Ancak ilginçtir ki, bu güçlerin zamanla geri çekilmesi El Kaide'nin stratejisinde bir değişikliğe yol açmamıştır. Örgüt bu kez ABD 'ya karşı farklı söylemler geliştirmiştir. O halde, terör örgütlerinin sadece bazı durumsal faktörler varken ortaya çıkmadıkları, örgütlerin sıklıkla değiştiğini ve ana şikayetleri ortadan kalktığına dahi yeni ortama adapte olabildikleri söylenebilir.

2.5.5 Horgan'ın Süreç Modeli

Terörizm psikoloji çalışmalarına katkıda bulunan isimlerden biri John Horgan, süreç modeli dediği başka bir yaklaşımla konuyu ele almaktadır. Horgan'a göre, önceki bölümde sayılan durumsal faktörler terörist faaliyetlerin oluşmasında ortaya çıkan sadece ön koşullardır, yani diğer bir deyişle durumsal faktörler terörizmin ortaya çıkmasında gerekli ancak tek başlarına yeterli değildir.(Horgan,2005)

Durumsal faktörleri birleştirici bir katalizör olarak görüp, terörizme itici faktörlerdir demek yanlış olabilir. Horgan'ın süreç modeli yaklaşımına göre, belirli insanların bireysel olarak nasıl ve neden etkilendiklerini incelemeye ve bu olayları artan katılım için katalizör görevi görecektir şekilde deneyimlemeye çalışmak daha yararlı olabilir. Aynı zamanda Horgan, bu bireysel düzeydeki faktörlerin ne olduğunu bulmanın zor bir görev olduğunu ve bu soruya kesin cevaplar vermek için teröristlerin işe alım sürecinin bazı yönleri hakkında yeterli araştırmadan yoksun olduğumuzu kabul etmektedir. Fakat yine de, terörist olma sürecinin tipik olarak artarak giden bir süreç olduğunu, bir dizi küçük adımı içerdiğini ve bu süreç için bir dizi faktörün muhtemelen kritik olduğunu öne sürmektedir. (Horgan,2005)

Terör gruplarına prestij ve rol model olmak için, topluma refah getirme ya da ideolojik sebeplerle üye olunmaktadır.(Houghton,2009) Örneğin, Abdullah Azzam ve Bin Ladin kökten dinci radikaller için rol model olmuştur.

Toplumdan görülen sosyal baskı, pozitif askerlik algısı, bu yolla eşlerden gelebilecek kabul görme durumları da El Kaide ve DEAŞ gibi örgütlere katılanları etkileyen faktörlerden olabilmektedir. Terörist faaliyetlerde bulunan belirli bireyleri diğerlerinden daha duyarlı yapan şeyin ne olduğunu kesin olarak bilmek zor olabilir, fakat Horgan modelinde kişinin taşıdığı inançlar, sosyal çevresi, hayat tecrübesi ve alternatif gelecek planlarına dair tatminsizlik gibi faktörlerin hepsi bu süreçte rol oynamaktadır.(Horgan,2005)

Sonuç olarak, önceki kısımlarda zikredilen hüsransaldırıcılık teorisi, narsistlik-saldırıcılık teorisi, Freudyen yaklaşım ve durumsal faktörler ile birlikte Horgan'ın süreç modeli, daha iyi bir terörizm psikolojisi açıklamada birlikte ele alınırsa faydalı olacaktır. (Houghton,2009)

3. ZAYIF DEVLET KAVRAMI ve IRAK'IN POLİTİK TARİHİ

3.1 Zayıf Devlet Kavramı

Devlet kavramı, açıklanan tanımlarından yola çıkarak incelendiğinde Orta Doğu ülkelerinin uluslaşma ve devletleşme sürecinin sancılı geçtiği görülmektedir. Bilinen devlet kavramı, Mezopotamya'da 6.000 yıl öncesine kadar uzanan ilk tarım toplumlarında ortaya çıkan beşerî bir kurumdur. Günümüz devlet kavramının en basit tanımını yapacak olursak; "Devlet; belirli bir toprak parçası üzerinde egemen olan belirli insan topluluğunun oluşturduğu bir varlıktır" denebilir. (Gözler, 2007:4-28)

Batı Avrupa'da modern ulus-devletlerin başarılı olmuş örnekleri görülmektedir. Sömürgeci devletler Batı Avrupa'da başarılı olmuş bu devletleri örnek alarak Ortadoğu devletlerini inşa etmeye çalışmışlardır. Zayıf devlet kavramı açıklanırken temel referans noktası Batı'da oluşan modern ulus-devletler olmuştur. Bu nedenle post-kolonyal ülkelerdeki devlet yapılarının Batı devletleri ile kıyaslanması durumu ortaya çıkmıştır. Ortadoğu'daki devletleri bir siyasi organdan ziyade, bütün siyasi aktörlerin birbirlerini karşılıklı olarak etkiledikleri siyasi bir alan olarak düşünmek daha doğru olacaktır (Bozarlan, 2012:85).

Ortadoğu'daki devletler yapıları itibariyle siyasal alanda gerçekleşen her olaya hakim olmaktadır. (Salihi, 2017:78) Orta Doğu'da çıkan çatışmalar bu kuramdan hareketle açıklanabilmektedir. Bu ülkelerdeki otorite boşluğu ve devletlerin yeniden yapılanmasında çıkan çatışmalar tartışmalı devlet yapıları okunarak incelenmelidir. Irak gibi sorunlu mirasa sahip post-kolonyal devletlerin devletleşme ve uluslaşma süreci oldukça sancılı geçmektedir. Zayıf devletlerde, güvensizlik üzerine kurulmuş olan siyasi yapı ve kimlikler baz alınarak oluşturulan etnik temelli örgütlenmeler görülmektedir, hatta bu devletlerdeki çatışmaların ve istikrarsızlığın temel sebebi bu iki ana unsurdur denilebilir. Batıdaki devletlerin oluşumunda merkezi yöneticilik esas alınmış,

feodal yapıya benzer olarak iktidarların otoritelerinin ulaşamayacağı ya da yönetilemez olan yerleri sınırlar dışında bırakılmıştır. Böylece Batı devletlerinde toplum-iktidar ilişkilerinde güvensizlik en az etkili unsurlardan olmuştur. Orta Doğu'da ise sınırlar bu şekilde oluşmamış adeta sınırlar verilmiştir. Bu durum da iktidar-toplum -güç ilişkilerinde orantısızlıkları da beraberinde getirmiştir. İktidarların öncelikleri otoritelerini tüm bölgede, sınırlar içindeki halka karşı koruma güdüsüyle siyaset gözetmiştir. Post-kolonyal devletlerde uluslaşma, ulusal kimliğin inşa süreci Batı devletlerinden farklı olmuştur. Orta Doğu devletleri kan bağı ve etnik kimlikler ekseninde olduğundan devletin kurumsallaşmasında bu eksen ulusal bilincin inşasında engel teşkil etmiştir. (Leichtova, 2012:8-9) İktidarlar kişiler ya da belirli etnik grupların etkisinde oluşarak, önceliklerini devletin toplum nezdinde ontolojik güvensizliği gölgesinde kendi iktidarlarını korumayı önceleyerek öteki grupları kendine ve otoritesine tehdit olarak görmüştür. Batı tipi devletlerde iktidarlar kişi ya da belirli gruplara dayalı olarak kurumsallaşmamıştır. Orta Doğu ülkelerinde görüldüğü üzere, kişi ya da gruba dayalı kurumsallaşan iktidarların topluma nüfuz edememiş, bunun sonucunda ise toplum-devlet ilişkisi güçlenememiş ve devletler toplumları dönüştürememiştir. İktidarı ve devleti benimsemeyen ve uluslaşamayan halk, devlete karşı aidiyet duygusundan yoksun kalmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Orta Doğu'da oluşan devletler, iktidar erklerinin ilksel kimliklerine göre şekillenmiş ve toplumun sadece belirli bir kesimin asil vatandaş olarak algılandığı bir sistem ortaya çıkmıştır. İktidar dışında kalan ve devlete aidiyet hissedemeyen halk, iktidar grup karşısında hem kültürel hem de sosyolojik açıdan tehdit altında kalmıştır. Orta Doğu devletlerinin zorlu ve kanlı tarihi süreci, toplumsal travmaları da beraberinde getirmiş, mağduriyet yaşayan halklar ve gruplar için iktidar uğruna savaşılabilecek bir durum haline gelmiştir. 1920'lerden sonra Ortadoğu'da bölge ülkeleri şekillenirken, İngiltere ve Fransa gibi sömürgeci devletlerin bölgedeki çıkarları bu konuda esas alınarak yönetimin kimlere verileceği asıl etmen olmuştur.

Modern devletlerde uluslaşma süreci Orta Doğu ülkelerinden farklı olmuştur. Batı devletlerinde modern anlamda devletleşme sürecinde, devlet dışı örgütler silahsızlanmış ve tek silahlı güç merkezi yönetim olmuştur. Heydemann'a göre,

Avrupa’da devletlerin savaş öncesi dönemlerinde toplumsal birlikteliği sağladığı görülmektedir. Orta Doğu ülkelerinde ise devlet ve halk ilişkilerindeki güvensizlik, toplumsal birliktelikte negatif bir etkiye sebep olmaktadır. Bu durum, toplum içindeki etnik temelli iktidar yarışı ile birlikte toplumun daha da ayrışması sonucunu beraberinde getirmiştir. Doğu ülkelerinde Batı’nın aksine, zorlu süreçlerde toplumsal birlikteliğin sağlanması ve devletin topluma nüfuz etmesi yerine, iktidara yakın gruplara rant sağlanarak destek alınması yoluna gidilmiş, bu durum da iktidar destekçisi ve öteki gruplar arasındaki ayrışımı daha da derinleştirmiştir (Heydemann, 2000:17).

Zayıf devletlerde görülen etnik çatışmaya yol açan etkenlerden biri de bürokratik yapının ilksel kimliklerin baz alınarak oluşturulmasıdır. Dolayısıyla; bölünmüş, ayrışmış toplumlarda güç dengesinin değiştiği ve farklı bir grubun devlete hâkim olmaya başladığı dönemler çatışmalara zemin oluşturmuştur. Yine zayıf devletlerde görülen bir diğer özellik, iktidarların toplumun tümünün çıkarları düşünülerek hareket etmesi, toplumun tümünün ihtiyaçlarını karşılaması yerine belirli bir grubun desteğini alarak ayakta kalmaya çalışmasıdır. Devletlerin, topluma karşı sorumlulukları yerine getirememesi, devlet dışı aktörlerin, dini ya da etnik kimliklere dayalı örgütlenmeler, toplum içinde devlete alternatif olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu duruma Lübnan’da yaşanan süreç bir örnek olarak gösterilebilir. İç savaştan sonra Lübnan Devleti’nin işlevsizleşmesi sürecinde, dini mezhepsel gruplar sağlık, eğitim gibi hizmetleri üstlendiği görülmüştür. Cammet’e göre Compassionate Communalism (şefkatli cemaatçilik) kavramına göre, Lübnan’da devletin kurumsal olarak yetersiz kaldığı alanlarda, toplumun dine ve mezhebe dayalı örgütlerin güçlerini artırmaları ve devlete alternatif olarak daha işlevsel olmalarına yol açmıştır (Cammet, 2014).

Yukarıda zikredildiği gibi, uluslaşma sürecinde başarısız olan devletlerde ortak bir kültür, tarih, dil, mit ve sembollerden yoksun olarak vatandaşlık bağı zayıf kalmıştır. Bu toplumlarda, devlet en azından hukuk ve vatandaşlık temelinde bir birliktelik sağlayamamış ve toplumun devlete aidiyet duymasını da pekiştirememiştir. Bunun sonucunda aşiret, din, mezhep ve ırk gibi ideolojik kimliklere dayalı örgütlenmeler toplum içinde daha fazla varlık göstermektedir. Sömürgeci ülkelerin, böl-yönet anlayışı toplumsal farklılıkları derinleştirmiş ve

bu zayıf devletler halen bölünmüş toplumlar olarak tarihteki yerlerini almaktadır. Bu yapısal sorunları içinde bulunduran devletlerde iktidarların meşrutiyetlerini sürdürmek adına devletin imkanlarını kendilerine yakın gördükleri kesimlerle paylaşması ve diğerlerini tehdit olarak algılamaları ulusal kimliğin inşasında engel teşkil etmiştir. Sivil toplumların desteğini alan parti ve çıkar gruplarını bir araya getirecek bir oluşum ve tabanın olmayışı da kimlik bilincinin gelişmesine negatif anlamda etki etmektedir. Gelişmiş sivil ağları olmayan toplumlarda, devlet imkanları ve kaynaklarının paylaşımı iktidar seçkinleri tarafından oluşturulan ağlar ile yapılmaktadır. Bu durum vatandaşların eşit haklardan faydalanmasını engellemekte ve ulusal kimliği geliştirememektedir.

Sorensen'in sınıflandırmasına göre, modern devletlerde ekonomik olarak bir devletin gelişmişliğinin en önemli göstergesi, ülkenin sınırları içinde kendi temel ihtiyaçlarını karşılayabilmesidir (Sorensen, 2007:65-67). Zayıf devletlerde ise bu durumun aksine, ekonomi dışa bağımlı ve refah düzeyi düşüktür. Ekonomik hayat dışarıya ham madde satılmasıyla sürdürülmektedir. Rantiye devlet sisteminde diğer sektörlerin gelişimi devlet tarafından desteklenmemekte ve ekonominin devlet merkezli olması sağlıklı bir durumu beraberinde getirmektedir. Devlet merkezci sistemlerde, ekonomik dağılım her yurttaşına eşit olarak yansımamakta ve bu durum toplumsal sınıflar arasında ekonomik olarak büyük farkların oluşmasına sebebiyet vermektedir. (Synder,1993:86) Denge güdülemeyen bu ekonomik sistemin var olduğu ülkelerde, herhangi bir otorite boşluğunda ya da yeniden yapılanma süreçlerinde güvenlik tehdidinin yaşanmasını da beraberinde getirmektedir. Güvenlik ikileminin yaşanması çözüm odaklı bir siyasetin gözetilmesi yerine çatışmacı bir tavrın alınmasına zemin hazırlamaktadır.

3.2 Ortadoğu'da Modern Ulus Devletlerin Yapısı ve Irak'ın Devletleşme Süreci

Orta Doğu bölgesi tek tip bir bölge değildir. Öyle ki homojen yapısıyla, çizilen haritalardan ibaret bir yapıdan bahsetmek mümkün olamamaktadır. ABD'de Bush yönetimi tarafından söylenen "Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Projesi" ibaresi dikkat çekicidir. Bu söylemde, sözü edilen ülkelerdeki siyasi

yönetimlerin meşruiyet ve demokrasi yoksunlukları sonucu oluşan siyasi ve toplumsal sorunları vurgulanmaktadır (Salihi,2017:102-105).

Osmanlı Devleti sonrası, sömürgeci devletler tarafından Orta Doğu'ya taşınan batılı ulus-devlet şekli maalesef beraberinde siyasi çatışmaları getirmiştir. Bölgenin tarihsel geçmişi, siyasi süreci ve gruplaşma anlayışı göz önüne alınmaksızın, Batı devletlerinin çıkarları doğrultusunda çizilen haritalar bölgeye barış getirmekten ziyade, bölgeyi çatışmayı körükleyecek bir zemine sürüklemiştir. Sykes-Picot anlaşması ile Orta-Doğu coğrafyası, Irak-Mısır ve Körfez ülkeleri İngiliz, Suriye ve Lübnan ise Fransa'nın tahakkümü altında olmak üzere ayrılmıştır. 1920 San Remo Konferansı ile petrol paylaşımı ve sınırların çizilmesi hususlarında sömürgeci devletlerce anlaşmaya varılmıştır. (Bromley, 1994:76) Bu süreçten itibaren Orta Doğu haritası şekillenmiş ve sorunlu miras olarak tabir edilen bölgenin bu durumda olmasının başat nedeni, Birinci Dünya savaşından galip sömürgeci devletlerinin çıkarlarına göre bölünmüş olmasıdır. Amaçları aynı olmasına karşın, sömürgeci devletlerin Orta Doğu yönetimleri farklılık göstermiştir. İngiltere ekonomik kaygılarını ön planda tutarak doğrudan yönetimi tercih etmemiştir. Fransa, frankafon ülkeler oluşturma gayesiyle kendi hakimiyet bölgelerinde doğrudan yönetimi tercih etmiştir. Nitekim, Fransa'nın bu politika ile Tunus'ta başarılı olduğu görülmüştür.

Feodal yapıdaki aşiret ilişkilerini yeni yapı içinde dönüştürmeyi başarmış, merkezi yönetimi ülkedeki tek hâkim güç haline getirmiştir. Suriye ve Lübnan'da ise bu politikadan farklı olarak, mezhep etnik kimliklere dayalı örgütlenmeleri destekleyerek ve ilksel kimliklere dayalı bu grupları birbirleriyle yarıştırmak yönetimi sürdürmek istemişlerdir. (Pappe,2009:27) Bu doğrultuda bölge ülkeleri cemaatleşme üzerinden hareketle, örgütlü gruplar ve seçkinler birlikte hareket etmiş, neticesinde ise ulusal yönetimler oluşturulamamıştır. (Ayubi,1996:89-91) Kliyentalist sistem Orta Doğu 'da bu şekilde işlerken, yerel güç odakları sömürgeci devletlerle iş birliğine gitmiştir. Osmanlı Devleti yönetiminde vilayetler ve sancaklar şeklinde yönetilen bölge, sömürgeci devletler tarafından bölgedeki ulusal homojenlik yapısı göz ardı edilmiş, buna karşın yapay sınırlar oluşturulmuştur. (Owen,2004:9) Zikredilen bu sebepler zayıf devletlerdeki yapısal sorunun temelini teşkil etmiştir. Sömürgeci

devletlerce çizilen sınırlar, bölge ülkeleri içinde çok kültürlü bir mozaik oluşumuna sebebiyet vermiş fakat bu çok kültürlü yapı kamusal alana aynı şekilde yansıtılamamıştır.

Orta Doğu devletlerinde, bürokratik kapasite yeterli düzeyde gelişmediği ve siyasi ideolojinin hegemonyası sağlanamadığı için iktidarda olanlar ile iktidar dışındakilerin çatışmalarındaki somut nedenlerin yanı sıra kimlik temelli çatışmalarının da devam etmesine neden olmuştur. (Ayubi,1996) Yaşanan bu çatışmalarda aslında ulus içi güvensizlik etkili olmaktadır. Irak'ta Ba'as rejimi döneminde Kuveyt ve İran ile sınır sorunu temelli savaşın yanı sıra, rejim ülke içinde Kürtler ve Şiiler ile dış güçlere destek verdiği gerekçesiyle de sancılı bir süreç geçirmiştir. Bu süreç bürokratik yapıya ise devletin güvenlik kaygıları etkisinde gelişimine neden olmuştur. Anderson'a göre, bölgenin diğer bir sorunu etnik kökenlerden hareketle sınıfsal farklılıkların olmasıdır.

Bölgenin sorunlu mirasa sahip ülkelerinde devletin inşa sürecine toplumun her kesimi dahil edilmemiştir (Anderson,1987:6). Bu durum ise devletin tüm imkânlarından faydalananlar ile faydalanamayan kesimler arasında statü farkını ortaya çıkarmıştır. Sınırların çizilmesinde nüfus yapılarına dikkat edilmemesi, ilksel kimliklerin ön planda tutulması suretiyle iktidar ve bürokrasinin şekillenmesi, ülke içindeki bir kesimin asli vatandaş olarak görülürken diğer kesimlerin tehdit olarak algılanmasını beraberinde getirmiştir. Bu süreç zamanla Irak'ta Saddam Hüseyin'in, Libya'da Kaddafi'nin ve Suriye'de Esad'ın yönetimindeki "aile devleti" şeklini ortaya çıkarmasıyla neticelenmiştir. Ülke içindeki toplumlararası güvensizlik, otoriter liderlerin kamusal yetkileri sadece kendilerine yakın ilksel kimliklere göre paylaşılmasını doğurmuştur. Bu süreçte devletlerin güvensizlik kaygılarıyla demografi politikaları izlenmiştir. Kerkük Irak'ın petrol zengini bölgesi olması sebebiyle aslında Türkmen ağırlıklı olan bölgede 'Araplaştırma' politikası izlenmiş ve bu bölgeye Arap göçü teşvik edilmiştir. (Saouli,2012:65)

1920'lerdeki İngiliz manda yönetiminde olan Irak'ta devlet-toplum ilişkileri zayıflamış, Ba'as dönemi petrol kriziyle petrol gelirleri artmış buna bağlı olarak politik-ekonomik özellikle siyasi örgütlenmeler görülmüştür. Zikredilen bu hususların tümü dikkate alındığında, devletleşme sürecinde Irak'ın rantiyer devlet özelliği taşıdığı görülmektedir.

3.2.1 Irak Devletini Oluşturan Osmanlı Vilayetlerinin Yapısı

Osmanlı Devleti'nde Musul, Basra ve Bağdat vilayetleri olarak yönetilen günümüz Irak devleti sınırları birbirinden farklı etki alanı ve demografik yapıya sahip bir coğrafyadır. Güney vilayeti Basra daha çok körfez ülkeleri ile etkileşimde olurken Musul Türkiye ve Suriye ile ilişki geliştirmiş, Bağdat tüm bölge ile güçlü ilişkiler kurmuştur. Demografik olarak da farklılık gösteren vilayetlerde güneyde Şii Araplar yoğunken, Musul ve Bağdat'da Sünni Müslümanlar yaşamaktadır. (Simon,2004:3) Musul'da ise Kürt ve Türkmen nüfusu ağır basmaktadır. (Lukitz,1995:30) Zikredilen etnik ve dini grupların dışında Hristiyan (Asuri, Nasturi, Ermeni) ve Yahudi toplulukları da Musul vilayetinde varlık göstermiştir. (Marr,2010:17) Tüm bu farklı grupların mevcudiyeti Irak'ın uluslaşma sürecinde sancılı ve çatışmalara sahne olmuştur.

Sömürgeci İngiltere, Irak'ta kendi çıkarları doğrultusunda doğal lider ve etkin gruplarla işbirliği içerisinde yönetime dolaylı olarak etki etmiştir. (Batatu,1989:175) "Verimli Hilal" bölgesinde olan Irak tarihten günümüze tarımın ilk başladığı ve yerleşik hayata geçişin hızlandığı yerdir. (Polk,2005:27) Fakat Moğol istilaları ile bölge negatif yönde etkilenmiş tarım toplumlarında hızlı bir bozulma görülmüştür. (Metz,1990:24-25) Bölgede merkezi yönetim ve örgüt yapılarının bozulması sonucu günümüz Irak topraklarında yaşayan halk yeniden nehir kıyılarına yerleşmeye başlamıştır. (Black, 2008:49-50) Moğol istilaları, yaşanan göçler ve etkileri bakımından yeni bir süreci başlatması hasebiyle oldukça önemli bir tarihi olaydır.

Moğol istilalarından sonra, İran-Türk mücadelelerine sahne olan bölge Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. 1534-1914 arası Irak'ta yönetimde olan Osmanlı, daha sonra 18.yüzyıldan itibaren Memlûklere yetkilerini devretmiştir. Her ne kadar Memlûkler hâkim oldukları bölgede kendi otonomilerini kursa ve Osmanlı padişahına bağlı olsalar da bu dönemde Irak'ta güçlü bir merkezi yönetimden bahsedilememektedir (Hechter,Kabiri,2008:51). Batı örnek alınarak II. Mahmut döneminde yarı otonom şekilde yönetilen vilayetler doğrudan merkeze bağlanmış ve hükümdarın gücü pekiştirilmek istenmiştir. Buna rıza göstermeyen Bağdat'ın Memlûklü valisi Ali Rıza Paşa ise 1831 yılında Halep valisi Ali Rıza Paşa tarafından ele geçirilmiş akabinde ise Basra, Bağdat ve Musul doğrudan İstanbul'a bağlı vilayetler haline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nde toprak

paylaşımı, yönetim biçimi, eğitim sistemi ile kanunu hususlarında yeni kararlar çıkartılmış, ancak bu yeni uygulamalar tüm vilayetlerde aynı oranda hayata geçirilememiştir. Alınana kararlara istinaden Tanzimat döneminde gerçekleşen yenilikler, 1858 yılındaki Toprak Kanunu ile 1864 Vilayet Kanunları kapsamındaki uygulamalar 1869'da Mithat Paşa'nın Bağdat valisi olarak atanması ile hayata geçirilmeye başlanmıştır (Tripp, 2007:13-15). Mithat Paşa'nın 1869-1872 yılları arasında görevde olduğu dönemde, hükümetin karar alma süreçlerine de dâhil edilen şehir ve köy konseyleri oluşturulmuş, yeni hastaneler açılmış ve gazeteler kurulmuştur. Mithat Paşa'nın üç ayrı konuya ehemmiyet gösterdiği görülmektedir. Paşa bu dönemde yönetimi yeniden yapılandırmaya gitmiş, aşiretleri yerleşik hayata geçmeleri için ikna etmiş ve seküler eğitimi başlatmıştır (Nissen, Heine, 2009:149). Aslında dikkatle incelendiğinde Mithat Paşa'nın yönetimde attığı yenilikçi adımların bölge için modern devlet yapılanmasının temellerini attığı söylenebilir (Marr, 2012:7).

Yerleşik hayata geçirme politikaları ve reformlarla birlikte, Irak'ta göçebe yaşayan aşiretlerin oranında dikkat çekici bir değişiklik görülmüştür. Bu oran %35'ten %17'ye kadar inerken, tarımla geçinen nüfus oranı da %41'den %59'a çıkmıştır (Sluglett, Sluglett, 1983:493). Süveyş Kanalı'nın açılması ile birlikte Basra'dan Hindistan'a tahıl ticareti artmış, Miri toprak sisteminden reformlarla birlikte yeni sisteme geçilmiş, bu yeni sistem ise gerek aşiretler gerekse diğer güç odakları arasında güç dengelerini değiştirmiştir. Küçük azınlıklar büyük topraklara sahip olmaya başlamış, bu dönemde güçlenen aileler ileride Irak siyasetinde de etkin olarak sahaya çıkmışlardır. (Batatu,1989:55) Yeni oluşan şehirlerde kan bağları önemini korumuş, aynı aşiretlere mensup olanlar ile benzer inanç sistemine sahip olanlar ilksel kimliklere dayalı olarak da birlikte hareket ettikleri görülmüştür. Kan bağına dayalı asabiye duygusu aşiretler için önemini korumaya devam etmiştir.

Osmanlı döneminde Meclis-i Mebusana giden 34 kişiden sadece biri aşiret lideri olurken, İngilizler döneminde kurulan geçici mecliste 99 mebusan 34 kişi aşiret liderlerinden seçilmiş, bu durum ise aşiretlerin Irak'ın geleceğinde önemli bir etkiye sahip olmasına neden olmuştur. (Batatu,1989:16) Zikredilen durumun en önemli sonuçlarından biri ise aşiret kimliği ve ulus kimliği arasında yaşanan ikilemdir. Bu ikilem Irak'ın uluslaşma sürecinde büyük bir sorun olarak

varlığını devam ettirmiştir. Aşiretlerin etkisini istatistiksel oranda ifade etmek gerekirse, günümüz Irak toplumunun %75'i bir aşirete bağlıdır. Bu oranın yanında, ekseriyetini gayri Müslümanların oluşturduğu burjuva sınıfı, Irak eşrafi ve aristokratlar olarak diğer güç odakları olarak ortaya çıkmaktadır (Pappe,2009:133).

Dini oluşuma bakıldığında Basra, Necef, Kerbela'da Şii Araplar ile birlikte Telafer, Dakuk, Tuzhurmatu, Kartepe bölgelerinde Şii Türkmenler göz önüne alındığında Irak'ta Şii nüfus diğerlerine oranla önde gelmektedir. Bunun yanı sıra Şia inancında önemli olan Kufe, Hille, Bağdat, Necef, Kerbela, Samarra gibi şehirler yine Irak sınırları içinde yer almaktadır. Ancak Yitzhak Nakash'ın incelemelerinde 20.yüzyılın öncesine kadar Şiiilerin Irak'ta en yoğun nüfusa sahip oldukları kesin olarak kanıtlanmamıştır (Nakash, 2005:25-44).

Arap Yarımadasından Irak'a olan kabile göçleri ile Osmanlı Dönemi'nde merkez ve güney bölgelere gelen bu kabileler kendi yönetimlerini sürdürmüş ve gevşek konfederasyon şeklinde örgütlenmeler görülmüştür. Nakash'a göre gerek Şii kurumların toplumsal işlevleri gerekse Vehhabiler öteki olarak gördükleri ve devlet yapılanmasını benimsemeyen bu kabilelerin 18.yüzyıldan 20.yüzyılın başlarına kadar Şii mezhebine tabi olmuşlardır (Nakash, 2005:25-44). Bu dönemdeki toplumsal dönüşümle birlikte Şiilik önemli bir etken olmuştur. Toplumsal dönüşüm ile birlikte Şii medreseleri de 19.yüzyılda toplumsal bir güce dönüşerek, Merciler (Şii dini otoriteleri) toplum içinde söz sahibi olan, devlet içinde devlet gibi hareket eden bir güç haline gelirken, bu yapılanma artık tehdit olarak algılanmaya başlanmış ve devlet tarafından kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır.

Osmanlı döneminde, Irak'ta yaşayanlar, Arap Yarımadasından buraya göç edenler ve dönemin aristokrat sınıfın ekseriyeti Sünnilerden oluşmaktaydı. "Sünniler Irak'ta kendilerine kazandırdıkları toplumsal statü nedeniyle her zaman doğal bir toplumsal güç odağı" olarak görülmüştür (Batatu,1989:39-45). Osmanlı döneminde Irak'ın seçkinlerinin Sünnilerden oluşurken, büyük toprak ağalarının ve yöneticilerin yine Sünni kesimden olması, buna mukabil Şiiilerin yoksul bir sınıfı oluşturması Sünni-Şii ayrımına ayrı bir boyut kazandırmış ve adeta Sünni sınıfa mensup seçkinlerin Osmanlı dönemi sonrası diğer kalabalık toplulukları kontrol eden bir güç haline dönüştüğü görülmüştür.

Türkmen ve Kürt nüfuslar incelendiğinde, Kürtlerin kuzeyde aşiret şeklinde yaşadıkları, Türkmenlerin ise Kerkük ve Erbil başta olmak üzere büyük toprak arazilerine sahip oldukları ayrıca Osmanlı dönemi ve Irak'ın kuruluşunda bürokraside önemli bir yere sahip oldukları görülmektedir. Dini açıdan bakıldığında Kürtlerin 19.yüzyıldan itibaren Nakşibendi ve Kadiri tarikatlarına tabi olmuşlardır. Kürtler hakkında çalışmaları olan tarihçi Martin Van Bruinessen'e göre, özellikle 1880 sonrası isyanlarda Nakşibendi tarikatının rolü göz önüne alınarak siyasi ve sosyal örgütlenmelerinde tarikatçılık önemli bir unsur olmuştur (Bruinessen, 2002:49). İlerde cihatçı ve dini örgütlenmelerin Irak tarihindeki etkilerine değinileceği üzere, zikredilen bu dini gruplaşma ve örgütlenmelerin coğrafyada büyük sancıların yaşanmasına ve kanlı çatışmalara sahne olacaktır. Bahsedilen toplumsal güç odakları dönem dönem çıkarları doğrultusunda birbirleriyle çatışması ve güç mücadelesi güvensiz bir ortam yaratılmasına sebep olmuş, bu durum Irak toplumunun uluslaşma sürecini ve devlet yapılanmasını negatif yönde etkilemiştir.

3.2.2 İngilizler'in Irak'ı İsgali

Irak bulunduğu coğrafya gereği, önemli bir ticari konuma sahiptir. Özellikle Basra'nın Hindistan'a yapılan ticarete çok mühim bir nokta olması, buna ilaveten bölgede bulunan petrol sebebiyle Irak, sömürgeci devletlerin vazgeçmek istemeyeceği jeopolitik öneme sahip bir alana dönüşmüştür. Birinci Dünya savaşında Osmanlı'nın Almanya safında yer alması üzerine İngilizler harekete geçmiş ve 22 Kasım 1914'te Basra'yı işgal etmiştir. Sömürgeci devletler arasında rekabet devam ederken İngilizler Bağdat'ın da işgal edilmesi gerektiğini düşünerek 1917-1918 yıllarında Sykes-Picot Anlaşmasına ters düşmesine karşın Musul'a da askerî harekât düzenleyerek Basra, Bağdat ve Musul'u işgal altına almışlardır. Bu süre zarfında ülkenin karışık yapısı yüzünden ülkeye tam olarak hâkim olamamıştır. Buna karşın yerel güç odakları ile işbirliğine gitmişlerdir. 1916 yılı Aşiret Ceza ve Uyuşmazlık Düzenlemelerini (Tribal Criminal and Civil Disputes Regulations) çıkararak, Hindistan'dan alınan örnekle Irak'ta aşiret liderlerine yönetim vermişlerdir (Abdullah, 2006:11-12). 1918 Wilson ilkeleri ilanı ile İngiltere uluslararası baskı sonucu Irak'ta doğrudan bir yönetim kuramamıştır. İngiltere'nin İngiliz Yüksek Komiserliği Doğu Sekreteri Gertrude Bell, önemli gözlemleri sonucu bölgede

yükselen Arap milliyetçiliğini göz önüne alarak Irak'ta doğrudan bir yönetime karşı çıkmış, bunun yerine kendi vesayetlerinde Iraklılardan oluşan bir hükümetin yönetimde olması fikrini savunmuştur. Bell, ulusalcı Sünni Araplar ile iş birliğine gidilmesi gerektiğini belirtmiştir. Osmanlıya karşı ayaklanmalarda önemli rolü olan Şerif Hüseyin'in oğulları Irak, Suriye ve Ürdün bölgesi yönetimi için düşünülmüştür. İngiltere'nin Irak Sivil Komiseri Percy Cox, Iraklılardan oluşan Bakanlar kurulunu 30 Ekim 1920'de ağırlığını Sünni Arapların oluşturduğu Bakanlar Kurulunu kurdu. Yine, Osmanlı döneminde tecrübeleri olan Sünni Araplar bürokraside ve yeni kurulan devlette hâkimiyeti korumaktaydı. Belirtildiği üzere belirli dönemlerde belirli kesimler tarafından oluşturulan devlet yapısı Irak'ın geleceğinde sorunlu bir miras olarak varlık göstermesi sonucunu da beraberinde getirecektir. 1921 Kahire konferansı ile yönetim şekli monarşi ve liderin ise Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal 'ın olması kararı alınmıştır. Kendisinin Hz. Muhammed'in soyundan geldiğine inanılan Haşimi ailesinin mensubu Faysal 27 Ağustos 1921 tarihinde göreve başlamıştır. Yönetimde ağırlığı olan Sünni Araplar silahlı kuvvetlerde de bu gücünü muhafaza etmeye devam etmiştir. Irak devlet yapılanması devam ederken, devlette söz sahibi olan kişilerin kimliklerine paralel olarak devletin de kimliği şekillenmeye başlamıştır (Kirdar,2010:7). Dolayısıyla devlet nezdinde yeterince temsil edildiğini düşünmeyen kesimin kaygıları artmış, buna karşın iktidardakilerin bu grupları kendilerine karşı tehdit olarak algılamaları ve ötekileştirmeleri Irak'ın uluslaşma bilinci önünde engel teşkil etmesine sebebiyet vermiştir. Bu süreç toplumsal çatışmaları beraberinde getirmiş, 1920 yılına gelindiğinde ülke içinde ayaklanmalar baş göstermiştir. Yönetimde ağırlığı olan Sünnilere karşı Şii, Kürt ve Türkmen gruplar ayaklanmıştır. Emin Salihi bu ayaklanmaları "kendi etki alanlarındaki egemenliğini ulus-devlet fikri nedeniyle kaybeden kesimin ayaklanması" olarak yorumlamaktadır. Çıkarları doğrultusunda Sünni kesim ile iş birliğine giden İngiltere Şii müçtehitleri baskı altında tutmaya çalışmıştır. Öyle ki Mirza Taki Şirazi başta olmak üzere Şiiler toplum üzerindeki nüfuzlarını kaybetmekle karşı karşıya kalmış, bu doğrultuda isyanlar başlamıştır. Bu ayaklanmalar Şiilerin lehine olmamış, 30 Haziran 1920'de başlayan isyanlar tarihe 'Şii Ayaklanması' olarak geçmiştir. Herhangi bir denetime tabi olmadan Irak, İran ve Hindistan'dan bağış toplayan Şii dini merciler kendi egemenlik alanlarının kısıtlandığı savı ile ayaklanan Şiiler,

İngiltere idaresinde artık esnek davranamaz hale gelmişlerdir. Ayrıca Şirazi ayaklanırken gayri Müslimlerin Müslümanları yönetmesine de karşı çıkmış ve bu doğrultuda bir fetva çıkarmıştır. Görüldüğü üzere, otonom yaşayan grupların, modern-ulus devlet yapılanması içinde etki alanlarını daralmaya başlamıştır. Diğer yandan yine İngilizlerin yönetimine karşı çıkan Türkmenler Telafer'de işgalci yönetime karşı silahlı mücadeleye girişmiş, bu olay tarihe "Kaçakaç Yılı" olarak geçmiştir (Saatçi, 2003:188-189). Yine Irak'ın diğer bölgelerinde de Asuri ve Kürt grupların etki alanlarının daralması sebebiyle merkezi yönetime karşı ayaklandıkları görülmüştür. Sömürgeci güçlerin kendi çıkarları ve kendi güç odaklarını korumak adına izledikleri politikalar ulusal birliğin gelişmesinde engel teşkil etmiş, toplumsal güç odakları ve gruplar arasında ihtilaflar artmış ve iktidarda olmayan ya da etki alanı daralan gruplar ötekileştirilmiştir.' Irak'ın tüm toplumsal güç odaklarının kendi aralarındaki güç dinamiklerine göre yeni bir devlet inşa edememesi Irak'ta sorunlu bir devletin doğumuna yol açmıştır. Diğer bir ifade ile Irak Devleti, pek çok sorununu çözümlenmeden, sorunları kendi içinde barındırarak uluslaşma deneyimine başlamıştır. İlerleyen süreçte iktidar güven bunalımı yüzünden daha otoriter politikalar izleyecek, kendi otoritesine tehdit olarak gördüğü grupları baskı altına almaya devam edecek, bu doğrultuda da Irak'ın devletleşme sürecinde zayıf bir devlet olarak ortaya çıkmasına sebep olacaktır.

3.3 Monarşi Dönemine Kısa Bir Bakış (1921-1958)

Monarşi dönemi Irak'ta 3 kralın hâkim olduğu bir dönemi kapsamaktadır. 1921 yılında Kahire'de yapılan konferansta Irak'ın anayasal bir monarşi ile yönetileceği kararı çıkmış ve ilk olarak yine İngiltere etkisiyle I. Faysal kral olarak ilan edilmiştir. Ardından oğlu Gazi başa geçmiş ve son olarak, ilerideki bölümde anlatılacağı üzere darbeler döneminden önce son olarak II. Faysal idaresi devam etmiştir. Burada dikkat çekilmesi gereken husus, Irak'ın ulus bilincinin gelişmemesine sebep olan mezhepçi yaklaşımdır. Zira zikredilen 3 kral döneminde de Sünni bürokratların ağırlığı söz konusu olmuştur. Hanna Batatu çalışmasına göre; Monarşi döneminde görev alan bakanların çoğu Sünni kökenlidir. Irak'ta nüfus yoğunluğunun %20'lik bir kesimine sahip olan Sünnilerin yönetimde ağırlıkları söz konusu olmuştur (Batatu,1989:180-184).

Öyle ki, darbeler döneminden önce 1948 yılında ilk kez bir Şii kökenli Salih Jabr başbakan olarak görev almıştır (Kedourie,1988:249). Bu dönemde yönetimde olan Sünni idare, ulus-devlet gücünü pekiştirmek için, tek meşru silahlı gücün devlet olması gerektiğini savunmuştur. Bu doğrultuda merkezi yönetim, monarşi döneminde devletin etki alanını ve güç kapasitesini artırmaya çalışmıştır. İlk kral Faysal'ın seçiminde Irak'ta bir referandum yapılmış, bu oylamada Kürtler ve Türkmenler Faysal'ın seçilmesini onaylamamıştır. (Sluglett,2007:79) Zira Kürtler I. Dünya Savaşı'nda İngilizlerden bağımsızlık sözü aldıkları için oylamadan sonra da Irak'a bağlanmayı reddetmişlerdir. (Al-Marashi,Salama,2008:35) Diğer yandan, Sünni kesim ise seçilecek Şii kesimin İran etkisinde olacağını düşüncesiyle Şii'leri tehdit olarak algılamaya devam etmiştir. (Dawisha,2013:81) İngiliz etkisiyle seçilen krala ve yönetimine karşı Türkmenler de Telafer bölgesinde mücadeleye girişmişlerdir. (Straub,2012:93-94) Zikredilen maddeler doğrultusunda Irak merkezi hükümeti monarşi döneminde de “ulus-devlet bilincinin geliştirilmesi” konusunda başarısız olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

3.4 Darbeler Dönemi

Irak tarihinde “darbeler dönemi” olarak bilinen dönem, Abdülkerim Kasım ve Arif kardeşlerin, yani Abdüsselam ve Abdülrahman dönemleri şeklinde olmuştur, zira Irak bu dönemde tarihinde iki kez darbe görmüştür. Ancak 1958 yılındaki darbe ile birlikte aslında 3 darbe dönemi yaşanmıştır. Kendi içinde iç çekişmelerin devam ettiği, grupların birbirleri üzerinde otorite kurma mücadelelerin süre geldiği Irak siyaseti, tüm bu dinamiklerin belki de bir sonucu olarak iki kez darbeye şahit olmuştur. Soğuk Savaş'ın da etkisiyle ilki 1958 yılında olmak üzere, 1968 yılında da bir yıl içinde iki kez darbe yaşanmış, bilhassa bu bir yıl içinde cereyan eden darbelerin yaşandığı süreç ‘darbeler dönemi’ şeklinde genel olarak adlandırılmıştır. Bu dönemde yaşanan istikrarsızlık, sık kabine değişiklikleri devlet yapılanması ve ulusal kimliğin gelişmesinde elbette ki sürecin sekteye uğratılması suretiyle etkili olmuştur.

Mutlaktır ki darbelerin yaşanmasında iç siyasetin etkisinin yanı sıra dış etkenler de rol oynamıştır.1952 yılında Mısır'da liderliğini Cemal Abdul Nasr'ın yaptığı Hür Subaylar darbesinin aslında Irak'ta da gelecek darbenin motivasyonunu

oluşturduğu söylenebilir. Arap Birliği ve demokrasi yanlı, anti-emperyalizm ve anti-feodalizm söylemleri Mısır'dan sonra Irak'taki ordu mensupları arasında da etkili olmuş, hatta temel söylem haline gelmiştir. O dönem orduda üst düzey askerler olan Abdüsselam Arif darbelerin baş rollerinde yer almışlardır. Fikren ayrılık yaşamakta olan bu iki askerin Suriye ve Mısır ile birleşerek, Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurmak ya da Irak'ın ayrı ve bağımsız bir ülke olarak kalmasından yana olmak gibi görüş ayrılıkları darbeleri beraberinde getirmiştir. Birleşik Arap Cumhuriyeti yanlısı Kasım, bu görüşüyle Baas partisinin desteğini görmüş, bağımsız Irak fikriyle Arif, kendisi komünist olmamakla birlikte Irak Komünist Partisi ile ortak hareket ettiği görülmüştür.

3.4.1 I. Kasım Dönemi

Çok kültürlü bir kimliğe sahip olan Abdülkerim Kasım Sünni bir baba ile Şii Kürt (Feyli) bir annenin çocuğudur. Orta sınıf bir ailede yetişmiştir. Tuğgeneral Kasım, etnik yapısıyla ülkede birleştiricilik rolü oynayabileceği umuduyla ön plana çıkan bir lider olmuştur. (Hussein, 2011:173) 14 Temmuz 1958 tarihinde Kasım önderliğinde gerçekleştirilen askeri darbe sonrası, mezhepçilik ile mücadele etmiş, Irak'ın entegrasyonu için çalışmıştır. Önceki kısımlarda da bahsettiğimiz üzere, otorite karşısında ezilen etnik gruplar ya da hizipçilik neticesindeki taraflaşmalar sonucu bir şekilde devlet ile arası açılan Şiiler, Kürtler vb. dışlanan tüm gruplar ile devlet-ulus ilişkilerini yeniden kurmak, adeta küskün grupları devletle barıştırmak istemiştir. (Davis, 2005:119) Kasım'ın belirtilen maksatla bağıntılı olarak giriştiği hamlelerden biri sürgündeki Mustafa Barzani'yi Irak'a davet etmiştir. Bu süreçte, bu davetten hareketle Kürtleri devrimin bir parçası haline getirmeyi amaçlamıştır (Al-Marashi, Salama, 2008:88) Irak Komünist Partisi'nden de destek almak isteyen Kasım, ağırlıklı olarak Kürt ve Şii nüfusun yoğunluğunu koruduğu partide, bir yandan parti içi eşitliği sağlamaya çalışmıştır. Ancak, askeri darbelerin etkisiyle siyasi egemenlik sivillerden askere geçmiş, bununla birlikte önceki dönemlerde anlatıldığı üzere, Sünni sivillerin hakimiyetinden sonra, hali hazırda orduda da Sünni subayların etkisi göz önünde alındığında, bu kez darbeler döneminde Sünni askerlerin etkisi gözlemlenmeye başlanmıştır. Bu duruma örnek teşkil etmesi açısından değinilmesi gerekirse, bu dönem üst düzey siyasetçileri, 30'u

Sünni Arap, 6'sı Şii Arap ve 2'si Kürt kökenli olmak üzere 38 siyasetçinin Irak siyasetinde etkili olduğu görülmektedir. (Anderson, Stansfield,2004:41)

Kasım'ın darbe döneminde devlet sosyal hizmetlere de girmiştir. Köylülere toprak tahsisi, evleri olmayanlar için evler yapılması, hastane ve sağlık ocaklarının tesisi vb. gibi, eğitim alanında da sosyal politikalara gidilmiştir. (Dawisha,2013:181) Bu politikaların yanında, aslında belki de en dikkat çekici olan yenilik feodal sisteme vurulan darbe olmuştur. (Pool, 1979:82) Yapılan toprak reformu ile birlikte büyük arazilere sahip olan 256 toprak sahibinin arazilerine el konulmuş, bu alanlar kamulaştırılmış ve sonuç olarak da toprak sahibi olmayan köylülere dağıtılmıştır. (Hashimi, Edwards, 1961:78) Kasım sürecinde Komünist Parti ile ortaklık devam etmiştir, zira her iki grup da aynı grupları öteki olarak algılamaktadır. Her ikisi de Arap Birliği fikrine karşı çıkmıştır. Bu suretle ordudaki Nasrî ve Arap milliyetçisi subaylar tarafından Arif desteklenerek Kasım'a karşı çıkılmıştır. (Salucci,2005:30-31) Nitekim, ileride işleneceği üzere, bu süreç Arif tarafından Kasım'a karşı yapılacak darbeyi de beraberinde getirecektir. Kasım'a karşı gerçekleşecek en somut hamle, Mart 1959'da Musul'da yaşanan darbe girişimi olmuştur. Ancak Komünistlerin Kasım'ın yanında durması ve hükümete destek vermesi sonucu başarılı olamamıştır. Burada dikkat edilecek diğer husus ise, Komünist Parti'nin elinde tuttuğu güçtür. Zira bu güç ilerleyen dönemde Kasım'ı rahatsız edecektir. (Al-Marashi, Salama, 2008:86-87)14 Temmuz 1959'da Kerkük'te yaşanan Türkmen katliamı da bu çekişme sebebiyle yaşandığı bilinmektedir. Kerkük etnik olarak Türkmen karakterli bir şehirdir. Kerkük Türkmenleri genel itibariyle iyi eğitilmiş, bürokrat, ticaretle uğraşan, muhafazakâr bir toplum şeklini oluşturmaktadır. Yine ağırlıklı olarak Türkmenlerin yaşadığı Kerkük'te Kürtler de bulunmaktadır. (Al-Shmrany,2003:134)

Söz konusu Kürtlerin çoğu dışardan Kerkük'e petrol işçisi olarak göç edenlerden oluşmaktadır. Komünist Partisine yakınlığı ile bilinen bazı subaylar partiye üye olan Kürtler Türkmenlere karşı Kerkük'ü Kürtleştirme çabaları yüzünden haliyle iki topluluk arasında husumet baş göstermiştir. Nitekim subaylar ve Kürtlerin işbirliği ile birlikte Türkmen Katliamının yaşanması ile neticelenen bir süreç başlamıştır. (Nakip, 2005:99) Kasım bu dönemde katliama engel olamamış, katliamı kınamış ve ordudaki Komünist Parti sempatanlarını

tasfiye etmeye başlamıştır. (Al-Marashi, Salama,2008:87) Tarihler 7 Kasım 1959 ‘u gösterdiğinde ise bir grup Baas Partisi mensubu tarafından Kasım’a suikast girişimi gerçekleşmiş, söz konusu grubun içinde Saddam Hüseyin de yer almıştır. Şoförün hayatını kaybettiği girişimde Kasım ise yaralı olarak kurtulmuştur. Kasım’a karşı yaşana tüm bu olaylar Kasım’ı daha otoriter daha şüpheli bir lider haline getirmiştir. (Farouk,2001:73) Önceki kısımlarda değinildiği üzere, diğer grupları kendine tehdit olarak gören liderlerin otoritelerini artırma çabalarının Irak’ın alışlageldik siyasetinde yine devam ettiği görülmektedir. Kasım’da aslında tipik bir Iraklı siyasetçi gibi, bilhassa yaşadığı son olaylar neticesinde güvenmediği ya da şüphe duyduğu ve ya kendine tehdit olarak gördüğü hiç bir bürokrat, asker ya da siyasetçiyi yakınında tutmamış, aksine kendine itaat eden ve herhangi bir parti ile bağı olmayanları etrafında bulundurmıştır. (Marr,2012:97) Kasım’ın kaderi aslında belki de elinde olmayan şartlar yüzünden kendisini içinde bulduğu mevcut durum neticesinde takındığı politikalar onu “tek lider” haline getirmiştir.

Süreci okurken dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta ise Kürtlerin ayrılıkçı tutumlarıdır. Kasım zamanında milletin entegrasyonu çabalarına istinaden Sovyetler Birliğinde sürgünde olan ve devrimin bir parçası olarak algılanan Mustafa Barzani Irak’a geri dönmüş, akabinde izlenen politikalar sonucu Kürt kimliği devlet nezdinde tanınır olmuş, ancak bu özerklik fikrini taşıyan Kürtler için yeterli olmamıştır. Kasım’ın Kürtler için başka adım atmaması Barzani’yi tatmin etmemiş, ilerleyen süreçte ise Kasım ve Komünist Partisi ilişkileri iyiden iyiye zedelenmeye başlamıştır.

Aynı yıllara tekabül eden Kuveyt meselesi Kasım’ın dikkatini yeterince Kürtler üzerine vermesine engel olmuştur. Bu mesela esnasında, Mustafa Barzani’nin Kasım’ı Sovyetler Birliğine şikâyet etmesi de hali hazırda gergin olan ilişkileri kopma noktasına getirmiştir. Netice olarak ise yine ülkede devlet ve belirli bir grup arasında çatışma süreci başlamıştır. Kasım, izlediği politika ile önce Barzani aşireti ile husumetli aşiretleri örgütlemeye çalışmış ve bu suretle Barzani aşiretini zayıflatmaya çalışmıştır. (Saouli,2012:116-117) Sonuç olarak ise Barzani grubuyla olan çatışma Kasım yönetiminin sonuna kadar devam etmiştir.

3.4.2 Arifler Dönemi

Kasım dönemi ile birlikte aslında bir bakıma yakalanan halkın entegrasyonu fırsatı beşinci yıla gelindiğinde, zikredildiği üzere şartlara bağlı olarak değişmek durumunda kalmıştır. Kasım başta monarşi döneminde de ötekileştirilen birçok grubu yönetime katmaya çalışmıştır. Ancak fikri ayrılıklar zamanla çatışmaya dönüşmüş Kasım'ın sert bir politika izlemesine sebebiyet vermiştir. Öyle ki, patrimonyal bir yönetime dönüşen bu politika Nasırcı, Baasçılar tarafından özellikle eleştirilmiştir. Netice olarak ise, sayılan gruplara ilaveten tüm muhalif gruplar bir araya gelmiş ve 9 Şubat 1963 tarihinde yapılan darbe ile Kasım devrilmiş, yönetime ise Baas Partisi mensubu olmayan Abdüsselam Arif gelmiştir. (Ryan,Kiely,2009:26) Yine de darbe sonrası kurulan hükümette Baas hâkimiyeti ağır gelmiştir.

Bu yeni yönetimde Baas partisi onlara göre 'devlet düşmanlarını' bertaraf etmek adına gücünü pekiştirmek için çabalarını artırmıştır, öyle ki en önemli bakanlıkların parti mensuplarına verildiği görülmüştür. Buradan da çıkarılacağı üzere, Irak siyaseti makul talihi ile bir kez daha yüzleşmiştir. Zira başa gelen neredeyse her Iraklı yönetici gibi kendisine ve iktidarına tehdit gördüklerini dışlayıp, sadece belirli bir grup ya da gruplarla iktidar imkânlarını paylaşan yöneticiler, yine siyasi adaleti sağlayamamıştır. Buradan hareketle yeni iktidarın ilerleyen dönemlerde Şiiler ve Kürtlerle ilişkileri götüreceği görülecektir.

Arif yönetimi Barzani güçleri ve merkezi yönetimle uzlaşma yolunda giderek 1966 yılında Barzani'nin ileri sürdüğü koşullarda bir ateşkese onay vermiştir. Kürtlere uygulanan ambargo kaldırılmış, hatta kabineye iki KDP'li bile Arif tarafından atanmıştır. (Tripp, 2007:165-166) Bu süreçte Barzani KPD içindeki gücünü artırmış, anlaşılan ateşkesin içerisine de Kürtçenin resmi dil olması, özerk bölge kurulması gibi maddeleri ekletmeyi başarsa da bu maddeler yönetim tarafından yürürlüğe sokulmamıştır. (Marr,2009:129).

Arif darbesi sonrasında izlediği politikalarından bir diğeri de yukarıda değinildiği üzere, Şiilerde ilişkileri ilerletmek politikasıydı. Arif her ne kadar KDP ve Barzani ile uzlaşsa da onun için önemli olan Arap kimliği olmuş, bu noktada Sünni-Şii ayrımı kendisi için büyük bir sorun teşkil etmemiş, bu doğrultuda ılımlı bir politika izlemiştir. (Hussein,2011:179-180) Buna rağmen kendi

döneminde de Sünni-Şii ayrımı net bir şekilde derinleşmiştir. Zira KDP'nin ve Başlıkların büyük çoğunluğu Şiiilerden oluşmaktaydı. Arif'in Komünist parti mensuplarını öteki olarak görmesi ve yer yer yönetimden uzaklaştırması, politikası ilişkilerin zedelenmesine sebebiyet vermekteydi. Şiiilerle ilişkileri geliştirmeye çalışan Arif, aynı zamanda KDP'lilere karşı izlediği politika sebebiyle aslında bir nevi daha çetrefilli bir durum oluşturmuştur. Çünkü hem KDP hem Baas partisi içinde önemli bir Şii yoğunluğu söz konusu olmaktadır. (Cabbar, 2000:172) Söz konusu partiler dışındaki Şiiilerin yer aldığı Da'va partisi gibi seküler olmayan Şiiilerin temsil ettiği partiler ise bu dönemde siyaseten zayıf kalmıştır. (Abbas, 2013:204).

Abdüsselam Arif'in trafik kazasında hayatını kaybetmesi sonucu yerine kardeşi Abdürrahman Arif 1966 yılında yönetimin başına geçti. Ancak iki kardeş arasında siyasi otorite ve yönetim açısından derin farklar bulunmaktaydı. Kardeş Arif, abi Abdüsselam Arif gibi etkili bir yönetici değildi, haliyle mevcut sorunlara karşı güçlü bir irade koyamamıştır. Netice olarak kardeş Arifler döneminde de derinleşen Sünni-Şii meselesinde bir çözüm yaşanmadı. (Abdullah, 2011:34).

Sonuç olarak zayıf siyasi otorite Arif karşısında Nasırcılar ve Baaslıklar gibi muhalif gruplar güçlenmiş, Baas partisi kendi içerisinde de bir değişim yaşayarak 1968 yılında Arife karşı yapılan darbe ile güç şimdi de içlerinde Saddam Hüseyin'inde bulunduğu Baas Partisine geçmiştir. Başbakan olarak göreve gelen Ahmet Hasan El Bekri Tikritliler olarak da bilinen yakınlarını hemen yönetimde ve partide önemli noktalara atamıştır. Tezin başından beri anlatılmaya ve altı defaatle çizilmeye çalışıldığı üzere, Irak'ın ulus olma bilincinin ve devlet-ulus algısının gelişmesinin önündeki belki de en büyük engel olarak tanımlanan hizipçi ve kendi otoritesini güçlendirmeye çalışıp 'diğerlerini' tehdit olarak algılama alışkanlığı görüldüğü üzere Baas partisi döneminde de yaşanmaya devam etmiştir.

3.5 Baas Partisi ve Saddam Hüseyin Dönemi

1968 Kardeş Arif'e yapılan darbeye başlayıp ABD'nin Irak işgaline kadar geçen dönemde yönetimde Baas Partisi olmuştur, bu yüzden çalışmanın bundan sonraki kısmında söz konusu dönem Baas Dönemi olarak adlandırılacaktır.

Baas döneminde, yönetimde özellikle Tikritlilerin etkisi görülecekken, aynı zamanda devletin hemen hemen her kademesine nüfuz etmeyi amaçlayan parti, yönetimde parti-devlet modelinin yaşanmasını sağlamıştır. Bu dönemde devletin büyük yönde enerjisi ülkenin her yerinde otoritesini sağlamaya yönelik politikalara ayırmıştır. Emin Salihi bu durumu “Irak-Devletin Çöküşü ve Çatışma Süreci” adlı kitabında şu şekilde ifade etmektedir; (Salihi, 2017:173)

“Ba’as rejimi sürecinde güneyde ve kuzeyde devlet otoritesini sağlama yönünde mücadele artmıştır. Hem merkezi yönetimin baskıcı politikaları hem de İran’ın etkisiyle güneyde mezhepçilik artmış ve Şii kimliği daha güçlü bir şekilde ön plana çıkmıştır. Kuzeyde ise merkezi yönetim, özerk bölge talebinde bulunan Kürtler ile mücadele etmiştir. Irak’ta bu süreçte baskı rejimi arttıkça bölünmüş toplum özellikleri daha açık bir şekilde görülmüştür.”

Emin Salihi Baas partisi iktidarını, Hasan el-Bekir dönemi, Saddam Hüseyin dönemi ve 1990 Körfez Savaşı’ndan Amerikan işgaline kadarki dönem olmak üzere üç bölüme ayırmaktadır. Bu süreçte dönem dönem, Arap milliyetçiliği (Kavmiyetçilik), ulusçuluk (Vataniyye) ve ümmetçilik fikirleri ön planda olmuştur. Buradan görüldüğü üzere, devletin empoze etmeye çalıştığı kimlik algısı ve bilinci de yine dönem dönem farklılık göstermiştir.

Baas Partisinin Arif’e yaptığı darbenin ardından yönetim Devrim Komuta Konsey’ine devredilmiştir. Konsey’in başında ise yeni başbakan olarak göreve gelecek olan Hasan el -Bekri bulunmaktaydı. El Bekri aynı zamanda Baas Partisinin de lideriydi. “Konseyin başında bulunan kişi aynı zamanda ordu komutanı ve devlet başkanı sıfatını taşıyordu. Bekir, Devrim Komuta Konseyi sayısını artırarak ve muhalifleri bastırarak konseyde Baas Partisi hâkimiyetini sağladı. Aynı zamanda akrabası olan Saddam Hüseyin’i konseyde başkan vekili konumuna yükseltti (Baram,1989:448-450). Devletin yaptığı atamalarda Şii ve Kürt siyasetçilerin de yer almasına karşın ağırlık, özellikle güvenlik gibi devletin ve partinin önemli noktalarına Tikritli Sünni kökenli kişiler getirilmekteydi.

Baas Partisi parti devleti olma yönündeki politikalarını devam ettirmeye çalışmıştır. Klasik Irak siyasetinde görüldüğü üzere, Baas partisi de kendisinden olmayanları dışlamakta, tehdit olarak görmekteydi. Güvenlik birimleri,

istihbarat birimleri ve ordu içinde mümkün mertebe kontrolü artırmaya çalışan bir Baas Partisi görülmekteydi. Emin Salihi bu dönemde devletin tüm güvenlik ve istihbarat birimlerini siyasallaştırdığını ve muhaliflere karşı kullandığını ifade etmektedir (Salihi, 2017:175). Irak Komünist partisi üyeleri Nasırcılar, muhalif Baasçılar ve Batı eğilimli iş adamları Baas partisi tarafından tehdit olarak algılandı. Bu gruplar daha çok devlet içinde de etkin olan ve darbe girişiminde bulunma olasılığı olan grupları şeklinde ifade ederken partinin aslında bir nevi güvenlik ikilemi içinde olduğunu eklemektedir.

Güvenlik tehdidi altında olduğu algısıyla hareket eden Baas yönetimi, parti içi ve devlet görevlendirmelerinde, kendisine sadık olanları, darbe girişimi ihtimali olan kurumlarda yer vererek, herhangi bir girişim ihtimalini minimize etmeye çalışmış, aynı zamanda karşıt gruplar olarak Şii ve Kürtlerle de uğraşmak zorunda kalmıştır. (Al-Khalil,1990:16) Anlaşılacağı üzere, Baas'ın parti devleti olmaya çalışma süreci oldukça zor geçmiştir. Kürt gruplardan, başta Barzani'nin grubu dış ülkelerden özellikle İran'dan aldığı destekle güçlenmeyi sürdürmüş, petrol bölgelerine zaman zaman saldırılarda dahi bulunmuşlardır. Baas yönetimi petrol saldırılarından zarar alması sebebiyle hem Barzani ile anlaşmak hem de bir yandan güçlerini kontrol altına alabilecek, azaltabilecek politikalar geliştirmeye çalışmıştır.

1970 tarihli Irak Geçiş Dönemi İdari Yasası'nda Kürtlerin hakları tanınmış oldu. Sonrasında ise, bölgesel konjonktüre de bağlı olarak çatışmalar yeniden başlamıştır. Bu dönemde Sovyetler Birliğinden destek alan Irak yönetimine karşı, ABD ve İsrail Barzani'ye verdiği desteği artırmaya başlamıştır. Bağdat yönetimi ise buna karşın Talabani'ye destek vermiş, bölgenin demografik yapısını Barzani grubu aleyhine değiştirmeye çalışmıştır. Bütün bu dinamikler ve yaşananlar sonucu, 1972 yılında 45 bin kadar Şii Kürt (Feyli) İran'a göç etmek durumunda kalmıştır.1975 yılına gelindiğinde ise İran ve Irak arasında yapılan Cezayir Antlaşması gereğince İran Kürtlere olan desteğini çekme kararı almıştır. (Marr, 2009:152) Bu karar ise Irak merkezi yönetimin cesaretlenmesi ve daha sert politikalara girmesinin bir nevi önünü açmıştır.

Merkezi yönetimin artan baskı ve saldırıları sonucu KDP yönetimi zayıflamış ve aleyhinde olan bir ateşkesi kabul etmek durumunda kalmıştır. Bu olay akabinde merkezi yönetimden de destek gören Celal Talabani KDP den ayrılarak ayrı bir

parti kurmuş, sürecin sonunda ise aslında Kasım döneminde sürgünden dönen Barzani bu kez ABD ye sığınmak durumunda kalmıştır.

Şiiler ile olan ilişkiler ise Baas döneminde de gerginliğini korumuştur. Salihi, bu gerginliğin her iki grubun dünya görüşüyle ilgili olarak varoluşsal nedenlerden kaynaklandığını düşünmektedir (Salihi, 2017:176). Zira, Baas partisi seküler bir dünya görüşüne sahipti. Özellikle Şattü'l Arap Nehri üzerindeki Irak-İran arası ihtilaflar yüzünden, Irak'ın Şiiler üzerinde daha sert politikalar izlemesine sebebiyet vermiştir. Devam eden süreçte karşılıklı hamleler gelmeye devam etmiştir. İran 1937 yılında yapılan sınır anlaşmasını, yine sınır anlaşmazlıkları sebebiyle feshetmiştir. (Kurt,2007:152) Bunun üzerine de Bağdat yönetimi ülkede bulunan tüm İran kökenli Şiileri sınır dışı etmiştir. Akabinde İran ile sınırların kapatılması, özellikle de Necef'te Şii öğrencilerin sayısının azalması, dolayısıyla bölgedeki Şii tüccarların zor durumda kalması gibi durumlar aslında Şiilere karşı devam eden baskıların bir başka göstergesi olmuştur. (Cabbar, 2000:282-285)

Tabiidir ki, alışıla gelen Irak siyasetinde yönetim ve diğer gruplar arası gerilimler “ben ve ötekiler” algısını perçinlemiş, iktidar yine kendisinden olmayanları tehdit olarak görmeye devam etmiştir. Bu da daha sert ve otoriter uygulamalara gidilmesine sebebiyet verirken aslında bakıldığında Irak siyasetinde çok da büyük değişimlerin olmadığı söylenebilir. Zaman zaman yönetime karşı yapılan gösteriler hükümetin sert müdahalesi ile karşılaşmıştır. Öyle ki bazı parti mensupları ve din adamlarının, örneğin Da'va Partisinden bazı isimlerin, idam edildiği görülmüştür. (Tripp, 2007:212-213)

Hasan el-Bekir'in 1979 yılında istifa ederek görevi Saddam Hüseyin'e bırakmıştır. Saddam döneminde petrolün millileştirilmesi Irak için çok önemli bir olaydır. Özellikle 1973 petrol krizi Irak lehine etkiler göstermiştir. Kriz sonrası petrol fiyatlarının artması ile Irak ekonomisi güçlenmeye başlamıştır. Bununla birlikte artan petrol gelirleri sosyal politikalara daha fazla bütçe ayrılmasını sağlamıştır. Bununla birlikte güçlenen Saddam yönetimi halk nezdinde güç kazanmaya başlamış, bu dönemde daha az vergi toplandığı gözlenmiştir. Ancak tüm bu zikredilenlere rağmen, diğer sektörlerin zayıflamasının ve rantiyeye devlet şeklinin önüne geçilememiştir. Emin Salihi döneme ilişkin şu ifadeyi kullanmaktadır: “Ekonominin devlet güdümlü olması,

devlet-toplum ilişkilerinde patronaj ilişkileri güçlendirmektedir. Bu tür devletlerde ise uzun vadede otoriterleşmesi daha sık görülmüştür (Salihi, 2017:177).”

Hasan el-Bekir’in istifasından sonra göreve gelen Saddam, partinin lideri, ordunun başkomutanı ve Devrim Komuta Konseyi Başkanı olarak tüm yetkileri elinde barından bir lider oldu. Zaten 1968 yılında sonra herhangi bir partinin kurulmasına veya varlık göstermesine izin verilmemişti. Bu süreçte zikredildiği üzere Saddam’ın ne denli otoriter bir lider olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki tüm STK’lar da devlet bünyesine geçirilmiştir. Partide gerçekleşen tasfiyeler sonucu parti farklı ideolojilerin yer almadığı bir hale gelmiştir. Adeta tek parti olarak devam eden Ba’as, halkın meşruiyeti hedefinden sapmış, belli bir yönetici grubun partisi haline gelmiştir. Tüm gücü elinde tutan tek lider olarak yöneten Saddam Hüseyin’in Baas’ı kendi çevresi ve akrabalarının yönetiminde ilerlemiştir.

Geçmiş dönemler anlatılırken ifade edildiği üzere, bu dönemde de hizipleşme ve aşiretçilik ağırlığını korumuştur. Bu süreçte 1973-79 yıllarında Saddam Hüseyin’e karşı parti içinde iki kez darbe girişimi olmuştur. Darbe girişiminde bulunanlara bakıldığında, çoğunluğunu Şii’lerin oluşturduğu orta sınıfın olduğu görülmektedir. Sonuç olarak ise Saddam bu grupları kendine tehdit olarak algılamasına sebep oldu. Zayıf devletlerin karakteristik özelliklerinden üzerinde ısrarla durulan husus, burada bir kez daha tekerrür etmektedir. Yani, iktidar kendi yakın çevresini hizipleşme ve kan bağları ile yönetimi oluştururken, bu grupların dışında kalanları öteki ve tehdit olarak görmeye devam etmiştir.

3.5.1 1980-1988 Irak-İran Savaşı

Bu kısımda savaşın gidişatı, ülke siyasetine etkisiyle birlikte zayıf-patrimonyal devletlerin göstermiş olduğu politik tavırlar açısından incelenecektir.

1980 yılı Irak-İran Savaşı’nın başlamasıyla birlikte, Saddam Hüseyin yönetiminde ve önemli yetkilerde yakın akraba çevresinin atanmasına ağırlık vermiştir. Arapça el- Amn el-Khas olarak adlandırılan özel güvenlik kurumu başına kuzeni Hüseyin Kâmil el- Amn el-A’mn yani genel güvenliğin başına diğer kuzeni Ali Hasan el-Mecid, el-Mukhaberat, yani istihbaratın başına üvey kardeşi Barzan

İbrahim el-Tikriti olmak üzere Saddam Hüseyin atamaları bu şekilde gerçekleştirmiştir. (Dawood, 2002:126-128)

Bu süreçte diğer partilerin varlığı açısından bakıldığında, 1975 yılında ABD'ye sürgüne giden Mustafa Barzani 4 yıl sonra burada vefat etmiş ve partisi KDP güç kaybetmiştir. Seküler ve sosyalist bir çizgide ilerleyen Celal Talabani aynı görüşteki KDP parti mensupları ile birlikte partiden ayrılarak Suriye'de 'Kürdistan Yurtseverler Birliği' (KYB) kurmuştur. Mustafa Barzani'nin oğlu Mesut Barzani de bir yandan İran'da partiyi toparlama çabalarına girmiştir. İran ile işbirliğine giden Mesut Barzani Irka-İran savaşında Irak ordusuna karşı İran ile birlikte hareket etmiştir. Savaşın başlarında Irak hükümetine yakın duran Celal Talabani, daha sonra KDP ile işbirliği yoluna gitmiştir. Savaşın ilerleyen yıllarında, KDP kuzeyde Saddam'a karşı iyice ağırlığını hissettirmeye başlamış, farklı gruplarla ittifak yapmıştır. (Aydani,2012:252) Kuzeydeki bu hareketlenmelere karşılık Saddam Hüseyin, öncesinde Genel Güvenlik'in başına geçirdiği kuzeni Ali Hasan el-Macdi'yi 1987 yılında kuzey vilayetlerin valisi olarak tayin etmiş ve buralarda yeni bir askeri hareket başlatmıştır. (Sherzad, 1992:107)

Toplumların zihinlerine kazınan ve uzun yıllar sonra dahi etkisini gösterecek olan toplumsal travmalardan birisi olan Halepçe Katliamı bu hareketin ardından gerçekleşmiştir. Kuzeyde şiddetli çatışmaların yaşandığı esnada, kendisinin "Kimyasal Ali" olarak anılmasına sebep olacak bu kanlı katliam 16 Mart 1988'de yaşanmış ve binlerce insan bu katliamda hayatını kaybetmiştir. Zaten ulusal bütünleşmede büyük sorunlar yaşayan Irak tarihine bir de bu kanlı katliamın eklenmesi, ulusal birliği derinden zedelemiştir. Kürtlerle arası iyice açılan Saddam, bir yandan da Şii bir devletle savaşırken ülkenin en büyük topluluğu olan Şii'leri de karşısına almak istemiyor, aksine toplumsal kimliğin inşası açısından da onlarla arasını iyi tutmaya çalışıyordu. Bu anlamda Saddam'ın yürütmeye çalıştığı politikalara bakıldığında, Kadisiye Savaşı'nı bir politika aracına dönüştürmeye çalıştığı görülmektedir. 636-37 yılları arasında Araplar ve Farslar arasında geçen ve Farsların Müslümanlaştırılmasına sebep olan bu savaşı Irak-İran Savaşı ile özdeşleştirmeye çalışan Saddam, Şii Arapların kavimcilik anlayışıyla kendi safında tutmaya çalışmıştır. Bunlara

karşı devletle Şiiler arasında sorunlar giderek derinleşmeye devam etmiş, kavimcilik politikası işlememiştir.

Genel olarak Saddam Hüseyin'in döneminde Iraklı Şiiler giderek radikalleşmiş, Saddam yönetimi ise bu gruplara şiddet uygulamaktan geri durmamış ve Şiirlerin devletle araları iyice açılmıştır. '*Ortadoğudaki ilk Ayetullah idamı 1980 yılında şiiilerin önde gelen mercilerinden Muhammed Bakır el-Sadr'a yapılmıştır*' (Cabbar, 2004:331-333). Bu baskılar Şii grupların İran'a itilmesine yol açmış ve bu gruplar siyasi hareketlerini İran'dan sürdürmeye devam etmişlerdir.

Da'va Partisi'ne bakıldığında ise diğer Şii gruplar gibi bu süreçte aktif rol almadıkları görülmüştür. İran İslam devrimini Irak'a taşıyamamıştır ancak Iraklı şii gruplar, İran'dan siyasi hareketlerini sürdürmeye ve güçlenmeye devam etmiştir.

3.5.2 1990-1991 Körfez Savaşı

Saddam Hüseyin'i en çok zorlayan süreçlerden biri olan Irak-İran Savaşı ekonomik olarak ülkeyi zor bir duruma sokmuşken, üzerine bir de Kuveyt'in işgal edilmesi, petrol fiyatlarının düşmesi gibi, İran Savaşı sonrası askerlere yeni iş alanlarının açılması sorunu gibi etmenler de Saddam'ın elini iyice zorlamıştır.

OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği) tarafından konulan üretim ve ihracat kotaları Kuveyt ve diğer körfez ülkeleri tarafından aşılmaktaydı. Bu durum petrol fiyatlarının düşmesine ve sonuç olarak Saddam'ın ekonomik buhranını derinleştirmekteydi. Zira petrol gelirleri Saddam için en önemli gelir kaynağı durumundaydı. Konu üzerine taraflarla yapılan müzakereler sonuç getirmemiş, Saddam ekonomik bunalıma rağmen askeri hareketi olasılıklar arasında tutmuştur. ABD'nin iki Arap ülkesi arasındaki çatışmada taraf olmayacağını belirtmesinden cesaret alan Saddam sonunda 2 Ağustos 1990 tarihinde Kuveyt'i işgal etmiştir. İşgal ardından Birleşmiş Milletler, ABD önderliğinde Irak'a ambargo kararı almıştır. Bu karara karşı Saddam'ın askeri harekattan vazgeçmemesi üzerine, yine ABD öncülüğünde uluslararası koalisyon güçleri 17 Ocak 1991 tarihinde Irak'a hava saldırısı ile Çöl Kalkanı adı verilen hareket başlatılmıştır. Koalisyon başarılı olmuş, Saddam geri adım atmış ve Kuveyt'ten

çekilmişti, ancak uluslararası koalisyonun hareketi sadece hava hareketi ile sınırlı olmuş, karadan bir hareket düzenlenmemiş, bunun yanında ambargo uygulanmaya devam edilmiştir. Devam eden süreçte Irak'ın iç dinamikleri de harekete geçmiş, Mart 1991'de Basra, Necef ve Kerbela gibi güney şehirlerinde protestolar başlamıştır. Sürgünde olan Şii liderler, İran'ın desteğini alan ya da İran'dan siyasi politikalarını sürdüren, Şii iktidarı hayali kuran diğer gruplarda intifadaya destek vermiş, Ba'asçı Saddam rejimi için zorlu bir sürecin içine girilmiştir.

Yaşanan İran ve sonrasındaki Körfez Savaşlarının ardından Saddam Hüseyin her ne kadar merkezi otoriteyi yeniden sağlamayı başarmış olsa da, bu süreçte öldürülen kitleler için etkileri gelecek süreçte görülecek olan toplumsal hafıza ve toplumsal travmalar da yaşanmıştır. Irak gibi ulusal birliğinin, toplumdaki ulus-devlet bilincini henüz oturtamamış devletlerde bu tür toplumsal travmaların yaşanması, toplumsal hafızanın katliam, baskı, ötekileştirme gibi olumsuz etmenler üzerine oluşmasına yol açmıştır. Nitekim politik psikoloji ve terörizmin psikoloji başlıkları altında incelendiği üzere, kitle ve grupların terörize olmasındaki başat etmenlerden biri bahse konu travmalar sonucu ortaya çıkan kin ve intikam duyguları ve temel motivasyon kaynağıdır. (Arıboğan,2020)

Merkezi otorite Saddam yönetimi tarafından yeniden sağlanmaya çalışılırken, özellikle kuzeydeki vilayetlerden göç yaşanmış, en çok göç alan ülkelerin başında ise Türkiye gelmiştir. Göç bölgelerinde yaşanan askeri harekâtlara karşı ABD bölgeye müdahale etmiş, sonrasında ise Irak hükümeti buralardan çekilmek zorunda kalmıştır. Daha sonra Ba'as yönetimi burada yönetimi yeniden sağlamak için aşiretlerle, kendi ideolojilerine ters olsa da iş birliğine gitme yolunu seçmiş, onlarla ilişkileri sıcak tutmaya çalışmıştır. (Jabar,2005:173) Nitekim 1992 yılında tüm aşiret liderlerinin davet edildiği Başkanlık Sarayındaki toplantıda Saddam geçmişteki toprak reformu için tüm aşiretlerden özür dilemiş ve liderlerin itibarlarının iade edileceğine dair söz vermiş, kendisini de 'sheikh al-mashayikh' yani 'Şeyhlerin şeyhi' olarak ilan etmiştir. (Jabar,2002)

Saddam Hüseyin yaşadığı çetrefilli dönem sonlarına doğru, yönetimini ayakta tutabilmek, merkezi otoriteyi güçlendirmek için, ayrıca konjonktürün de

getirdiği şartlar üzerine bazı ideolojik değişikliklere gitmiştir. Örneğin, seküler ve Arap milliyetçiliği çizgisine sahip olan Ba'as partisinde kuvvetli bir aidiyet hisseden Saddam Hüseyin, yavaş yavaş artık Pan-Arap düşüncesinden vazgeçmiştir. Nitekim, kavmiyetçilikten vataniye düşüncesine evrilen bir süreç söz konusu olmuştur. Saddam Hüseyin artık Arapların birleşmeyeceği fikrine kanaat getirmiştir. Yine iktidarını korumak adına Saddam'ın dini söylemlere giriştiği, cihat ve mücahit kavramlarını da artık sıkça kullandığı görülmüştür. Ancak, pan-arab söylemleri halkta karşılık görmediği gibi bu söylemler de yine karşılık bulamamış, sonuç olarak iktidar yönetimini sağlamlaştırmak için baskıcı bir uygulamaya gitmiştir. Baskılardan uzaklaşan gruplar ise siyasi örgütlenmelerini ülke dışında sürdürmüştür. Zaman zaman Beyrut'ta toplanmak üzere bir araya gelen muhalif grup ve delegelerin 2003 sonrası Irak'ın yeniden inşasında önemli rol almışlardır. Saddam döneminin sonunda doğru gelindiğinde ise Irak'ın neopatrimonyal bir devlet olarak kaldığı, devletin dönüştüremediği sonuç olarak ise bölünmüş bir Irak tablosunun ortaya çıktığı görülmektedir. Sonuç olarak, Irak sorunlu bir mirasa sahip ülke olarak varlığını sürdürmektedir.

3.5.3 Saddam Hüseyin'in Devrilmesi ve ABD'nin Irak İşgali

11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin Ortadoğu politikaları değişmiştir. Bush Doktrini olarak da bilinen bu yeni politika; önleyici müdahale ve otoriter rejimlerin demokratik rejimlere dönüştürülmesi olmak üzere iki ana söyleme ayrılabilir. Önleyici müdahale söylemi, herhangi bir saldırı olmadan tehditlerin üzerine gidilmesi anlamına gelirken, rejimlerin dönüştürülmesi ise baskıcı liderlerin rejimlerinin dönüştürülmesi demokratikleştirilmesi olarak açıklanabilir.

ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesi ile Ba'as rejimi sona ermiştir. Devrilen lider ve rejim sonrası devletin yeniden yapılandırılması süreci başlamıştır. Bu sürecin son derece sancılı ve Irak'ın geleceğini hatta tüm bölgeyi derinden etkileyecek olayları içinde barındırdığı not edilmelidir. Rejim değişirken bu değişikliğin sadece lider özelinde yapıldığı düşünülmemelidir. Önceki bölümlerde anlatıldığı üzere, söz konusu olan otoriter bir lider ile birlikte iktidarına kendi yakın ilişkileri ve kan bağı olan atamalardan oluşan bir

kadrodan bahsedilmektedir. Irak'ın sorunlu bir miras olarak günümüz sahnesinde yer almasına sebebiyet veren en önemli etmenlerden biri aşiretçi, hizipçi yapılanmadır. Dolayısıyla, Sünni ağırlıklı Ba'asçı bir rejim giderken devrilen sadece Saddam Hüseyin olmamıştır. Bu dönem, tüm dengelerin yeniden kurulduğu, siyasi aktörlerin yerlerini yeniden belirlediği, farklı ilişkilerin kurulduğu bir dönemdir.

ABD yönetimi Irak'taki otoriter hatta diktatör olarak anılan liderin düştüğü ve rejimine son verileceği, ekonomik ve siyasal eşitsizliklerin ortadan kalkacağı, buna karşılık demokratik, çok kültürlü ve liberal bir demokrasiye geçileceği fikrini ortaya atmış, hatta Irak'ın bu konuda diğer bölge ülkelerine de örnek teşkil edecek bir ülke olacağını söylemlerinde öne çıkarmıştır. Ancak, bugün görülmektedir ki, Irak, diğer ülkelere örnek olmak bir kenara dursun, mevcut konjunktürde diğer bölge ülkeleri gibi plansız değişen rejimler sonucu müthiş istikrarsız ve güvenlik sorunu hat safhada bir ülke olarak siyaset sahnesindeki yerini almaktadır.

Irak gibi post-kolonyal ülkelerde istikrarsızlaşma ve devletin sorumlu olduğu işlevlerini yerine getiremediği ortamlarda güvensizlik sorununun ortaya çıkması kaçınılmaz bir durumdur. Nitekim benzer tecrübelerle sahip ülkelerde, güvensizlik algısının artması sonucu, yerel örgütlenmeler devlete alternatif bir aktör olarak ortaya çıkması gayet tabii bir olaydır. İlerleyen bölümde DEAŞ'ın güç kazanması ve örgütlenmesini hızlandırması anlatılırken bu husus detaylıca örneklendirilecektir. Böyle durumlarda, yerel örgütlenmeler ilksel kimliklere göre oluşmakta, devletin yeniden yapılanması sürecinde ise ilksel kimliklere göre oluşan bu grupların birbirleri ile mücadele içine girdiği görülmektedir.

ABD'nin Irak'ın yeniden yapılandırılma sürecinde izlediği politika iç çatışmaları daha da şiddetlendirmiştir. Güvensiz ve istikrarsız bir ortamda, ABD rejimi devirirken yerine büyük bir otorite ve güç boşluğu bırakmıştır. Bunun sonucunda ise yerel güç odakları güç kazanmış, hatta halk ihtiyaçlarının karşılanması için bu güç odaklarına başvurmaya, zaman zaman ise bu yerel güç odaklarının kurduğu örgütlere katılacak hale gelmiştir.

Politik psikolojik olarak durum incelendiğinde ise, Iraklıların, zikredilen örgütler ve onların etkilediği siyasi ortamlarda, güvensizlik kaygısı ile

umutlarından çok korkularına oy verdikleri görülmektedir. Irak'ın yeniden inşası sürecinde, ABD ve uluslararası politikaların Irak halkını ittiği istikrarsız ve güvensiz ortamda rağbet gören güç odakları silahlı örgütlerle olan temasları da hesaba katıldığında, ülkenin geleceğini ne denli zorlu bir süreçten geçtiği açıkça ortadadır. Bu ortamdan beslenerek ortaya çıkan örgüt ve grupların, nasıl 2003 sonrası hem yerel hem bölgesel hatta küresel bir tehdit eve aktör olarak uluslararası arenada varlık gösterdiği, DEAŞ örgütünün kuruluşunun anlatılacağı kısımda örnekle açıklanacaktır.

2003 sonrası çatışma süreci iki aşamaya ayrılarak incelenebilir. Bunlardan ilki, ABD işgali sonrası ülkede siyasi gruplar arasında güç paylaşımı düzeninin uygulandığı dönemdir. İkincisi ise; ülkede yaşanan iç savaşın şiddetlenmesi ile birlikte 2007 sonrası Irak'ta merkezi hükümeti güçlendirmeye yönelik politikaların uygulandığı süreçtir. Buradan hareketle, ülke dışında sürgündeki siyasetçiler Irak'a devletin yeniden inşası sürecinde rol almak için döndüklerinde, katkı sunmaktan ziyade kendi gruplarını güçlü kılmak için cemaatleşmeye gittikleri görülmüştür. Bu durum siyaseten sorunlu bir yapıya sahip olan Irak'ta çatışmaların devam etmesine sebebiyet vermiştir. ABD politikalarının, merkezi hükümeti güçlendirme çabalarının gruplar ve hizipler arası çatışmayı körüklediği gözlemlenmektedir. Irak gibi, ulus-devletlerin devletleşme sürecinin doğal olmaması, sorunlu bir mirasa sahip ülkelerin bir de yabancı devletlerin uyguladığı yanlış politikaların eklenmesiyle iyice çatışmalı bir ortamın yaşanması kaçınılmaz olmaktadır, nitekim DEAŞ, Irak İslam Devleti ve El-Kaide gibi örgütlerin böyle ortamlardan beslenerek çıktığı düşünülmektedir.

ABD Irak'ı işgal ederken, arkasına yeterli uluslararası desteği almamıştır, bu durum da Irak'taki harekât alanını kısıtlamıştır. Yine yanlış planlama ve yanlış politikalar sonucu Irak'ta anarşiye yol açtığı düşünülmektedir. Yeterli planlama olmadan girişilen kara harekâtları binlerce insanın hayatına mal olurken, toplumda bıraktığı travmalar ilerleyen süreçte toplumun terörize olmasına yol açmıştır. Emin Salihi benzer bir durumu şu şekilde ifade etmektedir ' Devletin işlevsizleşmesi ve anarşi durumu ise yerel etnik liderlerin Irak'ta yeni seçkinler olarak kurumsallaşmalarını sağlamıştır. Ulusal birliğin devamlılığını ön plana

çıkaran ve iş birliğine yatkın ulusal seçkinler yerine çatışmadan beslenen yerel liderler yeniden yapılanma sürecinde daha etkin olmuşlardır (Salihi, 2017:193).

Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Colin Powel, Bush doktrini doğrultusunda Irak'ın işgal edilmesinin çok tehlikeli bir adım olacağını belirtmiştir. 11 Eylül saldırıları sonrasında açıklanan Bush doktrini, preemptive strike yani önalıcı darbe kullanarak haydut devletlerden gelebilecek herhangi bir terörist girişimi yerinde yok etme yoluna başvurmaktadır. Powel, bu doktrini Afganistan'da uygulandığı gibi Irak'ta kullanılmayacağını düşünmekte, Irak'ı kristal bir bardağa benzetmektedir ve *'Irak'a bir darbe indirirseniz onu paramparça edersiniz ve ülkede anarşi durumu ortaya çıkar'* demektedir (Bowen, 2009:3). Nitekim öyle de olmuştur, zira Powel işgal ve harekât planları yapılırken süreç dışında bırakılmıştır. ABD Irak işgali için AB ülkelerini BM görüşmelerinde ikna etmeye çalışmış fakat Irak işgali için Fransa ve Almanya'nın desteğini bir süre alamamıştır. Fransa ve Almanya'nın ABD'nin niyetine güvenmediği gerekçesiyle işgal için ABD'nin istediği imzayı vermemiştir. (Daban& Daban,2018)

Irak'ın kimyasal silah kullandığını ve bundan dolayı uygulanan ambargo kararından güç alan ABD yönetimi uluslararası desteğin tamamını almamış, BM Güvenlik Konseyi'ni bertaraf etmiş ve sonuç olarak Irak'ı fiilen işgal etmekten vazgeçmemiştir. Uluslararası koalisyonun hava bombardımanı ile başlayan harekât akabinde, ABD güçleri kara harekâtı ile Bağdat'ı kısa sürede ele geçirmiştir. Aslında bakıldığında, Irak'ın işgalinin hukuki bir zemini bulunmamaktadır, işgal sonrası uygulanacak yeterli bir plandan da söz edilememektedir. Uzmanlara göre kara harekâtında bulunan asker sayısı Irak'ın tümünün kontrol edilmesinde yetersiz olmuştur. En az 500.000 asker ile yapılması gerektiği düşünülen harekatta işgal güçleri sadece 170.000 askerle ilerlemeyi seçmiştir. (

<https://www.washingtonpost.com/world/2020/01/11/invaders-allies-occupiers-guests-brief-history-us-military-involvement-iraq/>) Bu yanılığardan bir diğeri ise, ABD güçlerinin Irak halkı tarafından destek göreceği düşüncesi olmuştur. Iraklı sürgün siyasetçi Ahmet Çelebi, ABD'li yetkilileri buna inandırmış, Savunma Bakanı Rumsfeld'in bu algıya kapılmasında rol oynamış, netice olarak 25 milyonluk Irak topraklarınının 130.000 askerle kontrol edilebileceği

düşünülmüştür. (Dodge, 2012:37) Böyle plansız bir hareketin en hayati sonuçlarından birisi sınırların kontrol edilememesi olmuştur.

Diğer ülkelerdeki terörist gruplar ve örgütler ile silah sevkiyatları, bu kontrolsüz sınırlardan geçerek Irak'ta kaosu şiddetlenmesini tetiklemişlerdir. Kontrolsüz ve plansızca yapılan bu harekât, yerel gruplar ve milis güçlerin etkinliğini artırmıştır. Toplum, sosyo-psikolojik etkilerle, işlevlerine yerine getiremeyen bir devlet karşısında yerel güç odaklarının yardımına başvurmuştur. ABD yönetimi, hukuksuz ve plansız bu işgal süreci sonrasında, devletin demokratikleşmesi çabalarından önce, son derece güvensiz ve istikrarsız bir ortama dönüşen Irak'ta karşı karşıya kaldığı anarşi durumunu sağlıklı bir çözüme ulaştırmadan, ilksel kimliklere dayalı bir örgütlemeye gitmiş ve aralarında çatışma çıkması muhtemel Iraklı siyasetçilere devlet yönetimini devretme yoluna gitmiştir. Zaten ulus-kimlik bilinci tam oturmamış, devletleşme sürecinde birçok yara ile gelen Irak, ülkenin bütünlüğü açısından daha da çetrefilli bir döneme girmiştir.

4. DEAŞ'IN ORTAYA ÇIKIŞI

4.1 Irak İslam Devleti

Afganistan'daki savaş, hareketli Ortadoğu ve bölgesel gelişmeler sonucu, Irak maalesef zamanla cihatçı terör örgütlerinin ana merkezi haline gelmeye başlamıştır. Bunda politik psikolojik ve sosyolojik etmenler ağırlıklı rol oynarken din bazlı motivasyonlar da etkili olmuştur. Önceki bölümlerde anlatıldığı üzere, ABD'nin Irak'ı BM desteği almadan, plansızca işgal etmesi, dahası işgal sonrası demokratik bir yönetim bir kenara dursun gücün toplum içinde eşitçe dağılmasını sağlamamakla birlikte, kendi sömürgeci çıkarları doğrultusunda bir güç paylaşımı ve yerel güç odakları ile iş birliğine gitmişlerdir.

İşgal sonrası Ba'assızlaştırma politikaları ve ordunu lağvedilmesi, Sünni kesimi iktidardan uzaklaştırmak ve gücü farklı aktörlere devretmeye dönmüştür. Yapılan iş birliklerine bakıldığında, Saddam Hüseyin ve çevresi iktidardan uzaklaştırılırken, farklı kitleleri temsil eden ya da farklı yapıların oyuncularını, özellikle de uzun zamandır Irak dışında sürgünde olan politika üreticilere ağırlık verilmiştir. Burada, yıllardır İran'dan gücünü ve örgütlenmesini sürdürmeye çalışan Şii grupların yeni yönetimdeki ağırlığı oldukça önemlidir. Buradan çıkarılabilecek sonuçlardan birisi de Irak'ın makus tarihinde yer aldığı üzere her zaman güç ve iktidarın belirli grupların elinde olmaya devam etmesinin, ABD'nin Irak işgalinden sonra da devam etmiş olmasıdır. Eşit temsiliyet sağlanması ziyadesiyle hayati bir önem taşırken, işgal sonrası Ba'assızlaştırma politikaları ve Irak ordusunun lağvedilmesi sonucunda yönetimin ağırlıklı olarak Şii gruplara kayması, ilerleyen yıllarda politik psikolojik sonuçlar doğuracaktır. Yönetimden uzaklaşan ve güç kaybına uğrayan Sünni bloklar, politik değersizlik hissi ve travma dolu toplumsal hafızaları sonucunda kendi aralarında örgütlenmeleri aslında bakıldığında kaçınılmaz bir durumdur.

Kendini bir kuşak öteye taşımaya becerebilen terör örgütleri için, bilhassa Ortadoğu yapısı düşünüldüğünde, farklı lokasyonlarda geleceğini tayin etmeye çalışmaları gayet tabii bir durumdur. El Kaide örgütü, Afganistan'ın işgalinden sonra güç kaybetmeye devam ederken bir yandan da farklı ülkelerde varlığını genişletmeye çalışmış, bu bağlamda yerel, kendisi gibi hemen hemen aynı ideoloji ve motivasyonla hareket eden örgütlerle iş birliğine gitmiştir.

Terör örgütlerinin geçirdiği evrimlerin en yenisi belki de ilk kez bir örgütün 'devlet' kurarak ortaya çıkması olmuştur. Bir çok uluslararası ilişkiler ve terörizm uzmanı DEAŞ'ı ilk defa adeta bir devlet yapılanması oluşturması ve hilafet bayrağı altında taraftarlarını bu devletin sözde topraklarına davet etmiş olması açısından ilginç olduğunu ifade etmektedir. Ancak, Irak'ın işgali sonrası örgütlenen, her ne kadar o yıllarda çok aktif olamamış olsa da 'devlet' adı ile hareket eden başka bir grubu karşımıza çıkarmaktadır. Irak İslam Devleti 2000'li yıllarda, belki de DEAŞ'ın bir denemesi olarak kayıtlara geçmiştir. Her iki örgüt, politik psikolojik ve dini motivasyonları incelendiğinde birbirine çok benzeyen iki örgüttür. Bir bakıma, Irak İslam Devleti, DEAŞ'ın ön provasısıdır demek yanlış olmayacaktır. İlginçtir ki, El kaide, Irak İslam Devleti, Nusra Cephesi ve DEAŞ arasında belirgin bir biyolojik bağ olduğu kadar, örgütlerin şekillenmesinde rolü olan önemli liderlerin de birbirleri ile derin temasları bulunmaktadır.

Bazı önemli örgüt liderleri ilerleyen bölümlerde detaylıca politik psikolojik ve sosyolojik açıdan incelenecektir. Bu kişilerin temel motivasyonlarına bakıldığında intikam duygusunun ağır bastığı görülmektedir. Bu kişiler kendilerine zulüm eden düzen ve devletlere karşı ayaklanmayı ve örgütlenmeyi, kendilerinden olmayanlara karşı 'cihat' etmeyi temel motivasyon olarak aldıkları görülmektedir, nitekim bu motivasyonun arkasında Irak'ın işgali sonrası yaşanan toplumsal travmaların izleri oldukça önemlidir (BBC Türkçe, 2010).

Irak İslam Devleti'nin, Irak'ta 2006 yılından itibaren örgütlenmeye başladığı düşünülmektedir. Başta Ebu Eyub el-Misri liderliğinde El Kaide'ye bağlı bir grup olarak hareket eden, cihatçı selefi bir örgüttür. Bağdat, Anbar, Diyala, Kerkük, Selahaddin, Babil ve Ninova illerinde örgütlenen sözde devlet, zaman içinde farklı liderler tarafından idare edilmiştir. Ebu Ömer el-Bağdadi ve Ebu

Bekir el Bağdadi gibi isimler tarafından yönetildiği bilinmektedir. 2013 yılında gelindiğinde ise, Ebu Bekir el-Bağdadi, Suriye'deki El Nusra cephesi ile birleştiklerini ve Irak-Şam İslam Devleti'nin kurulduğunu açıklamıştır. Daha sonra ise bu açıklamaya karşı olarak Nusra cephesi lideri Ebu Muhamed el Cevlani örgütün El Kaideye bağlı olduğunu ve liderlerinin de Eymen Ez-zevahiri olduğunu söyleyerek El-Bağdadi'nin söylediklerini reddetmiştir. Burada tez konusu kapsamında özellikle incelenecek olan kısım ise, örgütün liderlerinin değişiminden ziyade, bahsi geçen bu liderlerin hayatlarından yola çıkarak etkilendikleri politik psikolojik hafızadır. Bu bağlamda örgüt liderlerinden bazılarının biyografilerinin irdelenmesi faydalı olacaktır.

4.2 Liderlerin Psiko-Politik Profilleri

4.2.1 Ebu Musab Ez-Zerkavi

Zerkavi Ürdün'ün ez-Zerka kentinde yoksul bir ailenin çocuğu olarak hayata gelmiştir. Etrafı tarafından sessiz, diğerlerinden çok ayırt edici özellikleri olmayan, okul hayatında başarısız ve silik bir tip olarak bilinmektedir. Hatta suç oranının yüksekliği ile ünlenmiş ez-Zerka bölgesinde alkol ve uyuşturucu çetesi liderliği dahi yaptığı söylenmektedir. Foreign Policy dergisinin 2009 yılında kendisi hakkında yayınladığı 'Bir Katilin Profili' adlı yazıda Zerkavi'nin çocukluğundan örgüte katılmasına ve nihayetinde adı ABD Dışişleri Bakanı Colin Powel tarafından BM Konseyinde anılacak kadar ün kazanmasını anlatan çalışmada, Zerkavi hakkında çok önemli sosyolojik veriler bulunmaktadır. Belirtildiği üzere, Zerkavi babasını kaybettikten ve liseyi yarıda bıraktıktan sonra cihatçı bir gençten ziyade, aslında bir çete mensubu ve lideri olarak hayatına devam etmiştir. Ancak uyuşturucu suçu ile cezaevine girdikten sonra, buradan cihatçı bir ruhla çıkıyor olması ilginçtir. Psikolojik ve sosyolojik olarak incelendiğinde, Zerkavi'nin küçüklüğünden gelen bir değersizlik algısı olduğu düşünülebilir. Sessiz içine kapanık ve silik bir tip olarak anılması tersten okunduğunda ve ya başka bir bakış açısıyla bakıldığında Zerkavi'nin çete liderine dönüşmesinin altında büyük bir yoksunluk ve kompleks olduğu söylenebilir. Öğretmenleri kendisini isyankâr ve kural tanımaz olarak nitelendirmektedir. Ergenlik döneminde babasını kaybetmiş olması da bu etmenlerden birisi olabilir. Nihayetinde, diğer Arap ülkelerinde de zaman zaman

‘aşırılıklarla ve radikalizmle mücadele ‘kapsamında cezaevlerine gönderilen muhafazakâr unsurların, buralardan birer ‘cihatçı’ olarak çıkması politik psikolojik bir sonuçtur (Napoleoni,2009). Bir şekilde rejim ve iktidarlarla yıldızları barışmayan bu Ortadoğu ülkeleri cihatçıları için cezaevleri adeta medrese görevi görmüştür. Benzer bir durum Ebu Bekir el-Bağdadi için de geçerlidir ve tezin ilerleyen bölümünde kendisinin hayatına da politik psikoloji disiplini açısından bakılacaktır.

Zerkavi’nin cezaevinden Afganistan’da cihada katılmak hevesi ile çıkmış olması ve örgütün liderliğine oynamasının altında sosyolojik olarak yukarıda değinildiği üzere bir ‘kendini ispat etme’ çabası olarak okunabilir.

Zerkavi Ürdün’de hapisneden çıktıktan sonra evlenmiş sonrasında ise irtibat kurduğu cemaatlerden biri vasıtasıyla Afganistan’a ‘cihat etmeye’ gitmiştir. Sonrasında bir kaç kez konum değiştirip örgütün farklı kollarında cihat çizgisine devam eden Zerkavi Osama bin Ladin gibi önemli isimlerle yakın ilişkisini sürdürmüştür. Irak’ta ABD güçlerine karşı kurduğu ‘Tevhid ve Cihat ‘isimli örgütle, Sünni işgal direnişçileri arasında önemli bir isim haline gelmiştir. Arkadaşları onun asla silahlı bir örgüt liderine dönüşemeyecek kadar vasıfsız biri olduğunu söylemektedir (Napoleoni,2009).

Muhtemelen Zarkavi, içindeki değersizlik duygusunun neticesinde kendini ispat etme isteği doğmuş olacak ki, biriktirdiği duyguları örgüt içinde var olarak ortaya çıkarmıştır. Zarkavi’nin dönüşümünden önce hapisnede geçirdiği 7 yıl herhangi birinin kişiliğini değiştirmek için yeterli olduğu düşünülebilir, hele ki bu kendisi gibi kendi içinde oturtamadığı bazı sosyolojik ve psikolojik sorunları var ise. Hapishane yetkilisi Sami Al-Majali, Foreign Policy’deki yazıda, Zarkavi’den bahsederken kendisi ile uğraşmanın zor olduğunu, ona yaklaşırken çok dikkatli olduklarını ifade etmektedir. Zerkavi’nin bu inişli çıkışlı hayatı ise Irak’ta bir ABD saldırısında 2003 yılında son bulmuştur (Napoleoni,2009)

4.2.2 Ebu Bekir el-Bağdadi / Avvad Ibrahim al-Badri / Ibrahim Avad Ibrahim Ali al-Badri

Ebu Bekir el-Bağdadi’nin biyografisi, çalışmanın amacı ve ortaya konulmaya çalışılan tez için oldukça önem arz etmektedir. Irak vatandaşı Bağdadi’nin

çocukluğundan itibaren incelendiğinde, hayat çizgisinin politik psikolojik faktörlerden ne denli etkilendiği anlaşılmaktadır.

Tam adı İbrahim Avad İbrahim Ali el-Bağdadi olarak 1971 yılında Bağdat'ın kuzeyinde Samara kentinde Sünni bir ailede dünyaya gelmiştir. Muhafazakar Sünni ailenin çocuğu olarak küçük yaştan itibaren dini hassasiyetlere sahip olan bir birey olarak yetişmiştir. Müslüman Arap dünyasında politik psikolojik bir fark yaratmada da önem arz edecek ' Peygamber soyundan gelme ' metaforu Bağdadi ve ailesini diğerlerinden daha öne çıkarmaktadır. İslam'a sonradan katılan Müslümanlara nazaran, özellikle Arap aleminde peygamber soyundan gelmek büyük bir artıdır. Din sosyolojisi açısından bakıldığında, peygamber soyundan geldiğini iddia eden aile, aşiret ve bu grupların liderleri diğer mensuplar tarafından kabul ve saygı görme sebebidir. Bağdadi de yeri geldiğinde bu sebepten ziyadesiyle istifade etmiştir. Öyle ki, bu durumu ABD'nin Irak işgalinden sonra içeride geçirdiği yıllarda, hapisanedeki diğerleri tarafından saygı görmesini ve insanların onun sözünü dinlemesine de vesile olmuştur.

BBC haber sitesinde yer alan habere göre, Bağdadi gençlik döneminde akraba çevresinde 'the believer' yani 'mü'min' olarak çağrılmaktadır. Haberde yer aldığı üzere, Bağdadi'nin genelde vaktini mahallesindeki camide Kur'an'ı ezbere okuma ve dini çalışmalara ayırdığı belirtilmektedir. Önemli bir husus daha vardır ki, o da ileride Bağdadi'nin ' İslami bir devlet kurma ' fikrinin tetiklenmiş olması ihtimalidir. Zira, kendisi gençlik döneminde yönetimin yalnızca İslami kurallara göre olması gerektiğini düşünmektedir. Böyle bir eleştiri içinde olan bir bireyin, ileride neden İslami bir devlet kurma çabası içinde olacağı da anlaşılmaktadır. Görüldüğü üzere, Bağdadi'nin seküler döneme, seküler politikalara olan eleştirisi; kendisini kafasındaki şeriat düzenini getirebilme ve böyle bir devlet içinde yaşama hevesine itmesi, neticede bunun ancak 'İslami bir devlette şeriat kurallarına göre ' , yaşayabilmenin ancak bir devlet kurmaktan geçeceği fikrine itmiştir. DEAŞ'ın insanları 'hilafet topraklarına' davet etme çağrısının altında, bu politik psikolojik eleştirinin sonucunda ortaya çıkan İslam Devleti'nde yaşama fikri etkili olmuştur (BBC, 2019).

Üniversite eğitimini 90'lı yıllarda, Bağdat Üniversitesi İslami Çalışmalar bölümünde tamamlayan Bağdadi, daha sonra doktora çalışmalarını da yine bu üniversitede tamamlamıştır. Üniversite yıllarında, Tobçi mahallesinde Sünni bir cami yakınında kalmış olan Bağdadi, Kur'an ile ilgili konularda konuştuğu ya da futbol oynadığı zamanlar dışında, farklı bir çok kaynakta da geçtiği üzere, çevresi tarafından sessiz içine kapanık biri olarak tabir edilmektedir.

Daha sonra kurulacak olan Irak Hükümeti'nde DEAŞ hakkında danışmanlığı yapan Dr. Hişam el-Haşimi, DEAŞ-Terör Ordusunun İçyüzü kitabından ifade edildiği üzere, Bağdadi ile 90'lı yıllarda tanıştığını, kendisinin çok utangaç ve fazla konuşmayan biri olduğunu söylerken, asla bir örgüt lideri karizmasına sahip olmadığını ifade etmektedir. Bağdadi'nin Yoksul ve taşralı bir aileden geldiğini söyleyen Haşimi'ye göre, daha sonraları sözde halifeliğini ilan edecek olan Bağdadi'nin odağında her zaman Kur'an vardı ve hayalinin İslam Vakfı vekaletinde çalışmak vardı. Tobçi'de kaldığı yıllar, mahalle camii imamının olmadığı zamanlarda namaz kıldıran ama vaaz vermeyen Bağdadi, gün geçtikçe daha da radikalleşmiştir. Daily Telegraph'a röportaj veren komşusu Ebu Ali, Bağdadi'nin bir gün mahalle düğününde kadın-erkek dans edilmesini gördüğünde çok sinirlendiğini ve bağırdığını ve bunu dinsizlik olarak nitelediğini söylemektedir (Weiss ve Hassan, 2016).

Selefiligi ve Cihat anlayışını benimseyen Bağdadi, kimilerine göre ABD işgali sonrasında Bucca kampında radikalleşmiş, kimilerine göre ise Saddam döneminde dahi zaten radikal bir çizgidedir. 2003 ABD işgalinde, bir camide din adamı olarak çalıştığı bilinmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin raporuna göre Bağdadi Irak'ın işgal sırasında, isyancı 'Cemaat Ceş el-Sünne v el-Cemaa grubuna yardım ettiği, hatta grup içindeki Şeria' komitesinin başında olduğu söylenmektedir.

2004 yılının başlarında, Irak'I işgal eden ABD güçleri tarafından Felluja kentinde tutuklanmış ve Bucca kampına götürülmüştür. Bucca kampının, ilerleyen dönemlerde kurulacak olan DEAŞ için adeta bir üniversite, medrese gibi olduğu düşünülmektedir. Öyle ki, DEAŞ liderlerinin Bucca kampında tanıştığı ve buradan çıktuktan sonra irtibatlarını sürdürerek örgütlemeye gittikleri bilinmektedir. Bağdadi gibi, ilerleyen yıllarda örgütte en çok öne çıkan isimlerden el-Adnani, el-Culani gibi isimlerin de Bucca kampında kalmış

olmaları oldukça dikkat çekicidir. İşgalden yıllar sonra, basına servis edilen Bucca kapmı ve Ebu- Ghureyb hapisanelerindeki ABD işkenceleri, tutukluların radikalleşmesinde oldukça etkili olmuştur. Bir nevi, ABD kendi canavarını belki de farkında olmadan burada yetiştirmiştir. Tezin diğer bölümlerinde de anlatıldığı üzere, kontrolsüz ve yeterli olmayan planlar ile işgal edilen Irak'ta, akabinde Ba'assızlaştırma politikalarının ölçsüzlüğü neticesinde bir çok Iraklı derin travmalar yaşamıştır. Başka bir devlet tarafından işgalin politik psikolojik travmasını yaşayan Irak halkının, üzerinde bir de çeşitli kamp ve hapisanelerde işkencelere maruz kalması, belki de özellikle radikalleşmeye müsait bireyler için çok kuvvetli bir motivasyon aracına dönüşmüştür.

ABD'nin şiddet ve işkence dolu tavrı, kontrolsüz ve plansız devrilen rejimlerde kaosun ve radikalleşmenin belki de en etkili faktörlerinden biri olmuştur. Afganistan'da, Guantanamo'da, Abu Ghraib'de, Bucca'da, Felluja'da Müslümanlara yapılan vahşet ve sonrasında bu vahşet görüntülerinin dünyaya servis edilmesi radikalleşmeyi tetiklemiştir. (Barın, 2016) Irak İslam Devleti üyelerinin hapisane ve kamplara yaptığı bombalama eylemleri ve intihar saldırıları örgüte katılım sağlanmasında gerek potansiyel gerekse potansiyeli olmayan kitleleri etkilemekte bir propaganda aracı olarak önemli bir rol oynamıştır.

Irak'ta uzun yıllar çalışan Filistinli bir gazeteci Vali İslam, Bağdadi'nin akademi yıllarından tanıdığı insanlarla görüşmüştür. (Weiss ve Hassan, 2016). Yaptığı görüşmelerdeki kişiler tarafından Bağdadi'nin gittikçe radikalleştiği, üniversiteye başladıktan sonra Müslüman Kardeşlere ve ya ona bağlı başka bir gruba üye olduğuna inanılmaktadır. Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgal edildiği sırada bölgeye giden ve cihatçı çizgide olduğu çok net bilinen, 90'lı yıllarda Irak'a dönen Muhammed Hardan ile Bağdadi'nin çok yakın olduğu da yine çevresi tarafından ifade edilmektedir. Michael Weiss ve Hassan Hassan tarafından yazılan Terörün İç Yüzü kitabında, Bağdadi'nin Sünni Militan bir grup olarak nitelenen Mücahitler grubunda ideolojik ve yapısal desteklerde bulunduğu belirtilmektedir (Weiss ve Hassan, 2016).

2000'li yıllarda evli ve bir çocuk babası olan Bağdadi'nin, ABD Irak'ı işgal ettiğinde gözle görülür bir direnişçi ve ya cihatçı olmadığı fikrini taşıyanlar da olmuştur. Telegraph gazetesinin haberine göre Ebu Ali, Bağdadi'nin o dönem

işgale karşı somut bir direnişte bulunmadığını muhtemelen gizli planlar içinde olmuş olması gerektiğini söylemiştir. (Weiss ve Hassan, 2016)

Kimilerine göre Bağdadi uzun yıllar Bucca kampında kalmıştır. Ancak Irak hükümetine danışmanlık yapan El Haşimi'ye göre aksine Bağdadi sadece 2004 yılında bir yıllığına tutuklanmıştır. Hatta kendisinin tutuklandığında asıl hedef olmadığını, asıl hedefin Felluja'da ziyaretine gittiği Nessayif Numan Nessayif'ti ve onu ziyaret eden diğerleri gibi Bağdadi de tutuklanmıştır.

Bucca da kaldığı yıllarda, ABD güçleri tarafından herhangi bir tehdit oluşturacak davranışlarda bulunmadığı görülen Bağdadi, diğer kavgacı cihatçılar arasında sorun çözücü olarak görülmüştür. Sakin kişiliği ve İslami çalışmalarda bulunan İbrahim Bağdadi, ABD tarafından kamp içinde sorunların çözüm için hareket etmesine diğer hücrelere girip çıkmasına izin verilmiştir. DEAŞ'ın üst düzey üyelerinden ve Bağdadi'nin Bucca'dan tanıdığı Ebu Ahmed, onun kamp içindeki bu rahat dolaşımının ileride kurulacak olan örgüte üye kazandırma çabalarına dönüştüğünü düşünmektedir. (Weiss ve Hassan, 2016)

Bucca kampının kapatılmasından sonra salıverilen Bağdadi, içeride kurduğu bağlantıları dışarıda da sürdürmüş, yavaş yavaş zaten kampta iyice radikalleşenleri bir arada tutmaya çalışmıştır. Bir yandan Bağdat'ta doktora çalışmalarına da devam eden Bağdadi, El-Kaide ile devam eden sürecinde Esad'ın açık kapı politikası sayesinde sınırdan cihatçı devşirmeyi başarmış, kendi aşiret bağlarını ve içeride kurduğu irtibatlarla aslında geniş bir ağa sahip olmuştur. 2014 yılında el-Kaide ile yollarını ayırdığını duyuran Bağdadi, hızlı bir şekilde Irak İslam Devleti emirliğine yükselmiştir. Bu hızlı yükselişte etkili olan faktörlerden birisi, yukarıda belirtildiği gibi, İslam aleminde saygın bir aşiret olan Kureyş kabilesi, dolayısıyla Peygamber'e olan soy yakınlığı inancısıdır.

2013 yılında Abu Ghraib hapisanesine yapılan baskın ve mahkumların kaçırılması İslam devleti hazırlığındaki örgüt için oldukça motive edici bir etmen olmuştur. İşgal güçlerine karşı kazanılan bu zafer aynı zamanda içeride gerçekleştirilen işkencelerin bir intikamı olarak Irak halkını etkilemiştir. Bu eylem sonrası örgüte katılım artmış, içerideki radikal unsurlar da dışarı çıkarak kurulacak olan devlette üst düzey görevlere gelmişlerdir. Buradan çıkarak örgüte katılanlar arasında eski Saddamcılar dahi olduğu söylenmektedir. Örgüte

katılanların geneline bakıldığında, işgal sonrası ordunun lağvedilmesiyle dışlanan 100 bin civarında Sünni Baas'cı asker, istihbarat elemanları, elit bürokratlardan oluştuğu görülmektedir (Barın, 2016).

4.3 DEAŞ'ı Meydana Getiren Faktörlerin Politik Psikolojik Açıdan İncelenmesi

DEAŞ'ın 2013 yılından itibaren tarih sahnesine hızlı çıkışı, kısa zamanda sözde hilafet topraklarını bu denli genişletmesi, hatta Musul örneğinde olduğu gibi bazı vilayetlerini direnişsiz bir biçimde ele geçirmesi, bazı yerel kitleler tarafından, eski Ba'asçılar hatta Saddamcılar ve diğer Sünni gruplar gibi, özellikle ABD'nin Irak işgalinden en çok muzdarip olanlar, tarafından bu denli kabul görmesi, sonrasında dışarıdan gelen yabancı savaşların örgüte katılması, şüphesiz hem psikolojik hem sosyolojik hem de politik psikolojik faktörler gibi farklı dallar altında incelenmelidir. Tezin bu bölümünde zikredilen durumların politik psikolojik nedenleri üzerinde daha çok durulacaktır.

Irak-Şam İslam Devleti, öncelikle diğer terör örgütlerinden farklı olarak devlet fikri ile dikkat çekmektedir. Her ne kadar 2000'li yıllarda Irak İslam Devleti fikri ile başlasa da, Arap Baharının akabinde büyük bir kaosa sürüklenen bölge ülkelerinde konjonktürün bu kez farklı işliyor olması sonucu DEAŞ adlı bir örgüt tüm dünyanın gündemine oturmuştur. Örgütün kullandığı iletişim araçları, yaptıkları propagandalar neticesinde çok sayıda insanın bu topraklara hicret etmesi sağlanmıştır.

2015 yılında Ürdünlü bir savaş pilotunun yanarak infaz edildiği video dünyada adeta bir şok etkisi yaratmıştır. Özellikle Ürdün kamuoyunu ve tüm dünyayı dehşete düşüren bu videoda pilot Muaz Safi el-Kesasib'in adım adım yakılma görüntüleri yavaşlatılmış şekliyle tüm dünyaya servis edilmiştir. (Milton, 2017). Videonun bazı İslamcı çevrelerden de tepki alması sebebiyle, daha sonra örgüt üyeleri infazın İslami argümanlarla örtüştüğü yönünde açıklamalarda bulunsalar da intikam duygusu içerisinde olan potansiyel katılımcıları da örgüte katılmaları için cesaretlendirmiştir. Zira, servis edilen pilotun yakılmasını gösteren videoda infazı gerçekleştiren örgüt mensubu Ebu Muhammed el-Adnani için 'امير احد' 'القواطع التي قصفها التحالف الصليبي' yani, 'Haçlı ittifakın bombaladığı birliklerden birinin emiri' ifadesi yer almaktadır. Bu ifadeden anlaşılacağı üzere, DEAŞ Uluslararası Koalisyonla katılan Ürdün'ü de Haçlı olarak betimlemekte, Ürdün

yönetimini Müslüman olarak görmemektedir. Dahası Emir, yani Adnani için kullanılan tanımlayıcı ifade ‘ Haçlı koalisyonunun bombaladığı grubun Emiri, olarak nitelendirmesinden hareketle, örgütün bir anlamda intikam almak için bu videoyu servis ettiği anlaşılmaktadır. Verilen mesajın arka planına bakıldığında, bölgenin ABD işgalinden beri gerçekleşen hava bombardımanlarına cevap niteliği taşıdığı politik psikolojik bir söylem olduğu düşünülebilir. Sadece bu video ile kalmayan örgüt, ilerleyen yıllarda da farklı infaz videoları ile kitleleri dehşete düşürmeye devam etmiştir. (El-Halic Online, 2017)

4.3.1 Örgüte Katılım ve Yabancı Savaşçıların Durumu

Avrupalı gençlerin yoğunlukta olduğu gerek Asya’dan gerekse Ortadoğu ülkelerinden DAESH’a sayıları binlerle ifade edilen bir katılım söz konusu olmuştur. Bu bölümde yabancı savaşçıların örgüte katılmalarındaki temel motivasyonları psiko-politik olarak incelenmeye çalışılacaktır. İran asıllı Fransız sosyolog Farhad Khosrokhavar, 2015 yılında yayımladığı makalesinde, o yıla kadar Suriye’ye Batı’dan giden 5000 civarında gencin Suriye’ye göç ettiğini, Avrupalı ülkelerin tedbirleri ve engellemeleri olmasa bu sayının daha da artacağını belirtmektedir (Bayrı, 2017:153).

Gençlerin çoğunluğu oluşturduğu örgütteki yabancı savaşçıların temel motivasyonlarına bakıldığında adaletsizlik duygusuna karşı gösterilen savunma mekanizması göze çarpmaktadır. Genel olarak dünyada Müslümanların eziyete ve adaletsizliğe uğradığı, özellikle Suriye’de katledildiklerine inanmaları sonucu, bu duruma cihatçı kimlikleri ile son vermeye çalıştıkları görülmektedir. Zaten ergenlikten çıkışları sorunlu olan bu gençlerin Avrupa’da sürekli akıllarını meşgul eden vatandaşlık, kimlik, insaniyet ve adaletsizlik konuları, etnik köken olarak ikinci dünya ülkelerinden Batı’ya göç eden ailelerin çocukları olarak örgüte katılımında daha da itici bir durumla karşılaşmaları söz konusu olmuştur.

Buldukları mahallelerde apolitik yetişen bu gençlerin genel olarak ufukları kapalı durumdadır. Siyaset başkalarının işi olarak görülmekte, politika genellikle o ülkenin birinci sınıf vatandaşlarının işi gibi algılanmasından dolayı, ülkenin geleceğine dair olan ilgisizlikleri, onları buldukları toplumdan daha da soyutlamaktadır. Politika ve gruplar üzerinde çalışmalar yapan Freud’un

psikanaliz çalışmasından hareketle bakıldığında, bilinçdışı çevre faktörlerinin ve erken çocukluk deneyimleri ile birlikte, yukarıda değinildiği üzere yetişkinlik öncesi ergenlik döneminden sorunlu çıkış gibi faktörlerin de örgüte katılan yabancı savaşçıların üzerinde gösterdikleri etkiler göz önünde tutulmalı ve incelenmelidir. Bu etkiler psiko-politik incelemeler yapılırken yardımcı olacak başlıca donelerdir. (Freud, 2010)

Ekonomik olarak orta sınıf ya da daha alt sayılabilecek, köken olarak birincil vatandaş olmayan göçmen ailelerin çocuklarının örgüte katılımları yine söz konusudur. Daha iyi bir ekonomik geleceğe sahip olma ya da hali hazırda içinde bulunduğu ekonomik statüyü de kaybetme korkusunda olan gençler belki de örgüte katılımları bu buhrandan bir çıkış, bir kaçış olarak görmektedirler.

Köken olarak Müslüman bir kökten gelen örgüte katılanların yanında, sonradan İslam'ı kabul etmiş Avrupalı gençlerin de varlığı değinilmesi gereken diğer bir husustur. Ufukları daralmış, geleceğe dair herhangi bir umudu olmayan ve bir anlam arayışı içinde olan gençlerin DEAŞ'ın yayınlandığı videolardan etkilenerek adeta kendilerine uğruna savaşılacak bir neden bulmuş gibi heyecan duymaktadırlar. Vatandaşı oldukları ülkelerindeki yönetimlerinin yapıcı bir politika izlememeleri, potansiyel örgüt mensubunun aidiyet yoksunluğunu perçinlemekte ve kişinin başa bir hedef ve oluşuma aidiyet beslemesini pekiştirmektedir.

Fransa gibi aşırı laik toplumlarda kendi dini inancını rahat yaşayamadığını düşünen bireylerin ise örgüte aileleriyle birlikte katılması da önceki bölümlerde anlatıldığı üzere, inancını rahatça yaşayacağı bir hilafet devletine katılma fikrinin aşırı seküler yönetimler tarafından perçinlendiği söylenebilir. Farhad Khosrokhavar, Orient XXI'de yayımladığı makalesinde belirttiği üzere, çok ender olsa da Yahudi, Katolik ve Protestan kökenli kişilerin de örgüte katılmalarının şaşırtıcı olmadığını ve aşırı sekülerleşmenin toplumda derinlemesine bir karşılık bulmadığını düşünmektedir. Aynı makalesinde sosyolog Khosrokhavar, Avrupa cihatçılığını şöyle nitelemektedir. *'Avrupa gençlerin cihatçılığı, ortak yaşam iskelesinin çatıldığı birey ve grup düzeyinde özneliştirmeyi yapabilen siyaseti ortaklaşa paylaşılabilir anlam yaratma yeteneğini yitirdiği bir kriz döneminde vuku buluyor'* (Aktaran: Bayrı, 2017).

Irak işgalinin ardından devam eden ve Suriye’de iyice kendini gösteren yabancı savaşçıların katılımına bakıldığında sadece cihatçı ve Sünni örgütlerin değil, diğer gruplara katılmak üzere de ülke dışından gelen yabancı savaşçıların varlığı söz konusu olmaktadır. The Washington Institute’de 2013 Aralık ayında yayınlanan “The International Centre for the Study of Radicalisation” raporunda Aaron Y. Zelin’in ifade ettiği üzere; yabancı savaşçıların çeşitli gruplara katıldıklarından bahsederken, Özgür Suriye Ordusu, İran tugayları ve Hizbullah milislerine de katılım göstermişlerdir. Söz konusu katılımlarda yoğunluğun DEAŞ ve El Nusra cephesine olmak üzere, bu yabancı savaşçılardan %20’lik bir kısmın bir gruba aidiyetlerini, katılımlarını açıkladıklarını belirtilmektedir (Zelin, 2013).

Aynı raporda ICSR, Suriye’de 2013 yılı itibariyle söz konusu yabancı savaşçıların sayısının 8.500 üzerinde olduğu kaydedilmektedir. Yabancı savaşçıların katılımlarına dikkat edildiğinde, Avrupalı savaşçıların yanında, Çeçenistan, Çin, Kuzey Afrika ve Balkanlar hatta okyanus ötesi Kuzey Amerika ve Avusturalya gibi ülkelerden de örgüte savaşçı geldiği gözlemlenmektedir. Avrupa’dan gelen savaşçılar incelendiğinde ICSR’ye göre DEAŞ’ın %20’lik kısmının Fransa, Birleşik Krallık, Almanya, Belçika ve Hollanda’dan gelenlerin oluşturduğu düşünülmektedir. Bu katılımlar Avrupalı ülkelerin nüfuslarına oranlandığında ise, başı çeken ülkelerin Belçika, Danimarka, Hollanda, İsveç, Norveç ve vusturya olduğu ortaya konmaktadır (Zelin, 2013).

Yabancı savaşçıların sayısı ve oranı yıllara göre değişiklik göstermiştir. Özellikle şiddetin iyice arttığı dönemlerde artan cihatçı katılım, DEAŞ’a karşı düzenlenen uluslar-arası müdahalelerden sonra azalmaya başlamıştır. Amerika merkezli Uluslararası Güvenlik ve Küresel İstihbarat çalışmaları yapan The Soufan Group tarafından, Ocak 2015’te ICRS’de yayınlanan raporda, devam eden çatışmalar sonucunda Haziran 2014’te 81 ülkeden 12.000’i aşkın, yabancı savaşçının varlığının söz konusu olduğu, bu sayının Haziran 2015’te ise 20.000’i geçtiği belirtilmiştir (Neumann,2015).

Terör örgütlerinin, cihat kavramını örgüte katılımın artırılması ve güç kazanmak için kullandıkları aşikardır. DEAŞ’ın İslami argümanları kendince yorumlayarak, diğer tüm ülkeleri İslam karşıtı olarak göstermekte, Müslüman olmayan herkesin ölümle cezalandırılmasını ileri sürmekte, bunun da sözde

cihatçı anlayışla bağdaştığını savunmaktadır. Bu söylemlerden hareketle, artık kendilerince hiç bir küffar ülkede yaşanmaması gerektiğini ve hilafet topraklarına gelerek İslam için savaşılması çağrısında bulunmaktadır. İslami argümanlara uydurduğunu düşünen örgüt, Müslüman vicdanını rahatlatmak için bu tarz söylemlerle beslenmektedir. Politik psikoloji alt başlıklarından, mağduriyet psikolojisinin önemine, örgütler için nasıl bir alt zemin oluşturduğuna önceki bölümlerde değinilmiştir.

DEAŞ da tıpkı el- Kaide gibi, Afganistan ve Irak gibi toplumlarda özellikle politik krizlerin patlak verdiği zamanlardaki kurban hikayelerini kullanarak kendince terörlerine bir dayanak oluşturmaya çalışmaktadır. Sözde İslam Devleti'nin Irak ile ilgili benzer provoke edici söylemleri Sünni kızgınlığın üzerinden geliştirmesi gözlemlenmektedir. Prof. Michael J. Mazarr 'ın Foreign Affairs'de yayınlanan 2014 yılındaki How to Play Resentment Politic başlıkla çalışmasında, örgütün Bağdat 'taki Şii hükümetine karşı gelişen Sünni kızgınlıktan bahsederken örgütün burada kimlikleri ve öz değerleri savunarak böyle bir mezhepsel argüman ileri sürdüğünü ve bu yönde bir propaganda yürüttüğünü ifade etmektedir (Mazarr,2014).

Siyaset Bilimci yazar Gilles Kepel "Jihad: The Trail of Political Islam" kitabında, DEAŞ'ın ideolojisini Selefiliğin radikal bir yorumlaması olarak nitelemektedir. Bu anlayışa göre onların cihadı, şiddet ve terörü içerebilmektedir, bu noktada örgüt mensuplarına terörizm için adeta bir ehliyet verilmektedir (Kepel, 2002). Kepel, Selefiliğin Müslüman çevrelerce dünya çapında varlığından bahsederken, bunun Avrupa'ya göç edenlerden Ortadoğu ülkelerine kadar kapsadığını ve Selefiliği Modern zamanda İslam'ın yeni bir yüzü olarak ifade etmektedir (Kepel, 2002).

Juan Carlos Antunez 'in The power of words: the deficient terminology surrounding Islam-Related terrorism çalışmasında, Batı ülkelerinde bir çok Müslüman gencin kimlik krizi ile karşı karşıya olduğu ifade edilmektedir. Bu gençlerin ne içinde buldukları topluma ne de ailelerinin bir sosyal üyesi olduğu topluma aidiyet hissetmedikleri, bu noktada arada kalmalarının söz konusu olduğunu belirtmektedir. Onlar için Selefiliğin, İslam'ın evrenselliği ile arada kaldıkları her iki toplumdan farklılaşarak, kendilerine yeni bir kimlik kazandırdığını düşünmektedirler (Antunez,2013).

Antunez'e göre, Müslüman ülkelerde Selefilik laikliğin geleneksel olarak sosyal ve siyasi açıdan zayıf olanı güçlülere karşı savunma rolünü benimsiyor, ancak DEAŞ ise İslam'ın evrenselleştiriciliğini ve Selefilik'in bu yaklaşımını sömürmektedir. Selefilik geleneksel olarak politik bir hareket değildir. Seküler ideolojiler, ulus-devletler siyasi partiler vb oluşumlar anti-İslamisttir çünkü Peygamber tarafından uygulanmamıştır. (Antunez,2013)

DEAŞ ideolojik olarak Selefi çizgide giderken bir yandan da kendince hadislere dayandırdığı söylemlerle gerçek dünya politikalarıyla çatışmaktadır. Batı merkezli her türlü düşünce ve yönetim şeklini reddeden bu düşünce sistemi Batı'yı ve modern politikaları reddetmiş ve daima eleştirmiştir. Buradan hareketle, örgütün bu eleştirilerinin satır arasında, yeni kurulacak sözde devletin politik bir devletten ziyade teolojik bir devlet olacağı olgusu okunabilir.

DEAŞ'ın duruşuna göre Müslümanlar Batı tarafından yönetilmektedir, çünkü Müslümanlar 'gerçek İslam'ı' terk etmişlerdir. Onlara göre Allah tarafından emredildiği şekilde yaşamayan her Müslüman 'Cahiliye devrini' andıran insanlar gibidir. Bu doğrultuda Şeri İslami hükümlerin uygulandığı sistem Müslümanlar için temel oluşturmalıdır. Tam da bu noktada neden İslam Devleti fikrinin kendilerince ortaya atıldığı apaçıktır. Şeri hükümlerin uygulanmadığı her politika her sistem İslam dışıdır ve Müslümanların yaşaması için uygun değildir. Paul Rogers'ın 'The Islamic State and its potential' Global Security Briefing 'de yayımladığı yazıda ifade ettiği üzere; DEAŞ'ın bu doğrultuda ilerleyip hedefe ulaşması için Halifeliğin tekrar kurulması ve yayılması gerekmektedir. Halifeliğin tekrar kurulmasının başarılması ve Müslüman hegemonik bir sistemin getirilmesi Tanrının sadıklarına verdiği tartışılmaz bir destek olarak lanse edilmektedir (Rogers,2014).

Joseph Chinyong Liow'a göre, bazı dindar Müslümanlar, örgüte karşı kutsal kitaba dayandırdıkları bir empati beslemektedirler. Onlara göre DEAŞ ve kıyametten önceki, Arap yarımadasında diktatörlerin devrilmesinden sonraya tekabül eden son dönem halifeliği kehanetleri arasında bir paralellik bulunmaktadır. Bu kişiler Deccale karşı İslami bir figür olan Mesih ve grubunun kaçınılmaz kıyamet savaşını akıllarının bir köşesinde her zaman tutmaktadırlar. Bu inançtan hareketle örgüt ve kıyamet öncesi bazı senaryolar arasında

kurdukları bağlantıdan hareketle içten içe bir empati beslemektedirler (Liow, 2014).

Jacob Olidort'un Theology in Foreign policy – ISIS in Context yazısında ifade ettiği üzere, Orta Doğunun bölgesel krizlerinin kıyametle özdeşleştirilen bir mezhep savaşının bir parçası olduğunu düşünmektedir ve bu düşünce DEAŞ'ın Sünni ütopyası için adeta bir panzehir görevi görmektedir. Buna inananların örgüte katılarak, dünyanın sonu geldiğinde kıyamet öncesinde gerçekleşecek savaşın bir parçası olmak istemektedirler ve eğer bu savaşta ölürlerse de ebedi cennetle müjdelendiklerine inanmaktadırlar (Olidort,2016).

David G. Kibble, örgütün yenilenmiş İslami Devlet düşüncesi yıllar önce yeni bir Cumhuriyet kurulmasında İstanbul'da halifeliğin kaldırılmasına dayandığını düşünmektedir. Bunun hem potansiyel katılımcılar hem de çoktan örgüt mensubu olmuş olanlar için oldukça önemli olduğunu çünkü bu kişilere göre içinde Şer'i hükümlerin olmadığı bir devlette dini inançların yaşanamayacağını düşünmektedirler. Örgütün İslami bir devlet kurduğu ilanı ile birlikte bazı Müslümanlar için seküler toplum ve ülkeleri bırakarak sözde İslam Devleti topraklarına göç etme ve dinlerini diledikleri gibi yaşamak mümkün görünmektedir. Bu doğrultuda örgüt hicret etmeleri için insanları Suriye topraklarına çağırmakta ve Suriye'yi artık halifeliğin altında yaşamak isteyenler için refah dolu bir yer olarak lanse etmektedir (Kibble,2016).

Orta Doğu'da, Batılı ülkelerde ve Kuzey Afrika'da sosyal, kültürel ve ekonomik olarak haklarından mahrum kalmış ve sözde İslam devletinin otoritesi altına giren kişiler için DEAŞ fırsatlarla dolu gerçek bir İslami ülke vadetmektedir. Örgütün dijital propagandasının önemli araçlarından biri olan Dabiq dergisinde yayınlanan fotoğraflarda sözde İslam topraklarının ne kadar ferah ve mensuplarının nasıl bir refah içinde yaşadıklarını, yapılan sosyal hizmetleri gösteren fotoğraflar servis edilmekte ve bu şekilde potansiyel katılımcılar için pozitif bir algı oluşturulmaktadır (Ford, 2016).

DEAŞ'ın mahkemeler kurması, Şeri hükümlere göre bir yargı sistemi oluşturma çabası, yardım ve sağlık kuruluşları açması, mensupları için adeta bir sosyal kontrat oluşturmaya devlet gibi hareket etme çabası olarak okunabilir. Bu kurulmaya çalışılan devlet sistem içerisinde devletin vatandaşa karşı sorumluluklarını yerine getirdiği, mensuplarını koruduğu, tıpkı bir devlet gibi

vergi ve askerlik hizmetlerini dahi işleme koyduğu ve bunu sözde Halifelik adı altında yürüttüğü görülmektedir. Örgüt bu şekilde tüm dünyaya, tıpkı 7.yy. da İslam'ın hâkim olduğu bir devlet gibi davrandığı mesajını vermeye çalışmaktadır. Hali hazırda bölgenin sancılarını çektiği savaş şartları içinde örgütün böyle bir politika izlemeye çalışması elbette ki bazı savaş mağduru kişileri etkilemiştir. Musul'un kısa sürede DEAŞ tarafından ele geçirilmesi bu noktada önemli bir işarettir. Tezin ilerleyen kısmında Musul'un düşmesi ayrıca ele alınacaktır (Revkin, 2016).

DEAŞ askeri politik stratejisinde daha pragmatik bir duruş sergilemektedir. Örgüte katılımlara bakıldığında eski Baas rejiminde görev almış askerleri örgütün askeri kanadında görevlendirdiği görülmektedir. Aynı tavır siyasi kanatta da etkili olmaktadır. Sözde devletin politikaları eski Baasçılar tarafından yürütülmektedir. Burada politik-psikolojinin bir alt başlığı olan Travma etkisi akla gelmelidir. Öyle ki, önceki bölümlerde ifade edildiği üzere Baas partisi mensubu bürokratlar ve askerler ABD işgali sonrası yönetimden uzaklaştırılmış, ordu lağvedilmiş hatta bir çok asker esir durumuna düşmüştür. (Özdemir, 2003).

İşgal sonrasında türlü işkencelere maruz kalan ve hapishaneler kapatıldıktan sonra serbest kalan askerler ya da öncesinde kaçmayı başarabilmiş eski Baasçılar örgüte katılmayı bir nevi kaçış ve kurtuluş olarak görmüştür. İşsiz, psikolojik olarak yıpranmış, belki de bakmak zorunda olduğu aileleri olan Iraklılar kötünün iyisi olarak örgüte katılmayı ve görev almayı tercih etmişlerdir ve örgüt ise bu kişilerin tecrübelerinden oldukça faydalanmıştır. Hayatta kalmayı başaran ancak ekonomik olarak hayatını idame edemeyen eski Baasçılar burada bir anlamda örgüte sığınarak hayatta kalmayı başarırken, eğer çatışmalarda ölmezler ise, bir yandan da yaşadıkları travmalar sonrası yeniden yönetme ve sorumluluk almak suretiyle belki de kaybettikleri onurlarını yeniden kazanmaya çalışmışlardır (Raymond, 2015).

William McCants'a göre sembolizm DEAŞ için adeta bir avantaja dönüşmektedir. Öyle ki, DEAŞ küresel cihatta bir ikon haline gelmiştir. Örgütün devlet olma iddiasıyla hareket etmesi de bu düşünceyi pekiştirmektedir. Küresel cihat için sözde İslami bir devletin ilanı hayati bir öneme sahiptir. Örgütün 2012 yılında kontrol ettiği toprak büyüklüğüne bakıldığında sadece teori olarak değil, gerçekten de bir devlet olacak kadar geniş bir alana sahip

olduğu görülmektedir. Bu kadar toprağa sahip olması ise şüphesiz tüm dünyadaki Müslüman gençlerin dikkatini çekmiştir (McCants, 2014).

DEAŞ'ın bu hızlı ilerlemesi incelenirken değinilmesi gereken bir diğer husus ise, zaten devlet gibi hareket eden bir örgüt söz konusuysen, Irak'ta özellikle Bağdat'ta Şii yönetim karşısında pasif duruma düşen Sünniler açısından olaya bakılmasıdır. Chinyong Liow a göre DEAŞ'ın Irak'taki varlığı, Sünnilerin Bağdat merkezli Şii yönetimden şikayetlerinin bir sonucudur (Liow,2014).

İfade edildiği üzere adeta bir devlet gibi hareket eden örgüt, 1916 yılında imzalanan Sykes-Picot anlaşmasından tiksinti duymakta ve buradan hareketle küresel cihat anlayışını ve çatışmayı tüm Orta Doğu'ya yaymak istemektedir. Örgüt böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesi sonrasında İngiliz ve Fransız mandalarının bölgede hâkim olmasına sebebiyet veren bu anlaşmayı ortadan kaldırdığını söylemektedir (Klausen, 2014).

Yabancı savaşçıların ontolojisine bakıldığında, DEAŞ ile ortaya çıkmadıkları bir gerçektir. Yıllar boyunca dünyanın farklı yerlerinde yabancı savaşçıların çatışmaların içinde yer aldıkları görülmektedir. Bir çok sebeple farklı ideolojilerle örgüt mensubu olsun olmasın değişik ülkelerde savaşların içinde bir çok farklı etnik kökene sahip yabancı savaşçılar, özellikle yakın tarihte varlık göstermiştir. Örneğin, Bosna-Hersek çatışmasında, Afganistan savaşında sayıları yüzlerle ifade edilen Avrupa ülkelerinden gelenlerin savaştığı bilinmektedir, son örnek ise Irak ve Suriye'de görülmektedir (Bakker, Paulussen, Entenmann, 2013).

DEAŞ'ın, Suriye'de, Irak'ta Sünni yoğunluğa rağmen Şiiiler tarafından yönetilen bölgelerde üstünlük sağlaması buraları ele geçirmesi, Avrupa'da adalet arayan radikal gençler için motivasyon kaynağı olmuştur. Savaşın dehşet veren görüntülerinin tüm dünyaya servis edilmesi, radikal olan ya da radikalleşme potansiyeli olan Avrupalı gençlerin harekete geçmelerinde örgüte katılmalarında etkili olmuştur. Aynı durum Arap ülkelerindeki aşırı Selefi çizgide gidenler için de geçerlidir. Küresel bir ümmet inancına sahip bu Müslüman gençlerde, zaten kimlik sorunu yaşadıkları ve aidiyet hissetmedikleri ülkeleri toplumları bırakıp, 'kardeşleri' için zulüm altındaki topraklara savaşa gitmelerine sebep olmuştur. Diğer bir deyişle, Orta Doğu'da yaşananlar, diğer ülkelerde gençlerin radikalleşmesine yol açmaktadır (Shapiro, Byman, 2014).

International Centre for Counter-Terrorism ‘in Aralık 2015’te yayımladığı rapor, bireylerin radikalleşmelerinin ve örgüte katılımlarının arkasında, kişisel fedakarlıktan daha çok egosal durumlara kadar çeşitli spesifik motivasyonların olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kişilerin çoğu birbirleriyle benzerlik göstermektedir. Bazıları bir statüye sahip olma peşinde, bazıları kimlik arayışı içinde bazıları ise fanatik ve bağınaz kişilerdir. Bazılarında ise tüm bunları bir bünyede barındıranlar da söz konusudur. Başlarda Suriye’ye gidenlerin durumuna bakıldığında, bazılarında oradaki yardıma muhtaç Müslümanların yanında yer almak için gerçek fedakâr ve insani dürtüler olduğu görülebilir. Ancak bu insani güdünün sözde halifeliğin ilanından sonra düşüşe geçtiği belirtilmektedir. Bu dürtünün yerinin, İslami bir devlet kurulmasında yer almak, İslam devletine hicret etmek ve ailesiyle orada yaşamak ve gerçek İslam’ı yaşamak hevesinin yer aldığı görülmektedir. Dahası onlara böyle bir hareketin ve kafirlere karşı savaşmanın her Müslüman üzerine farz olduğu gibi dini motive edici ve bir yerde vicdanı mücbir bırakıcı söylemler anlatılmıştır. Bunların yanında heyecan, adrenalin ev ekstrem tecrübelerin peşinde olanların katılımı elbette ki söz konusudur. Bu kişiler arkadaş çevrelerinde sıfırdan bir kahramana dönüşmeyi istemişlerdir. Bazı katılımcıların ise mental bazı sağlık problemleri ve depresyon gösterdikleri gözlemlenmiştir. Bu kişiler zaten ölme eğiliminde olup, örgüte katılarak şanlı bir ölümü tercih etmişlerdir. Bazıları ise örgüte katılmaları ve hayatlarını kaybetmeleri halinde şehit olacaklarını ve ebedi cennete gidecekleri motivasyonu ile hareket etmiştir (Schmid, Tinnis, 2015).

ABD merkezli istihbarat ve güvenlik çalışmaları yapan The Soufan Group’a göre ise Suriye ve Irak’taki vahşi radikal grupları katılım politik bir motivasyondan daha çok bireysel bir harekettir (The Soufan Group,2015). DEAŞ’ın video görüntülerinin çoğu geçmişten intikam almak isteyenlerden ziyade yeni bir başlangıç peşinde olanlardan oluşmaktadır. Aidiyet, amaç, macera, dostluk arayışı İslam Devletine katılanların temel ana sebepleridir. Bu kişiler Suriye’ye orada bir radikal ve yerel bir terörist olmaktan çok bir aksiyon içinde olmak için gitmektedirler.

Jessica Stern ve J.M. Berger'in makalelerinde ifade ettikleri üzere, bu kişilerin vahşi ve radikal örgütlere katılımlarını sadece cihatçı ve dini motivasyonlarla açıklamanın yetersiz olacaktır (Stern, Berger, 2015).

Lübnan merkezli Quantum Communications'ın Mart 2015 tarihli raporunda Suriye ve Irak'taki yabancı savaşçılar incelenirken, bu savaşçıların çoğunun statü ve kimlik arayışında olan kişilerden oluştuğu ifade edilmektedir.

İncel Coğrafi olarak yabancı topraklardan gelen savaşçılar öncelikle kimlik arayışı içinde olanlar, ikincil olarak ise Call of Duty oyununun yeni biçimini oluşturan heyecan peşinde olanlar olarak nitelenebilir (Tucker, 2015).

4.3.2 Toplumsal Hareketlerin Psikolojisine Bakış- DEAŞ İncelemesi

Örgütlerin ve teröristlerin politik psikolojik tavırları anlaşılmaya çalışılırken, öncelikle bireyleri birer örgütlenme içine çeken toplumsal hareket etme eyleminin psikolojisi incelenmelidir. Bu grup üyelerinin bir araya gelmesindeki temel motivasyonlara, psikolojik ve sosyolojik alt yapıya, politik psikolojik etmenlere dikkat edilmelidir. Sayılan bu etmenler göz önüne alındığında, örgüt mensubu ya da grup üyelerini kolektif eyleme iten süreçteki tüm mekanizmalar bir bir ortaya çıkmaya başlamaktadır. Toplu şekilde hareket eden yani kolektif eylem içinde bulunan örneklere bakıldığında, bu kişiler;

* net bir şekilde tanımlanmış karşıtlarla çatışmalı ilişkilerde yer alırlar

*yoğun ve enformel ağlarla bağlıdırlar

*ayrı bir kolektif kimliği paylaşırlar (Porta ve Diani, 2020: 29).

Sayılanlar incelendiğinde aynı halin DEAŞ üyeleri için de geçerli olduğu görülmektedir. Tanımlanmış karşıtlarla çatışmalı ilişkiler DEAŞ özelinde açılacak olursa, Irak'ı işgal eden ABD güçleri başta olmak üzere kendilerinden olmayan veya kendilerine karşı çıkan aktörler sayılabilir. Kolektif eylem içinde bulunan aktörler, karşılarındaki grupla kültürel veya politik çatışmayı sürdürürken bir yandan da toplumun diğer üyelerini de teşvik ederek kendi grubuna katma amacı güderler. Bu doğrultuda DEAŞ'ın güçlü bir propaganda yürüttüğü söylenebilir. Çok dilli görsel medya kullanımı, karşıt gruptan kişilerin infaz sahnelerini tüm dünyaya yayarken bir yandan korku salmakta diğer yandan ise güç gösterisi yaparak hem politik fikirlerini 'hilafet devleti' argümanı

üzerinden kitleleri etkileyerek kendi safına çekmek politik bir dönüşümü diğerlerine aşlamak istenmiştir.

Enformal ağlar açısından bakıldığında, diğer üyelerle kolektif paylaşılan güçlü duygusal bağlar ve ilişkiler, DEAŞ için önceki bölümlerde anlatıldığı üzere ve her teröristin temel motivasyon güdüsü olarak sayılabilen değersizlik ve intikam duyguları söylenebilir ve bu duyguyu taşıyan kişiler birbirleri ile iletişimde bulunma eğilimindedir. Ayrı bir kolektif kimlik ise DEAŞ için cihatçı ve kendilerinden olmayan herkesi reddetme, mürtet sayma eğilimlerinden bahsedilebilir.

5. SONUÇ

Milletlerin, toplumların, grupların, kitlelerin birbirleriyle olan ilişkilerini ve politik seçimlerini inceleyen politik psikoloji alanında yapılan çalışmalara katkı sunabilmek amacıyla yapılan bu çalışmada, küresel boyutta terör eylemlerine imza atan son 7 yılda belki de adı en çok duyulan terör örgütü DEAŞ'ın politik psikolojik bir incelemesi yapılmaya çalışılmıştır.

Literatürde sözde cihatçı terör örgütleri oluşumlarını çalışan bir çok kaynak olmakla birlikte, sözde cihatçı bir terör örgütünün politik psikolojik motivasyonu ele alan çalışmalar sınırlıdır. Bunun sebeplerinden belki de en önemlisi ilk defa bir örgütün devlet olma fikriyle ortaya çıkmasıdır denebilir. ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra el-Kaide bağlantılı olarak Irak İslam Devleti adı altında bir örgüt kurulmuş olsa da devamını sağlayamamış ya da bölgede etkinlik sağlayacak kadar aktif olamamıştır demek yanlış olmayacaktır. Çalışmanın içeriğinde de belirtildiği üzere çıkışı itibariyle devlet olma iddiasında olan cihatçı radikal ilk terör örgütü DEAŞ olmuştur.

Toplumsal travmalar kitlelerin politik seçimlerinde hayati öneme sahiptir. Söz konusu Irak gibi 'sorunlu miras ' olarak anılan bir ülke olduğunda ise, bu travmalar, tüm dünyayı küresel anlamda tehdit edecek bir oluşumun temellerinin atılmasında etkili olmuştur. ABD'nin Irak'ı işgali sonrası ise dengelerin genel olarak Şiiiler lehine değiştiği görülürken, kitleler arası rekabeti körükleyen, DEAŞ'ın kuruluşu gibi, başka durumlar da meydana gelmiştir. Bu durum ise çalışmanın ilgili bölümünde öne sürülen, Irak'ın sorunlu miras olarak anılan tarihi süreci ile DEAŞ'ın ortaya çıkması arasındaki politik psikolojik ilişkiler ağının mevcut olup olmadığı sorusuna verilecek cevabın önemini ortaya koymaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin, savundukları şekilde, 2003 yılında kimyasal silahların aranması, bulunması ve imhası amacıyla, Irak'a demokrasi getirmek ve Irak'ı Saddam rejiminden kurtarmak için başlattıkları işgal hareketinden sonra ülkenin sürüklendiği kaos zamanla daha da derinleşmiş, ülkedeki ilksek

kimliklere dayalı dini inanç ve mezhep temelli bölünmeler hem iç tehdidi hem de bölgesel çatışmaları tetikleyecek bir boyuta ulaşmıştır. Görevlerinden uzaklaştırılan binlerce ordu mensubu ve bürokratlar sadece işsiz kalmakla kalmamış, hayatlarını devam ettirebilmek için yasadışı yollara başvurmuşlardır. Bunun yanında, bazıları ise ABD kontrolündeki hapishanelerde işkencelere maruz kalmış, dışarı çıktıklarında ise belki de etkisinden artık hayatlarının sonuna kadar çıkamayacakları derin travmaları da beraberlerinde getirmişlerdir. Bu durum ise, çalışmada incelendiği üzere, neticeleri itibariyle bazı politik psikolojik sonuçlar doğurmuştur.

Politik psikolojik inceleme yapılırken, şüphesiz DEAŞ'taki yabancı savaşçı unsuru da derinlemesine irdelenmiştir. Bu doğrultuda varılan sonuçlardan, ortaya konan hipotezlerden bir diğeri ise yabancı savaşçıların örgüte katılmadan önce buldukları ülkelerde apolitik tavırları, bu ülkelerdeki yaşadıkları sosyolojik sorunların yanı sıra politik psikolojik faktörler etkisiyle de örgüte yönelmiş olmalarıdır. Sözde İslam Devleti metaforu ile ele geçirdiği toprakları hilafet toprağı olarak ilan eden ve dünyadaki tüm Müslümanları bu topraklara hicret etmeye davet eden örgüt, bu söylemleri ile Avrupa ülkelerinde hali hazırdaki apolitik, aidiyet sorunu yaşayan gençleri ciddi anlamda etkilemiştir. Bu doğrultuda, devlet gibi hareket eden örgüt psiko- politik bir tavır göstermiş ve yabancı katılımcıları bu yeni devletin bir parçası olmaya davet etmiştir.

Politik psikoloji, kitlelerin siyasal tercihlerinin belirlenmesi sürecini anlamlandıran önemli bir disiplindir. Bu açıdan, örneğini 1979 İran İslam Devrimi sonrası oluşan sosyal tabakaların politik psikolojik açıdan incelenmesi ya da Avrupa ülkelerinde yaşayan köken itibariyle bu bölgeye ait olmayan grupların siyasal katılım süreçlerinde verdikleri reaksiyonların politik psikolojik analizinin yapılması minvalinde yapılacak çalışmalar da hem “politik psikoloji” nin gelişmesine katkı sağlaması hem de akademik literatürün zenginleşmesine vesile olabilmesi hedeflenmiştir.

Çalışmada, tezin başında değinildiği üzere Irak'ın geçirdiği politik ve tarihi sürecin Irak toplumunu nasıl etkilediği, yaşanan işgal, işkence, toplu öldürmelerin politik psikolojik hangi sonuçları doğurmuş olabileceği tartışılmıştır. Bu doğrultuda DEAŞ örgütünün bir devlet olma iddiası ile ortaya çıkmasına kadarki sürecin hangi politik psikolojik argümanlarla gerçekleştiği

sorularına cevap aranmıştır. Batılı anlamda ulus-devlet modelinin Irak gibi oldukça karışık bir bölgede başarılı olamaması ve zayıf devlet olarak algılanması, toplumda hangi ayrışmalara nasıl zemin hazırladığı incelenmiştir. Yabancı savaşçı, daha sonrasında ise yabancı terörist olgularının ortaya çıkması da politik psikolojik açıdan anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abbas, Z.** (2013). *Irak'ta Şii Merciliğinin Siyasi Rolü*. İstanbul: Önsöz Yayıncılık.
- Abdullah, C.** (2011). *El-Irak Beyn El-Tahrir ve El-Tedmir: İhtilal El-Irak Bidun Muafaka Meclis El-Emm*. Londra: Dar el-Hikme.
- Abdullah, T, A, J.** (2006). *Dictatorship, Imperialism and Chaos: Iraq Since 1989*. London, New York: Zed Books.
- Aktan, G.** (2006). *Açık Kriptolar*. Ankara: Aşina Kitaplar Yayınevi.
- Al-Khalil, S.** (1990). *Republic of Fear: The Inside Story of Saddam's Iraq*. New York: Pantheon Books.
- Al-Marashi, İ, Salama, S.** (2008). *Iraq's Armed Forces: An Analytical History*. London; New York Routledge.
- Al-Shmrany, A, M.** (2003). *Sraa' Al-Adhdad: Alma'ardhah Al-Iraqiah Ba'd Harb Al-Halij*. London: Dar al-Hekme.
- Altemeyer, B.** (1998) *Right-Wing Authoritarianism*, University of Manitoba Press
- Anderson, L, 1987,** 'The State in The Middle East and North Africa', *Comparative Politics*, Vol. 20, Issue.1, p.6.
- Anderson, L, Stanfield, G.** (2004). *The Future of Iraq: Dictatorship, Democracy or Division*. New York: Palgrave Macmillan.
- Arı, T.** (2017) *Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Cilt II*, Alfa Akademi Yayınları,,
- Arıboğan, D.Ü.** (2020) *Travmaların Gölgesinde:Politik Psikoloji*, İnkılap Yayınevi
- Aydani, M.** (2012). *Kıyadat El-Entikal ve El-Tenmiye El-Siyasiyye El-Irak ve Lübnan Enmucva*. Beyrut: el-Arif.
- Aydın, S.** (2014). *Terörün Makroekonomik Etkileri: Türkiye'de PKK Örneği*. Journal of Academic Studies.
- Ayubi, N, N.** (1996). *Over-Stating the Arab State: Politics and Society in the Middle East*. London; New York: I.B.Tauris.
- Baram, A, 1989,** 'The Ruling Political Elite in Bathi Iraq, 1968-1986: The Changing Features of Collective Profile', *International Journal of Middle East Studies*, vol. 21, issue.4, pp.448-450.
- Barın, H.** (2016). *Tedirgin Nefret İslamofobi ve DAEŞ*. İstanbul: Tezkire Yayıncılık.
- Batatu, H. (1989).** *The Old Social Classes and The Revolutionary Movements of Iraq: A Study of Iraq's Old Landed and Commercial Classes and of Its Communitis Ba'athists and Free Officers*. Princeton: Princeton University Press.
- Bayrı, H. (2017).** *Cihadçılık: Efsaneler Gerçekler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bjorgo, T.** (2003) *Root Causes of Terrorism*, Oslo :Norweigan Institute of International Affairs
- Black, E.** (2008). *Banking on Baghdad: Inside Iraq's 7000-Years History of War, Profit and Coflict*. New Jersey: Dialog Press.

- Bowen, S. (2009).** *Hard Lessons: The Iraq Reconsruction Experience.* CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Bozarslan, H. (2012).** *Ortadoğu'nun Siyasal Sosyolojisi: Arap İsyanlarından Önce ve Sonra.* İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bromley, S. (1994).** *Rethinking Middle East Politics.* Austin: University of Texas Press.
- Bruinessen, M, V. (2002).** *Kürdistan Üzerine Yazılar.* İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cabbar, A. (2004).** *Irak'ta Şii Hareketi ve Direniş.* İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Cabbar, F, A. (2000).** *Irak'ta Şii Hareketi ve Direniş.* İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Cammett, M. (2014).** *Compassionate Communalism: Welfare and Sectarianism in Lebanon.* Ithaca: Cornell University Press.
- Clark, M. (2002)** *In Search of Human Nature* , New York: Routledge
- Connor, W. (1993)** *Ethnonationalism : The Quest for Understanding* , Princeton Universtiy Press,
- Çakmak, H. ve Altunok, T. (2009).** *Terörizmin Finansmanı ve Ekonomisi.* Ankara: Barış Platin Yayınları.
- Çevik, A. (2009).** *Politik Psikoloji,* Ankara: Dost Yayınlar.
- Daban, Z. Daban, C. (2018)** *Saddam Hüseyin Dönemi Irak Dış Politikası : Irak-İran Savaşı, Kuvveyt'in İşgali ve ABD'nin Irak'a Müdahalesi,* Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (AEUİİBFD)
- Davis, E. (2005).** *Memories of State: Politics, History and Collective Identity in Modern Iraq.* Berkeley: University of California Press.
- Dawisha, A. (2013).** *Iraq: A Political History.* New Jersey: Princeton University Press.
- Dawkins, R. (2006)** *The Selfish Gene,* Oxford University Press
- Dawood, H. (2002).** *The State-Ization of the Tribe and the Tribalization of the State.* London: Saqi Books.
- Dilmaç, S. (1997).** *Terörizm Sorunu ve Türkiye,* Ankara: EGM Yayınları.
- Dodge, T. (2012).** *Iraq: From War to a New Authoritarianism.* London: International Institute for Strategic Studies, Routledge.
- Dollard, J., Doob, L. , Miller, N., Mowrer, O.H., Sears, R. (1939)** *Frustration-Aggression* , New Heaven, Cn:Institute of Human Relations
- Dücan, E. ve Özsoylu, A, F. (2016).** *Regional Analysis of Socio-Economic Causes Of Terrorism In Turkey: A Panel Data Analysis.* Adana: Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi. Cilt: 20. Sayı 2.
- Federico, C. , Luks, S. (2005)** *The Political Psychology of Race,* Political Psychology Press
- Finlayson, A. (1998)** *Psychology, Psychoanalysis and Theories of Nationalism,* Nations and Nationalism Dergisi,
- Fiske, S. , Taylor, S. (1984)** *Social Cognition,* Addison-Wesley Publishing
- Fiske, S. (2000)** *Stereotyping, Prejudice, and Discrimination at the Seam Between the Centruies : Evolution, Culture, Mind, and the Brain,* European Journal of Social Psychology,
- Freud, S. (1961)** *Civilization and Its Discontents,* New York, W.W. Norton
- Freud, S. (2010).** *An Outline of Psycho-Analysis.* W.W. Norton&Compony. London

- Gözler, K.** (2007). *Devletin Genel Teorisi*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Hashimi, R, Edwards, A, 1961,** ‘Lands Reform in Iraq: Economic and Social Implications’, *Land Economics*, vol. 37, issue.1, pp. 68-81.
- Hechter, M, Kabiri, N. (2008).** *Attantion Social Order in Iraq-Order, Conflict and Violence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Heydemann, S. (2000).** *War, Institutions and Social Change in the Middle East*. Berkeley: University of California Press.
- Horgan, J.** (2005) *The Psychology of Terrorism*, Taylor & Francis Group
- Houghton, D.P.** (2009) *Political Psychology : Situations, Individuals, and Cases* , Routledge Taylor and Francis Group Yayınları,
- Hudson, E.** (2012) *Understanding and Exploring Narcissism: Impact on Students and College Campuses*, Claremont McKenna College
- Hudson, R.** (1999) *The Sociology and Psychology of Terrorism : Who Becomes a Terrorist and Why ?* Washington DC: The Divison
- Hussein, A.** (2011). *Al-Taifiyye Al-Siyasiye Mushkile Al-Hukm Fi Al-Iraq*. Bağdat: Dar Mezopotamya.
- Jabar, F, A.** (2002). *Sheik and Ideologues: Deconstruction and Reconstruction of Tribes under Patrimonial Totalitarianism in Iraq*. London: Saqi Books.
- Jabar, F, A.** (2005). *Clerics, Tribes, Ideologues and Urban Dwellers in the South of Iraq: The Potential for Rebellion*. London: Routledge.
- Jackson , J.** (1993) *Realistic Group Conflict Theory: A Review and Evaluation of the Theoretical and Empirical Literature*, American Psychological Association
- Jenkins, B.** (1974) *Terrorism Works- Sometimes*, The Rand Cooperation, California
- Kansu, A, F. Ve Tarhan, N.** (2018). *Politik Psikoloji ve Politik Öz-Yeterlilik*. İstanbul Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 6
- Kedourie, E, 1988,** ‘Anti-Shiism in Iraq under The Monarchy’, *Middle Eastern Studies*, vol. 24, issue.2, p.249.
- Kellen, K.** (1982) *On Terrorists and Terrorism*, Santa Monica, CA; Rand Cooperation
- Kepel, G.** (). *Jihad: The Trail of Political Islam*. Cambridge: Belknap Press of Harvad Univercity Press. Çeviren: Anthony F. Roberts.
- Krause, M.** (2014) *Whispering Truth to Power: Everyday Resistance in Reconciliation in Postgenocide Rwanda*, *Ethnic and Racial Studies*, Ağustos 2014 sayısı,
- Kurt, B.** 2007. ‘*Dünden Bugüne Şattül Arap Sorunu*’. *Akademik Ortadoğu*. Cilt: 1. Sayı 2., ss. 161-205.
- Leicthova, M, 2012,** ‘Limits of Human Deveplement in Weak States: A Conseptual Avaluation’, *International Studies*, vol. 49, issue.1-2, pp.1-22.
- Lewis, B.** (2003) *The Crisis of Islam: Holy War and Unholy Terror*, New York:Random House
- Lorend, K.** (1966) *On Aggression*, New York: Harcourt Brace
- Lukitz, L.** (1995). *Iraq: The Search for National Identity*. London; Portland, Ore: Routledge.
- Marcus, G. , Sullivan, J. , Theiss-Morse, E. , Wood, S.** (1995), *With Malice Toward Some : How People Make Civil Liberties Judgments*, Cambridge University Press

- Marr, P.** (2012). *The Modern History of Iraq*. Boulder, CO: Westview Press.
- Metz, H, C.** (1990). *Iraq a Country Study*. DA Pam: United State Secretary of the Army.
- Milton, B.** (2017). *Grappling With Islamism: Assessing Jordan's Evolving Approach*. Washington D.C: Brookings Institution.
- Monroe, K. , Hankin, J. , Vechten, R.V.** (2000) *Annual Review of Political Science* , The Psychological Foundations of Identity Politics Yayınları
- Monroe, K.** (1995) *Review Essay : The Psychology of Genocide, Ethnic & International Affairs*
- Mullahy, P.** (1948) *Oedipus Myth and Complex; A Review of Psychoanalytic Theory*. Hermitage Press.
- Nakash, Y.** (2005). *Irak'ta Pandora'nın Kutusu Şiiler*. Ankara: Elips Kitap.
- Nakip, M.** (2005). *Identity of Kerkük*. İstanbul: Foundation for Middle East and Balkan Studies.
- Nissen, H.J, Heine, P.** (2009). *From Mesopotamia to Iraq: A Concise History*. Chicago: University of Chicago Press.
- Owen, R.** (2004). *State, Power and Politics in the Making of the Modern Middle East*. London; New York: Routledge.
- Örgün, F.** (2001). *Küresel Terör*. İstanbul: Okumuş Adam Yayıncılık.
- Özdemir. C** (2003). *Onlarlaydım ama OnLardan Değildim*. İstanbul: Doğan Kitap
- Pappe, I.** (2009). *Ortadoğu'yu Anlamak*. İstanbul: NTV Yayınları.
- Pappe, I.** (2009). *Ortadoğu'yu Anlamak*. İstanbul: NTV Yayınları.
- Pearlstein, R.** (1991) *The Mind of the Political Terrorist*, Wilmington, DE:SR Books
- Polk, W, R.** (2005). *Understanding Iraq: The Whole Sweep of Iraqi History from Genghis Khan's Mongols to Ottoman Turks to the British Mandate to the American Occupation*. New York: Harper Collins.
- Pool, D.** (1979). *From Elite to Class, The Transformation of Iraqi Political Leadership*. London: Billing&Sons Ltd.
- Porta, D. D, Diani, M.** (2020). *Toplumsal Hareketler*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları. Çeviri: Gülbudak, C. ve Çakır, P.
- Pratto, F.** (1993) *Social Dominance Orientation: A personality Variable Predicting Social and Political Attitudes*, Journal of Sical Pyschology
- Pressly, N.** (2014) *American Playwriting and the Anti-Political Prejudice: State of the Nation: The United Kingdom and the United States* , Palgrave Macmillan, New York
- Ruston, J.P.** (2005) *Ethnic Nationalism, Evolutionary Psychology and Genetic Similarity Theory*, Nations and Nationalism
- Ryan, D, Kiely, P.** (2009). *America and Iraq:Policy-Making, Intervention and Regional Politics*. London: Routledge.
- Saatçi, S.** (2003). *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Salih, E.** (2017). *Irak: Devletin Çöküşü ve Çatışma Süreci*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Salih, E.** (2017). *Irak: Devletin Çöküşü ve Çatışma Süreci*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Salucci, I.** (2005). *Irak'ta Solun Tarihi*. İstanbul: Agora Kitaplığı.

- Saouli, A.** (2012). *The Arab State: Dilemmas of Late Formation*. New York: Routledge.
- Searle- W.J.** (2001) *The Psychology of Nationalism*, Palgrave Macmillan US Yayınları,
- Sherif, M. , Harvey, O.J. , White J.B. , Hood, W.R, Sherif W, C.,** (1954) *Intergroup Conflict and Cooperation: The Robbers Cave Experiment*, York University Yn.
- Sherzad, A.** (1992). *The Kurdish Movement in Iraq: 1975-88*. London: Routledge.
- Sidanius, J.** (1993) *The Psychology of Group Conflict and the Dynamics of Oppression : A social Dominance Perspective*, Duke University Press
- Sikainga, A.** (2009) '*The World's Worst Humanitarian Crisis*': *Understanding the Darfur Conflict, Current Events şn Historical Perspective* , History Departments at The Ohio State University and Miami University
- Silke, A.** (2008) *Cheshire-cat Logic: The Recurring Theme of Terrorist Abnormality in Psychological Research*, *Psychology, Crime & Law*, 4:1, 51-69,
- Simon, R, S.** (2004). *Iraq Between the Two World Wars: The Militarist Origins of Tyranny*. New York: Columbia University Press.
- Sluglett, F.** (2001). *Iraq since 1958:From Revolution to Dictatorship*. London; New York: I.B.Tauris.
- Sluglett, M.F, Sluglett, P.** 2009, 'The Transformation of Land Tenure and Rural Social Strucrute in Central and Southern Iraq, 1870-1958', *International Journal of Middle East Studies* Vol.15, Issue. 4, p.493.
- Sluglett, P.** (2012). *Britain in Iraq: Contriving King and Country*. New York: Columbia University Press.
- Smith A.** (1983) *Theories of Nationalism*, New York : Holmes and Meier Yayını.
- Sorensen, G.** (2007). *Democracy and Democratization: Processes and Prospects in a Chancing World*. Boulder, Colo: Westview Press.
- Stouffer, S.** (1955) *Communism, Conformirty and Civil Liberties : A Cross Section of the Nation Speaks its Mind*, New York : Doubleday
- Straub, C, C.** (2012). *Events Leading to the Outbreak of the 1920 Revolt (1918-1920)*. Annapolis, Md: Naval Institute Press.
- Sullivan, J. , Piereson, J. , Marcus, G.,** (1982), *Political Tolerance and American Democracy* , University of Chicago Press
- Sullivan, J. , Piereson, J. , Marcus, G.,** (1982), *Political Tolerance and American Democracy* , University of Chicago Press
- Synder, J.** (1993). *Nationalism and Crises of the Post Soviet State*. Cambridge, Mass: Princeton University Press.
- Tajfel , H. , Turner, J.** (2004) *The Social Indetity Theory of Intergroup Behaviour* , New York & Hove : Pyschology Press
- Taylor, M. , Quayle, E.,** (1994) *Terrorist Lives*, London & Washington D.C: Brasseys
- Tripp, C.** (2007). *A History of Iraq*. Cambridge, UK; New York: CambridgeUniversity Press.
- Volkan, V.** (1988) *The Need To Have Enemies and Allies : From Clinical Practice to International Relationships*, Jason Aronson Inc.

- Waller, J.** (2002) *Becoming Evil : How Ordinary People Commit Genocide and Mass Killing* , Oxford University Press,
- Wiess, M. ve Hassan, H.** (2016). *IŞİD Terör Ordusunun İç Yüzü*. İstanbul: Kırmızı Yayınları
- Yılmaz, A.** (2004). *İkinci Küreselleşme Dalgası Kavramı, Süreç ve Sorunlar*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Zakaria, F.**(1993) *The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad*, New York:W.W.Norton.

İnternet Kaynakları

- Antunez, J.C.** (2013, April 5). The Power of Words: The Deficient Terminology Surrounding Islam-Related Terrorism, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17539153.2013.765703> adresinden alındı.
- Bakker, E, Paulussen, C, Entenmann, E.** (2013, December). Dealing With European Foreign Fighters in Syria: Governance Challenges & Legal Implications, <https://www.icct.nl/download/file/ICCT-Bakker-Paulussen-Entenmann-Dealing-With-European-Foreign-Fighters-in-Syria.pdf> adresinden alındı.
- BBC Türkçe,** (2010, Ekim 23). Wikileaks: ABD Irak'ta Ağır İşkenceye Göz Yumdu, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/10/101023_wikileaks_iraq adresinden alındı.
- BBC,** (2019, Ekim 28). Who was Abu Bakr al-Baghdadi, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-50200392> adresinden alındı.
- Çevik, A.** (2020 Temmuz 8). *Terörizmin Psikoloji*: <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=2474>. adresinden alındı
- Devadas, A.** (2018) *Assimilation and Appeasement in Captivity: From Trauma to Uncle Tom Syndrome in 12 Years a Slave and Girl in the Box*, Smart Moves Journal , <https://ijellh.com/OJS/index.php/OJS/article/view/5611>
- Erikson, E.** (1956) *The Problem of Ego Identity*, <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/000306515600400104>
- Ford, T.** (2016). How Daesh Uses Language in the Domain of Religion, <https://www.semanticscholar.org/paper/How-Daesh-Uses-Language-in-the-Domain-of-Religion-Ford/50a471362e572b520190b563dab582c8bda5b4bf> adresinden alındı.
- Halic Online,** (2017, Şubat 11). *Pilot Kesasbe'nin Yakılmasının Detayları*. <https://bit.ly/2Mgx9Jw> adresinden alındı.
- Kibble, D.G.** (2016, March-April). Beheading, Raping and Burning: How The Islamic State Justifies Its Actions, <https://www.questia.com/library/journal/1G1-449107878/beheading-rape-and-burning-how-the-islamic-state> adresinden alındı.
- Kirdar, N.** (2010). *Saving Iraq: Rebuilding a Broken Nation*. London: Phoenix.
- Klausen, J.** (2014, October 1). They're Coming: Measuring the Threat From Returning Jihadist,

- <https://www.foreignaffairs.com/articles/iraq/2014-10-01/theyre-coming> adresinden alındı.
- Krieger, T. ve Meierrieks D. (2011).** *What causes terrorism?* Public Choice. 147(1-2), 3-27.
- Liow, J.C. (2014, September 19).** ISIS Goes to Asia: Extremism in The Middle East Isn't Only Spreading West, <https://www.foreignaffairs.com/articles/east-asia/2014-09-19/isis-goes-asia> adresinden alındı.
- Mazarr, M.J. (2014, July 3).** The Age of Grievance: How to Play Resentment Politics, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/2014-07-03/age-grievance> adresinden alındı.
- McCants, W. (2014, September 10).** State of Confusion: ISIS's Strategy and How to Counter It, <https://www.foreignaffairs.com/articles/syria/2014-09-10/state-confusion> adresinden alındı.
- Napoleoni, L. (2009, Ekim 20).** Profile of A Killer <https://foreignpolicy.com/2009/10/20/profile-of-a-killer/> adresinden alındı.
- Neumann, P.R. (2015, Ocak 26).** Foreign Fighter Total in Syria/Iraq now Exceeds 20.000; Surpasses Afghanistan Conflict in The 1980's, <https://icsr.info/2015/01/26/foreign-fighter-total-syriairaq-now-exceeds-20000-surpasses-afghanistan-conflict-1980s/> adresinden alındı.
- Olidort, J. (2016, March 29).** Theology in Foreign Policy: ISIS in Context <https://www.foreignaffairs.com/articles/2016-03-29/theology-foreign-policy> adresinden alındı.
- Raymond, D. (2015, December 22).** Human Domain Mappingin 21 st Century Warfare, <https://css.ethz.ch/en/services/digital-library/articles/article.html/193315> adresinden alındı.
- Revkin, M. (2016, January 10).** ISIS' Social Contract: What The Islamic State Offers Civilians, <https://www.foreignaffairs.com/articles/syria/2016-01-10/isis-social-contract> adresinden alındı.
- Rogers, P. (2014, October 7).** The Islamic State and Its Potencial, <http://strategicstudyindia.blogspot.com/2014/10/the-islamic-state-and-its-potential.html> adresinden alındı.
- Rosentiel, T. (22 Mayıs 2007) ,** *Muslim Americans: Middle Class and Mostly Mainstream,* Pew Research Center <https://www.pewresearch.org/2007/05/22/muslim-americans-middle-class-and-mostly-mainstream/>
- Schmid, A, Tinnes J. (2015, December).** Foreign (Terrorist) Fighters With IS: A European Perspective, <https://icct.nl/app/uploads/2015/12/ICCT-Schmid-Foreign-Terrorist-Fighters-with-IS-A-European-Perspective-December2015.pdf> adresinden alındı.
- Shapiro, J, Byman D. (2014, November-December).** Homeward Bound: Don't Hype The Threat of Returning Jihadists, <https://www.foreignaffairs.com/articles/syria/2014-10-01/homeward-bound> adresinden alındı.
- Stern, J, Berger J.M. (2015, March 8).** ISIS and The Foreign Fighter Phenomenon: Why do People Travel Abroad to Take Part in Somebody Else's Violent Conflict,

<https://www.theatlantic.com/international/archive/2015/03/isis-and-the-foreign-fighter-problem/387166/> adresinden alındı.

The Soufan Group, (2015, December). Foreign Fighters: An Updated Assessment of The Flow of Foreign Fighters into Syria and Iraq, https://wb-iisg.com/wp-content/uploads/bp-attachments/4826/TSG_ForeignFightersUpflow.pdf adresinden alındı.

Tripp, C. (2007). A History of Iraq. Cambridge: Cambridge University Press.

Tucker, P, Defence One. (2015, December 9). Why Join ISIS? How Fighter Respond When You Ask Them: A Study Finds That Motivations Vary Widely, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2015/12/why-people-join-isis/419685/> adresinden alındı.

Wall, W. (2007) Anti-Communism in the 1950s, <https://bit.ly/3ao7W9v> adresinden alındı.

Zelin, Y.A. (2013, Aralık 17). Up to 11.000 Foreign Fighters in Syria: Steep Rise Among Western Europeans, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/up-to-11000-foreign-fighters-in-syria-steep-rise-among-western-europeans> adresinden alındı.

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad : Ebru ÇAVDAR

Öğrenim Durumu

Yüksek Lisans: : İstanbul Aydın Üniversitesi
: Uluslararası İlişkiler ve İstihbarat İncelemeleri (2018-2021)

Lisans: : Okan Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri
Fakültesi Arapça Öeviri Bilim (2010-2015)

Mesleki Deneyim

Yunus Emre Enstitüsü : Kültür & Sanat Koordinatörü (2016'dan beri)